

24
Вересня
2019

ХАРКІВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ
ЮРИДИЧНИЙ ФОРУМ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ

«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ
КРАЇНАХ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ»

(до 1000-річчя з початку
правління Ярослава Мудрого)

м. Харків

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**КАФЕДРА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ
ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

**ВІДДІЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

**АСОЦІАЦІЯ ВИПУСКНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ІІІ ХАРКІВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФОРУМ

**МАТЕРІАЛИ
КРУГЛОГО СТОЛУ**

**«ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ» (ДО 1000-РІЧЧЯ З ПОЧАТКУ ПРАВЛІННЯ
ЯРОСЛАВА МУДРОГО)**

24 вересня 2019 року

Харків — 2019

УДК 340.12.001

ББК 67.0

М 34

**ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ
КРУГЛОГО СТОЛУ**

Гетьман Анатолій Павлович – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік НАПрН України – голова організаційного комітету;

Гончаренко Володимир Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – заступник голови організаційного комітету;

Слінько Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Стещенко Володимир Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Булгаков Артур Олександрович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Стеценко Ніна Сергіївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету;

Гоцуляк Світлана Леонідівна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – член оргкомітету.

Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Матеріали круглого столу «Державотворчі процеси в Україні та зарубіжних країнах: історичний аспект» (до 1000-річчя з початку правління Ярослава Мудрого). Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Х.: ФОП Бровін О.В., 2019. – 172 с.
ISBN 978-617-7738-59-5

Тези друкуються мовою авторів у авторській редакції.

Адреса редакційної колегії: вул. Пушкінська, 77, к. 228п, м. Харків, 61024, Україна.

ISBN 978-617-7738-59-5

УДК 340.12.001

ББК 67.0

Привітання від Посольства Королівства Норвегії в Україні

Dear participants,

The Royal Norwegian Embassy in Ukraine congratulates Ukraine on the 1000th anniversary of grand prince Yaroslav Mudryi's (Yaroslav the Wise) rule on the territory of Ukraine.

The relations between Norway and Ukraine date back more than a thousand years. Norwegian vikings traded with Kyivska Rus' and for many decades served the Kyivan princes. The Norwegian queen Ellisiv was the daughter of Yaroslav the Wise and the Norwegian king Olav Tryggvason was brought up in Kyiv during the reign of Volodymyr the Great. In modern times, the relations between Norway and Ukraine have developed a lot since Ukraine regained its independence in 1991. We established diplomatic relations and opened an embassy in Kyiv in 1992.

The Embassy will continue to facilitate and contribute to developing the political relations between our two countries, as well as the people to people contacts, business development, cultural exchanges and civil society contacts.

Thanks to the National Law University named after Yaroslav the Wise for organizing this event of celebrating commemorative jubilee within the framework of III Kharkiv International Law Forum.

Шановні учасники,

Посольство Королівства Норвегії в Україні вітає Україну з 1000-літтям правління великого князя Ярослава Мудрого на території України.

Відносини між Норвегією та Україною сягають більше тисячі років. Норвезькі вікінги торгували з Київською Руссю і багато десятиліть служили київським князям. Норвезька королева Еллісіва (Єлізавета) була дочкою Ярослава Мудрого, а норвезький король Олав Тригвассон виховувався в Києві за часів правління Володимира Великого. Наразі, відносини між Норвегією та Україною значно розвинулися після того, як Україна відновила незалежність у 1991 році. Ми встановили дипломатичні відносини та відкрили посольство в Києві в 1992 році.

Посольство продовжуватиме сприяти розвитку політичних відносин між нашими двома країнами, а також контактів між людьми, розвитку бізнесу, культурного обміну та контактів громадянського суспільства.

Дякуємо Національному юридичному університету імені Ярослава Мудрого за організацію цієї події - святкування ювілейної дати в рамках III Харківського міжнародного юридичного форуму.

(оригінал – англійською мовою. Переклад здійснено кафедрою історії держави і права України та зарубіжних країн)

*Гончаренко Володимир Дмитрович,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри історії
держави і права України і зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЗА ЧАСІВ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Тисяча років тому в історії українського державотворення відбулася знаменна подія – розпочалося правління великого київського князя Ярослава Володимировича Мудрого. За час його князювання Київська Русь досягла свого найбільшого державного, політичного, культурного піднесення та мала високий міжнародний авторитет. Багато у чому такі успіхи пов'язані з існуючим за часів правління Ярослава Мудрого державним ладом Київської Русі, засади якого закладалися задовго до правління Ярослава Мудрого. Київська Русь за формою правління була ранньофеодальною монархією, особливістю якої являлось те, що вона була відносно єдиною, побудованою на принципі сюзеренітету-васалітету державою.

Центральною ланкою в державному ладі Київської Русі був великий київський князь. У додержавницький період у східнослов'янських народів на стадії племенних союзів формою організації управління була військова демократія. У військово-демократичних союзах велика роль належала військовому ватажку. Поступово утворювалися великі союзи племен-князівств. На цьому рівні об'єднання племен з'явився новий управитель, який, за свідченням літописів та інших письмових джерел, називався князем. На рубежі VIII-IX ст. існуючий придніпровський союз союзів племен «Русь» перетворився у дуже сильне об'єднання під назвою «Руська земля». Правила у цьому державному утворенні, на думку вчених, династія Кия, представниками якої у середині IX ст. були Дір і Аскольд, котрі, за літописом, мали титул «князь». Процес політичної консолідації східних слов'ян завершився наприкінці IX ст. утворенням великої, відносно єдиної української держави – Київської Русі. Пізніше до складу цієї держави було приєднано багато інших територій. В Київській Русі князь був її верховним правителем. Він мав титул великого київського князя. На початку існування Київської Русі до компетенції князя відносилось, перш за все, організація збройних сил і керівництва ними, що було необхідною умовою забезпечення непорушності кордонів держави, приєднання нових земель, збирання з їх населення данини. Вирішували княз'я й питання, пов'язані з забезпеченням належних відносин з сусідніми державами. Поступово функції князівської влади ускладнювалися. Великі київські князі, починаючи з Володимира Великого, багато уваги приділяли будівництву оборонних укріплень, організації охорони кордонів, будівництву шляхів, мостів, охороні торгівельних шляхів, що забезпечувало розвиток торгівлі, як внутрішньої так і зовнішньої. Активно була законодавча діяльність великого київського князя. Так, під керівництвом Ярослава Мудрого був створений перший

загальнодержавний збірник писаного українського права – «Правда Ярослава» , яка мала за мету захист людського життя і забезпечення недоторканності приватної власності. Справу Ярослава Мудрого продовжили його сини , створивши Руську Правду Короткої редакції. За князювання Володимира Всеволодовича був створено статут, який увійшов до складу Руської Правди Просторової редакції. Після запровадження християнства до функцій великого київського князя відносився обов'язок сприяти поширенню цієї релігії та матеріально забезпечувати духівництво. Становище церкви в державі визначалося церковними статутами князів Володимира і Ярослава Мудрого.

Відіграючи вирішальну роль у державному ладі Київської Русі, великий київський князь міг успішно здійснювати свої повноваження, спираючись на відповідні інституції, наділені державницькими повноваженнями. Так, при князеві утворювалося рада , до складу якої входили великі феодалы, «княжі мужі», представники духовної знаті, а у деяких випадках і представники верхівки міст Київської Русі. До відання князівської ради відносилися важливі питання державного будівництва. Управління державою великий київський князь у період розквіту Київської Русі здійснював, використовуючи двірсько-вотчинну систему управління. Суть цієї системи полягала в тому, що кожен, хто входив до князівського двору і відав певною ділянкою господарства, міг за дорученням князя виконувати ще й державницькі повноваження. Відповідальними особами цієї системи були : воєвода, тіун конюший, дворецький. Підпорядковувалися цим посадовцям чисельні тіуни, старости, інші управителі. Місцевими управлінцями були посадники як повноправні представники великого київського князя у важливих центрах держави.

Державному ладу Київської Русі були притаманні і судові функції, які здійснювалися великим київським князем, представниками місцевих управителів – посадниками, волостями (управителями сільськими волостями), а також церковними судами в особі єпископів, архієпископів, митрополита. В Київській Русі також існували вотчинні суди і суди общинні. Складовою частиною державного ладу Київської Русі були збройні сили, які склалися з трьох основних частин: великокнязівської дружини, дружин місцевих князів й інших великих феодалів (бояр), народного ополчення, найманців. В Київській Русі поряд з державницькими інституціями функціонували й органи місцевого селянського самоврядування. Таким органом була вервь - сільська територіальна громада, яка відігравала помітну роль в забезпеченні стабільного існування цієї громади, налагодженні взаємовідносин з державними органами, феодалами, сусідніми общинами.

Злагоджене функціонування державного, умовно кажучи, механізму Київської Русі було однією з обов'язкових умов процвітання цієї української держави за часів правління Ярослава Мудрого.

Дослідженню державного ладу Київської Русі допомагає інформація про нього, яка міститься і у такій пам'ятці феодального права, як Руська Правда. Із розпадом Київської Русі її державницька модель була започаткована у князівствах Південно-Західної Русі.

*Зайчук Олег Володимирович,
доктор юридичних наук,
професор, академік НАПрН України*

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ

Новітня історія українського права починається в період відродження національної державності 1917 – 1920 років, коли на теренах України утворюються нові республіки, в тому числі Українська Держава (Гетьманат П. Скоропадського), влада якої своїми нормативними актами визначила поняття інституту громадянства, що регулював перш за все новий порядок набуття співвітчизниками правового статусу громадян. Всебічне дослідження даного історичного факту сприятиме подальшому удосконаленню конституційного права сучасної України.

Вже в найперших правових актах гетьман П. Скоропадський вказує на основні завдання суспільно-політичного та соціально-економічного напрямів законодавчої діяльності своєї влади, а саме у «Грамоті до всього українського народу» [1, с.1] та «Законах про тимчасовий державний устрій України» [1, с. 2] від 29 квітня 1918 р., в яких на майбутнє всіх громадян тогочасної України, всупереч попередньому законодавству Української Народної Республіки, поділяє на два стани – козаків як військовий стан та решту народу безпосередньо до громадян, але без законодавчого закріплення кого з мешканців до якої верстви населення відносити. Насамперед потрібно зауважити, що формально в Українській Державі до початку липня 1918 р. залишався чинним Закон про громадянство Української Народної Республіки 2 III. 1918 р., який був повністю скасований новими положеннями про надання громадянства.

Крім вже зазначених, спеціальні державні законодавчі акти з визначенням правового статусу громадян Української Держави з'являються пізніше, до яких слід віднести: «Закон про громадянство Української Держави» 2 липня 1918 р. [2, С. 1]; «Постанова про зміни у законі про громадянство Української Держави» 2 серпня 1918 р. [3, с. 1]; «Універсал до українського народу про відродження козацького стану» від 16 жовтня 1918 р. [4, с. 1] тощо, які й стали правовою підставою нового порядку надання громадянства в Гетьманаті П. Скоропадського.

Відродження української державності в 1917-1920 роках неподільно пов'язано з проблемами набуття та припинення громадянства. Саме цим питанням в той час приділялося багато уваги. З цього приводу вже були надруковані деякі статті. Але не всі нормативні акти того періоду були досліджені. В цьому плані досить важливим є «Закон про громадянство Української

Держави» (Закон) від 10 червня 1918 р., в якому насамперед під громадянством Української Держави розумілася державно-правна приналежність людини, яка надавала особі права та обов'язки українського громадянина. Якому одночасно заборонялося бути громадянином/підданим іншої держави. Вся повнота політичних прав (включаючи активне та пасивне виборче право та належність до публічно-правових установ) могла належати лише громадянам Української Держави.

Одночасно закон дозволяв іноземцям працювати в тих установах, де на це був відповідний дозвіл. І до видання нового закону про державну службу був чинний закон про державну службу Російської держави. Всі російські піддані, які на час видання Закону перебували на території України, визнавалися громадянами Української Держави. В разі незгоди з цим, такі особи були зобов'язані на протязі місяця подати місцевому секретарю відповідну заяву для запису в особливий алфавіт іноземних громадян та підданих.

Важливим у Законі було те, що особи, які не перейшли до громадянства Української Держави, повинні були отримати від свого уряду національний документ про свою особу, а також отримати від місцевого секретаря посвідку про тимчасове перебування не більш як на 6 місяців. Вказувалося, що всі особи народжені на території України, мали право на громадянство Української Держави за умови подання заяви протягом року з дати набуття повноліття. А повнолітні особи для отримання громадянства мали подати заяву теж протягом року з дня оголошення закону. Усі особи, які проживали на території України, але під час оголошення закону перебували поза її межами, мали право звернутися з проханням щодо їх зачислення до громадянства протягом року.

У Законі зазначалось, що всі у випадку пропуску строку звернення такий строк міг бути продовжений в разі, якщо особи могла довести, що пропуск терміну був з поважних причин. Особи, які перебували за межами України, прохання щодо отримання українського громадянства мали подати до найближчого до них закордонного представника українського уряду. Якщо такі особи не мали можливості подати такі звернення, вони мали право звертатися з відповідними проханнями до адміністративного відділу окружного суду після повернення в Україну. Були й інші форми набуття українського громадянства. Це: народження від громадян України; шлюб з українським громадянином іноземки; усиновлення громадянином Української Держави іноземця віком до 17 років; натуралізація. За Законом натуралізація була можлива за таких умов: особа мала бути правоздатною та дієздатною; перебувала на території України не менш як 3 роки; і коли має можливість утримувати себе і родину.

Окрім того, українське громадянство згідно положень Закону могли отримати такі особи: громадянка України, яка була в шлюбі за іноземцем, в разі розлучення; діти української громадянки, які народжені від шлюбу з іноземцем, і які після скасування шлюбу залишаються

біля матері; іноземці, які скінчили школу на Україні і які подали прохання щодо отримання Українського громадянства протягом не більш як 2 роки після закінчення школи; іноземці, які зробили значні послуги Українській державі.

В даному Законі також було передбачено право відмови в задоволенні прохань щодо отримання громадянства в разі, якщо є інформація щодо їх ганебної поведінки, «плямуючі професії», або «можливу шкоду для Української Держави».

Справи, які розглядалися в адміністративному відділі окружного суду, мали свої особливості. В разі звернення чоловіків, які мали військову повинність за законами своєї Батьківщини, вони були зобов'язані надати довідку про відсутність такого зобов'язання (або вже такий обов'язок виконаний або така особа була звільнена від такого зобов'язання). Якщо суд ухвалює рішення щодо надання громадянства, тоді після оголошення прохачеві така постанова мала бути надіслана до відповідного губерніяльного старости.

Законодавчо окреслено, що судові постанови у справах щодо громадянства могли бути оскаржені прохачем або губерніяльним старостою до Генерального суду протягом 2-х тижнів.

Кожен прийнятий до українського громадянства мав прийняти присягу на вірність державі у відповідності до прикладеного тексту.

Закон також передбачав умови втрати прав громадянства, а саме, право громадянства втрачається в разі, якщо громадянин Української Держави прийняв громадянство або підданство іншої держави. Також кожен громадянин Української Держави мав право зректися українського громадянства, але не раніше, як за три роки після перебування в українському громадянстві. Особі, яка вступила до підданства іншої держави без належного дозволу, заборонялося повертатися в Україну.

Закон також регулював порядок виходу/відмови від громадянства Української Держави. Для цього передбачався такий порядок. Спочатку звернення до адміністративного відділу місцевого окружного суду. В заяві також треба було вказати громадянство або підданство якої держави обирає особа. Для задоволення заяви необхідно було попередньо відбутися військову повинність або надати документальний доказ того, що особа звільнена від військової повинності. Ще однією з умов виходу з громадянства є повна сплата податків. В разі виходу з громадянства Української Держави нове звернення щодо отримання такого громадянства було можливе лише не раніше 5 (п'яти) років після виходу з громадянства. Менший термін був можливий лише з дозволу Уряду.

Кожен прийнятий до українського громадянства мав прийняти присягу (заприсяжне обіцяння) на вірність державі у відповідності до прикладеного тексту, зміст якої ми цитуємо повністю:

«Заприсяжне обіцяння

(додаток до закону про громадянство Української Держави).

Обіцяю та заприсягаюсь бути завжди вірним Українській Державі, як своїй Батьківщині, охороняти інтереси держави і всіма силами своїми допомагати її славі та цвіту, не жалкуючи для цього навіть і свого життя.

Обіцяю та заприсягаюсь не визнавати другої Батьківщини, крім Української Держави, щиро виконувати всі обов'язки громадянина її, коритися її правительству і всім поставленим від нього властям, завжди маючи на думці, що добро та розцвіті Батьківщини мусять бути для мене вище моїх особистих інтересів.

Примітка: особи, які не визнають присяги, дають урочисту обіцянку такого-ж змісту, але без слів: «та заприсягаюсь».

Голова Ради Міністрів Ф. Лизогуб

В. об. державного секретаря Іг. Кістяковський» [5, с. 143].

Прийняття даного Закону мало велике як політичне так і суспільне значення особливо при виборах до представницьких органів державної влади та самоврядування, формуванні армії, надання нерухомості тощо.

Робота над удосконаленням положень, пов'язаних з порядком надання громадянства, була продовжена. Так 2 серпня 1918 р. приймається урядова Постанова про зміни у законі про громадянство Української Держави, в якій місячний строк для подачі заяви бувшим російським підданним про небажання бути українським громадянином був продовжений до трьох місяців, тобто до 2 жовтня 1918 р. [5, с. 207].

Підсумовуючи вище зазначене можна дійти висновку, що в порівнянні «Законом про громадянство Української Народної Республіки», який був ухвалений Центральною Радою 2 березня 1918 р. [6, с. 173], та Закон Української Національної Ради Західноукраїнської Народної Республіки «Про право горожанства» від 8 квітня 1919 р. [7, с. 335], законодавчі акти Української Держави стосовно правового визначення порядку набуття громадянства, і в першу чергу Закон про громадянство Української держави, були підготовлені на більш високому законотворчому рівні, а за своїм змістом даний закон вміщував прогресивніші норми ніж аналогічні положення в деяких розвинених країнах Європи та всього світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний вісник. 1918. № 1. Київ, 16 травня.
2. Державний вісник. 1918. № 21. Київ, 11 липня.
3. Державний вісник. 1918. № 32. Київ, 8 серпня.
4. Державний вісник. 1918. № 59. Київ, 16 жовтня.
5. Українська Держава (квітень - грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах частинах. Т. 2. Упор: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. 412 с.

6. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Том 2: 10 грудня 1917 р. - 29 квітня 1918 р. К. : Наукова думка, 1997. 422 с.
7. Західно – Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали. Том 2. Івано-Франківськ, 2003. 712 с.

*Єрмолаєв Віктор Миколайович ,
професор, доктор юридичних наук,
академік НАПрН України, професор кафедри
історії держави і права України та зарубіжних
країн Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРИНЦИПИ ЯРОСЛАВОВОЇ «ПРАВДИ РУСЬКОЇ» ПРОДОВЖУЮТЬ ЖИТИ

Правова спадщина є результатом правового досвіду її народу. Незважаючи на складні історичні умови, починаючи із політичної консолідації східних слов'ян і становлення Давньоруської держави, часи перерваного державотворення та його відновлення у XVII і XX ст., цей досвід збагатив правову культуру і правові традиції українського народу, забезпечив існування і розвиток власної політичної і правової системи. Формування правової системи сучасної України починається із звичаєвого права і князівського законодавства Володимира Великого та Ярослава Мудрого, їх судової діяльності часів Київської Русі [1, с.222-506].

Оскільки право — нормативна основа всієї правової системи, цікаво хоча б побіжно виділити спадкоємні риси «законодавчого права» Київської Русі і сучасної України. Зрозуміло, рівень розвитку права і правосвідомості, їх місце в житті суспільства, засвоєння правових цінностей та умови разюче змінились у нашій країні за тисячу років. У Київській Русі княжа влада була єдиним джерелом законодавства, існували чіткий поділ на вільних і невільних людей, диференціація їх прав і обов'язків у залежності від їх соціального статусу, укорінені язичницькі звичаї та багато інших архаїзмів.

Але, по-перше, залишились з минулих часів у порядку правонаступництва використання норм звичаєвого права. В Україні правовий звичай хоча й має статус додаткового джерела права, проте його роль зростає в умовах розширення сфери приватного права. Стаття 7 ЦК України закріплює можливість застосування звичаїв, які є усталеними у сфері цивільних відносин. Особливого значення набуває звичай ділового обороту, який активно використовується, наприклад, при регулюванні зобов'язальних відносин. На «звичаї торговельного мореплавства» є посилання й у Кодексі торговельного мореплавства (ст. ст. 6, 293, 295). У Сімейному кодексі України встановлено, що при вирішенні сімейного спору суд може врахувати місцевий звичай, а також звичаї національної меншини, якщо вони не суперечать вимогам кодексу, інших законів.

По-друге, цікавим є вплив політичних, соціальних, економічних чинників на формування та розвиток системи законодавства, зв'язок з іншими соціальними явищами, ефективність правового регулювання. Варто відзначити і таку властивість законодавства великого князя Ярослава і Ярославичів, як його стабільність і новелізацію устояних норм Правди з урахуванням необхідності розширення сфери правового регулювання.

А головне — незважаючи на зміни у суспільній, побутовій правосвідомості і правовій культурі суспільства за тисячу років, у нормативній складовій сучасної правової системи України, її регулятивній та охоронній функціях можна прослідкувати певну наступність з Правдою. Вона помітна у загальних принципах, нормах та інститутах права, його джерелах.

Правда Ярослава розпочинається статтею про навмисне вбивство і обмежує застосування кровної помсти як пережитку родового ладу: колом осіб, наділених таким правом та передбаченою альтернативою — головництвом і вірою (ст. 1 КП; ст. 1 ПП). Визначена санкція за умисне заподіяння смерті іншій людині належить до юрисдикції княжого суду [4 с. 9-30].

Кримінальний кодекс України в його Особливій частині теж розпочинається II розділом — «Злочини проти життя та здоров'я особи», де в ст. 115 подається поняття вбивства, передбачено відповідальність за цей особливо небезпечний злочин. Як і ст. 1 КП і ПП, ч. 1 ст. 115 КК передбачає відповідальність за вбивство без обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, їх ознаки містять наступні ст. ст. 116–118 КК. Як вважають коментатори ст. 115, цією ж статтею охоплюються вбивства в бійці, з помсти на ґрунті особистих стосунків та деякі інші [2, с.25-26]. Отже, давньоруський і сучасний законодавець однаково вважають охорону життя людини — своїм найважливішим завданням, схоже враховують об'єктивну сторону вбивства, хоча її ознаки час і суспільно-політичні умови суттєво змінили.

Розвитком положень статей Правди, в яких ішлося про вбивство «княжих мужів» — державних діячів, зрозуміло з урахуванням радикальних історичних змін, можна вважати ст. 112 КК України «Посягання на життя державного чи громадського діяча», де основним безпосереднім об'єктом цього злочину є теж відносини, що забезпечують нормальну діяльність державної влади, а обов'язковим додатковим об'єктом — життя людини. На відміну від КК України, посягання на життя «княжих мужів» у Правді йшло після статті про вбивство будь-якої вільної людини — русина, грідіна, купчини, ябетника чи навіть виключеного з общини ізгоя. Такі пріоритети роблять честь законодавцю Руської Правди.

Проте і через тисячоліття вбивство з помсти як мотив злочину ще не викорінено у боротьбі із злочинністю. КК передбачає покарання за посягання на життя державного або

громадянського діяча за мотивом помсти за їх діяльність, перешкоджання чи зміни її характеру (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК). Вбивство таких осіб на ґрунті особистих взаємовідносин кваліфікується як злочин проти життя. Вбивство особи з помсти кваліфікується за ч. 1 тієї ж статті КК і тоді, коли воно не пов'язане з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку і вчинене на ґрунті особистих стосунків у зв'язку з діями потерпілого, помсти за матеріальну шкоду тощо.

Звертає на себе увагу, що в обох нормативно-правових актах, розділених тисячоліттям, вирішуються два основних завдання, хоча й не задекларованих законодавцями Правди, — охорона суспільних відносин від злочинних посягань, запобігання злочинам, попередження про правові наслідки їх вчинення. Цей давньоруський кодекс передбачав відповідальність за заподіяння людині каліцтва, ран та побоїв. Ідеться як про умисні тяжкі тілесні ушкодження (ст. ст. 5–7 КП; 27, 28 ПП), середньої тяжкості (ст. ст. 2, 8, 9 КП; 23, 24 ПП), легке тілесне ушкодження (ст. ст. 3, 10 КП; 25, 27–31, 67, 68 ПП). Залежно від тяжкості тілесних ушкоджень законодавець встановив диференційований штраф у 40, 12 і 3 гривень (мінімальний штраф дорівнював вартості бойового коня). Статті про умисні тілесні ушкодження, побої і мордування різняться між собою й у залежності від предмета, засобу, з допомогою яких було здійснено злочинне діяння [4, с.9-87]. Його кваліфікація враховує й ступінь «образи» потерпілого. На відміну від Правди Руської, КК вважає, що спосіб заподіяння тілесного ушкодження, а також засоби, які були використані при цьому, не є критерієм віднесення тілесного ушкодження до небезпечного для життя, а побої відрізняє від тілесних ушкоджень [2, с.59, 72]. Отже, йдеться лише про визначення заподіяння шкоди здоров'ю, не враховується обтяжуюча обставина — шкода для честі й гідності потерпілого внаслідок використання злочинцем образливих для потерпілого способів чи засобів тілесного ушкодження, їх зв'язок з винним умислом потерпілого. Із формулювання п. 4 ч. 2 ст. 23 ЦК випливає, що приниження честі, гідності, а також ділової репутації визнається проявом моральної шкоди, підстави відповідальності та відшкокування моральної шкоди передбачені ст. ст. 1167 та 1168 ЦК [3, с.597-599].

За змістом статей об'єктивна сторона тілесного ушкодження чи побоїв Правда лаконічно визначає лише причинний зв'язок між злочинним діянням та його наслідками. За класифікацією ж тілесних ушкоджень, покарання штрафом за умисні легкі тілесні ушкодження та побої можна говорити про принципову схожість чи традицію Руської Правди і КК, ЦК, законодавці яких, очевидно, вважали важливою належну кримінально-правову і цивільну охорону здоров'я людини. Цікаво, що Ярослав Мудрий у ст. 2 Правди передбачив не лише грошове відшкодування кривдником людині зі слідами побоїв (синцями чи кров'ю), а ще й плати лікарю. Застосування такої санкції КК України не передбачає, адже цей злочин

«не призводить до порушення анатомічної цілості тканин або нормального функціонування тканин чи органів тіла людини»! А медицина у нас безоплатна... Не передбачає ст. 126 КК і дії потерпілого у відповідь на образу чи умисне завдання удару кривдником. «Суд Ярослава Володимировича» у ст. 26 так формулює її гіпотезу і санкцію: якщо ж (ображений), не стерпівши, (у відповідь) ударить того (тобто кривдника), мечем, то цього йому в провину не ставити. Такі були поняття у Ярослава Мудрого і Ярославичів про захист честі й гідності вільної людини.

Правда Руська передбачала захист особистих прав людини — бояр, вільних общинників, навіть залежних людей (закупів, холопів) і навіть рабів. Так, ст. ст. 56–62 ПП беруть під захист закупа (наймита), якого покривдить господар, відбере його власне майно, поб'є безглуздо, перебуваючи п'яним, або продасть його в холопи, то за порушення його прав господар повинен не лише відшкодувати матеріальні збитки потерпілого, надати йому свободу від зобов'язань, а й сплатити за кривду штраф, сума якого залежить від вчиненої кривди, порушення особистих і майнових прав. Отже, незважаючи на соціальну і майнову диференціацію населення Русі, законодавець прагнув утвердити начала рівноправності в державі, як вона розумілась у ті часи.

Таким чином, історичний тип Правди Руської і сучасної вітчизняної системи законодавства, незважаючи на минуле тисячоліття, відображає загальне — національні традиції в праворозумінні, еволюцію правосвідомості і культури народу, засади гуманізму, принципи верховенства права, законності, поваги до людської гідності та ін. Саме вони відображають наступність у правовій системі України, започаткованої звичаєвим правом Київської Русі, Правдою Ярослава Мудрого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Правова система України: від Руської Правди Ярослава Мудрого до сучасності [Текст] // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. – Х., 2008. – Т. 1. – С. 222–506.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] : у 2 т. / за заг ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Т. 2: Особлива частина.– 5-ге вид., доп. – Х., 2013.
3. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України [Текст] : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В. Г. Ротань. Т. 2. – 2-ге вид. – Х., 2010.
4. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. / уклад. Г.Г.Демиденко, В.М.Єрмолаєв : вступ. сл. В.Я.Тація. – 2-ге вид., змін. та доп. – Х., 2017.

*Рум'янцев Вячеслав Олексійович,
професор, доктор юридичних наук,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПИТАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СТАТУТІ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

УДК 340.0 (477)

Статут Володимира Мономаха є складовою частиною збірки староруських правових норм - "Руської Правди Просторової редакції".

Перша її частина, Правда Ярослава, була побудована на правових звичаях, в яких передбачалося покарання за вбивство, побої, їзду на чужому коні, псування майна, підтверджувалося право родичів на кровну помсту за вбивство.

Проте життя мінялося стрімко. Пройшло всього декілька десятиліть і ряд юридичних норм вийшов із вживання або застарів. Правове поле вже не охоплювало усього різноманіття економічних, торгових, фінансових, соціальних, кримінальних і інших стосунків, які безперервно видозмінювалися і ускладнювалися. У 1068-1072 роках сини Ярослава Мудрого розробили нове законодавство, яке увійшло до історії під назвою "Правди Ярославичей". Вона упорядковувала покарання за замах на майно і особу підданих князя, відмінила право кровної помсти. В цілому нова "Правда" більше відповідала вимогам часу.

А через тридцять років зайнявши великокняжий престол Володимир Мономах доповнив цей монументальний правовий документ, низкою нових статей стосовно договірних відносин, що відповідало правовим, економічним, фінансовим, кримінальним та майновим реаліям тогочасного суспільного життя.

Причиною створення Статуту Володимира Мономаха стала гостра потреба виправити перекося у фінансовій і соціальній політиці, які накопичилися під час князювання його батька Всеволода Ярославича і особливо посилювалися в період правління його двоюрідного брата і попередника на київському престолі - великого князя Святополка Ізяславича. Безпосереднім приводом до зміни законодавства стало Київське повстання 1113 року.

У Статуті Володимира Мономаха була зроблена спроба регламентації в сторону пом'якшення майново-власницьких конфліктів. Головним предметом перетворень стали питання боргових зобов'язань і кабальних відносин. Реформування цих відносин не є новелою в світовій історії (закони Вавілонського царя Хаммурапі, Закон Петелія в Стародвньому Римі тощо) бо безстрокове рабство за невиконання боргових зобов'язань підривало обороноздатність країни, порушувало фіскальну політику, створювало соціальну

напругу у суспільстві.

Ст. 53 встановлювала *«кто занял деньги с условием платить рост на два третий, с того брать такой рост только два года, и после того искать лишь капитала; а кто брал такой рост три года, тому не искать и самого капитала»*.

Цим Володимир Мономах обмежив боргове рабство часом і відсотками по сплаті боргу, бо ухвалив, що *«заимодавец, который возьмет три раза третной рост, уже не может требовать своего капитала»*. Рост 40 % за рік *«признавался ростом терпимым»*. Більш того, як вважав К. Неволін Статут прямо не забороняв більш високого відсотка і що в окремих випадках надавалося на розсуд суду визнати або відкинути зростання, що перевищує 40% на рік.

Цікава аргументація цих новел у справі зниження відсотків за договором позики М. Володимирського-Буданова. *«Одну из причин огромной высоты роста находят в общественном состоянии тогдашней России, при котором не всякий рискнул бы отдать свои деньги в долг, предвидя полную вероятность не получить их совсем»*.

В. Ключевський з цього приводу додає: *«Капитал чрезвычайно дорог: при краткосрочном займе размер месячного роста не ограничивался законом; годовой процент определен одной статьей Правды “в треть”, на два третий, т. е. в 50 %*.

Важливу думку висловив А. Пресняков про те, що законодавство Мономаха *«имело целью ввести в определенные рамки обостряющуюся социальную борьбу и, поскольку оно ограничивает эксплуатацию меньшей братии, должно быть названо актом самозащиты социальных верхов перед напором раздражения черного люда»*.

Певну новизну в питанні договірних відносин вносила ст. 54 Статуту *«Если купец, взяв товары или деньги в кредит, потерпит кораблекрушение, или подвергнется пожару, или будет ограблен неприятелем, то нельзя сделать ему какое-либо насилие или продать его в рабство, но необходимо позволить ему рассрочку платежа на несколько лет, потому что это несчастье от Бога, а он не виноват в нем. Если же купец вверенный ему товар или пропьет, или проиграет, или испортит по глупости, то доверители поступают с ним, как им угодно; хотят – ждут, хотят – продадут в рабство, на то их воля.»*

М. Карамзін тлумачив цю статтю так: *«Ежели чужие товары или деньги у купца потонут, или сгорят, или будут отняты неприятелем, то купец не отвечает ни головою, ни вольностью и может разложить платеж в сроки, ибо власть Божия и несчастья не суть вина человека. Но если купец в пьянстве утратит вверенный ему товар, или промотает его, или испортит от небрежения, то заимодавцы поступят с ним, как им угодно: отсрочат ли платеж или продадут должника в неволю»*.

О. Станіславський підкреслював, що в статті не згадується про хибну неспроможності або про злісне банкрутство: на його думку, *«это преступление не было известно*

бесхитростным людям того времени».

М. Ланге вважав, що притягненню до відповідальності за розтрату товару підлягав лише той «кто в безумии чуж товар испроторит»; таким же божевільям він вважав пристрасть до пияцтва. «Но вся ответственность такого человека состояла только в вознаграждении обиженных, продаже же он не подвергался, вероятно, потому, что Правда не видела здесь еще преступления, т. е. злонамеренного умысла на растрату чужого товара».

Цю ситуацію деталізує А. Загоровський проводячи «строгое различие» між різними видами неспроможності, «полагая то более, то менее строгий способ ответственности за долг». До злісних банкрутів «применялась самая крайняя мера – продажа в рабство».

В. Сергійович стверджував, що випадок, передбачений ст. 54 Статуту, є не що інше, як цивільна неспроможність за збігом нещасних обставин. В цьому випадку позикодавець може звернути боржника в рабство, а боржник задовольниться уплатою боргу з розстрочкою.

М. Володимирський-Буданов розрізняв «три рода несостоятельности: 1) несостоятельность, происшедшая не по вине должника, из случайных причин (пожара, кораблекрушения, истребления имущества неприятелями); в таком случае наступает обязательная рассрочка долга; 2) несостоятельность, возникшая по вине должника (пьянства, расточительности), при этом предоставляется выбору кредитора – или отсрочить уплату долга, или же продать должника в рабство, и 3) несостоятельность мнимая (злостное банкротство), когда должник преследуется и наказывается как вор – уголовным порядком».

Проблему послідовності виконання договірних зобов'язань регулювала ст. 55 Статуту Володимира Мономаха. *«Если кто многим должен, а купец, приехавший из другого города или из другой земли, не зная про то, поверит ему товар свой, и он окажется после не в состоянии заплатить сему верителю за товар, по причине требований со стороны первых заимодавцев; в таком случае вести должника на торг и продать и удовлетворить наперед требованиям гостя, а остальное разделить между прочими заимодавцами. Также, если он должен будет в казну, то очистит наперед казенные требования, а потом уже и требования других верителей: но если кто из них взял уже много ростов, тот лишается своих денег».*

М. Карамзін дав таке тлумачення статті: «Если кто многим должен, а купец иностранный, не зная ничего, поверит ему товар: в таком случае продать должника со всем его именем, и первыми вырученными деньгами удовлетворить иностранца или казну; остальное же разделить между прочими заимодавцами; но кто из них взял уже много ростов, тот лишается своих денег».

А. Станіславський в привілеях, наданих гостям, бачив прояв «чувства похвальной гордости в соединении с правилами гостеприимства и желание показать чужеземцам, что они

ни в коем случае не должны бояться за целостность своего имущества».

А. Загоровський вказував, що Правді вже відомі привілейовані вимоги: при конкурсі куни князя, іногороднього гостя і «чужинця» стягуються перш кун домашніх кредиторів.

М. Володимирський-Буданов зазначив, що «гость из иного города сравнен здесь с чужеземцем: очевидно, что город с его округом (в котором могли быть и другие города – пригороды) считается пределом действия права. Следовательно, город и его округ составляют государство в юридическом смысле». Конкурс починається в тому випадку, «если прежние кредиторы – своеземцы, сограждане должника, начнут препятствовать чужеземцу взыскивать свой долг», – тоді вважається «вести должника на торг и продать его; из вырученных денег уплатить прежде долг гостя, а потом остатки поделить между домашними кредиторами. Но долг князю взыскивается прежде всего».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ключевський В. Курс русской истории. Изд. 2-е. М., 1906. Т. 1.
2. Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права. Изд. 5-е. К., 1907.
3. Карамзин Н. История государства Российского. Изд. 5-е. СПб., 1842. Т. 2.
4. Ланге Н. Исследование об уголовном праве Русской Правды. СПб., 1860.
5. Пресняков А. Лекции по русской истории. М., 1938. Т. I. С. 225.
6. Сергеевич В. Лекции и исследования по древней истории русского права. Изд. 3-е. СПб., 1903.

*Бойко Ігор Йосипович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ОБ'ЄДНАННЯ ЯРОСЛАВОМ МУДРИМ ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНУ ДЕРЖАВУ – РУСЬ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У сучасних державотворчих процесах в Україні актуальним є вивчення й врахування політичного досвіду діяльності видатних українських державних діячів. Цей досвід концентрує історичні здобутки і втрати, досягнення державницької думки, важливі політичні уроки.

Сьогодні особливу увагу привертає період Київської Русі, коли було закладено основу, фундамент Української держави і права. У становленні та розвитку Київської княжої держави «Русі» важливу роль відігравали її правителі – великі князі київські. Одним з видатних і найбільш авторитетних державних діячів Київської Русі – великих князів київських вважається Ярослав Мудрий, чиє ім'я вписане золотими літерами в історію становлення Української держави.

Ярослав, син князя Володимира Святославовича, був великим князем київським, шанобливо названий русичами Мудрим за любов до знань, особливо розсудливу, плідну державну діяльність і припинення міжусобиць, за неустанну турботу про поширення християнства та освіти. Цей почесний епітет невіддільний від його імені. За характеристикою літописця, розум у молодого Ярослава «був добрий і на раті він був хоробрим»[1, с.23]. Саме за Ярослава Мудрого Київська держава досягнула найбільшої могутності. Ярослав став великим київським князем у 1019 р. При ньому Київ утвердився як столиця Русі та став головним політичним центром Східної Європи, місто зазнало значних архітектурних перетворень. За свідченням історичних джерел княжа резиденція Ярослава Мудрого була однією з найрозкішніших у Європі. Столиця Русі – Київ у XI ст. налічував близько 100 тисяч (за іншими даними 50 тисяч) мешканців і був одним із найбільших міст Європи, величезним міжнародним торговельним центром з численними колоніями іноземних купців. У Парижі, для порівняння, коли до нього прибула княгиня Київської Русі Анна Ярославна, проживало близько 15 тисяч мешканців. За Ярослава Мудрого у Київській Русі з'явилися перші оригінальні зразки літератури, широко розвивалась освіта та культура, відбулася перша кодифікація юридичних норм. Саме за князя Ярослава Мудрого було укладено «Правду Ярослава», яка становить найдавнішу частину «Руської Правди», що стала фундаментом писаного законодавства Руської держави [2, с. 4-5]. У період правління Ярослава християнство остаточно утвердилося в Київській державі. У 1039 р. була заснована Київська митрополія, що підпорядковувалася константинопольському патріархові. За Ярослава в Київській Русі було засновано перші монастирі – св. Юрія, св. Ірини і Києво-Печерський монастир, що стали великими церковними й культурно-освітніми центрами. Ярослав Мудрий піклувався про розвиток освіти в державі. За його розпорядженням були створені школа й бібліотека при Софійському соборі, а також зібрані перекладачі, що перекладали давньоруською мовою багато грецьких книг. У Київській Русі панували віротерпимість і повага до інших народів, у багатьох містах Русі були поселення німців, поляків, євреїв, вірмен та ін.

Роки князювання Ярослава (1019-1054 рр.) були періодом найвищого розвитку і найбільшого піднесення Київської Русі. Всі свої зусилля великий князь спрямував на продовження справи свого батька Володимира – посилення єдності та централізації держави, її розвиток у співробітництві з європейськими державами. Проте найважливішими своїми завданнями Ярослав Мудрий вважав збереження цілісності держави, її безпеки. Цьому насамперед була підпорядкована його внутрішня і зовнішня політика.

У налагодженні зовнішніх зв'язків з різними країнами Ярослав віддавав перевагу дипломатичним методам. Значну увагу Ярослав приділяв безпеці держави. З метою захисту

кордонів Русі, Ярослав змушений був здійснити низку військових походів. Так, у 1030 – 1031 рр. він у союзі з своїм братом Мстиславом відвоював Червенські землі, внаслідок чого до Русі було повернуто Перемишль, Червен, Белз та інші міста, які були захоплені польським князем Болеславом I Хоробрим в період внутрішньої смути [3, с.43]. Ярослав повернув землі, на яких проживали білі хорвати, дуліби, тиверці, які належали не до польських, а до слов'янських племен. Жодних польських племен в найдавніші часи на території нинішньої Галичини не проживало. Галичина – це історична назва корінних і споконвічних українських земель, розташованих на північ від Карпатських гір, у басейні річок Дністра (верхня та середня течії), Західного Бугу (верхня течія), Сяну (верхня течія), яка була складовою Київської Русі, Галицько-Волинської держави, ЗУНР, Української РСР, а сьогодні справедливо входить до складу незалежної України

Ярослав уклав союз з польським королем Казимиром I, видавши за нього свою сестру Добронігу й одруживши свого старшого сина Ізяслава з сестрою Казимира. У 1031 р. Ярослав на відвоєваних у Польщі землях заснував на р. Сян місто Ярослав, що стало форпостом Київської держави на Заході. Полонених під час походу поляків, у якості щиту від кочівників, було поселено у Пороссі. Це історико-географічна область у басейні річки Рось, тепер південна частина Київської області і північ правобережної частини Черкаської області. Ярослав Мудрий здійснив низку військових походів на північ і приєднав до Русі племена естів (1030 р.) і ятвягів (1038 р.). У 1030 р. заснував біля Чудського озера м. Юріїв (тепер Тарту). Князь насамперед піклувався про безпеку південних рубежів Русі. За Ярослава Мудрого для захисту кордонів від нападу кочівників була побудована нова оборонна лінія вздовж рік Сули, Стугни, Росі, Трубежа. Тільки збудована вздовж Росі оборонна система охоплювала 13 міст і фортець розташованих на лівому березі Дніпра. У 1032 р. було засновано Корсунь, Богуслав, Стеблів, Володарка (літописний Володарев) та інші населені пункти Поросся. З часом деякі з них, такі як Корсунь Торчеськ, перетворилися на значні економічні та культурні центри. І саме 1032 р. на скелястому лівому березі Росі було збудовано військовий замок, що дістав назву Юр'їв (на честь християнського імені Ярослава Мудрого – Юрій) [4, с.22].

Добре організована оборона дала змогу Ярославу Мудрому у 1036 р. здобути вирішальну перемогу над печенігами, які наступали на Київ. Після поразки цей кочовий народ мігрував на Дунай, а його місце в степу зайняли менш войовничі торки. Ярослав на честь перемоги у 1037 р. в Києві на місці вирішальної битви побудував перлину середньовічної архітектури – собор святої Софії.

У 1043 р. державні та військові успіхи були дещо затьмарені невдалим походом на Константинополь, очолюваний сином Ярослава Володимиром. Стосунки Русі з Візантією на

деякий час зіпсувалися також через конфлікт Русі з Візантійською імперією, у якому всупереч волі візантійської сторони і багатолітньої традиції, Ярослав у 1051 р. на соборі руських єпископів обрав на київську митрополичу кафедру не грека з Константинополя, а свого сподвижника Іларіона. Ярослав Мудрий, заручившись підтримкою західних союзників, виступив на чолі антивізантійської коаліції, і змусив імператора Костянтина Мономаха піти на мирні переговори. У результаті був укладений важливий для Русі договір, який передбачав службу руських дружин у Константинополі та їхню участь у візантійських війнах з Італією та з печенігами. Щоб остаточно закріпити мир, візантійський імператор видав свою доньку Анастасію (Марію) за князя Всеволода, сина Ярослава Мудрого (від цього шлюбу народився видатний державний діяч і полководець Володимир Мономах). Конфлікт з Візантією був останнім воєнним зіткненням Київської Русі з сусідами за часів Ярослава Мудрого [5, с.33].

Після загострення стосунків з могутньою Візантією, яка прагнула не лише до церковно-культурної, але і політичної гегемонії в усьому східно-християнському світі, змусило Ярослава більше уваги приділити стосункам з державами Центральної і Західної Європи. Традиційно близькими були стосунки з європейськими державами. Наступна зовнішньополітична діяльність Ярослава Мудрого спиралася насамперед на слово дипломатії і династичні шлюби, а не на меч воїна. Правителі багатьох європейських держав вважали за честь поріднитися з великим київським князем – Ярославом Мудрим. Так, дружина його була шведською принцесою, а з однією з його сестер уклав шлюб польський король, з іншою – візантійський царевич; троє його синів одружилися з європейськими принцесами, а три доньки вийшли заміж за французького, норвезького та угорського королів. У зв'язку з цим деякі історики називали Ярослава Мудрого «тестем Європи». Ці останні шлюбні зв'язки були своєрідною ратифікацією договору Русі з тією чи іншою європейською державою [6, с.60-61].

Отже, правління Ярослава Мудрого стало блискучим періодом в історії Київської Русі, яка була однією з найбільших і наймогутніших держав ранньосередньовічної доби та справила значний вплив на культурні, політичні й державотворчі процеси у Східній Європі. Саме за Ярослава Мудрого ця середньовічна українська держава досягла значного політичного й правового розвитку і за рівнем права, економіки та культури увійшла до найпередовіших країн тогочасної Європи. Київська Русь відіграла важливу роль в українській та європейській історії. Об'єднання давніх українських земель в межах однієї Київської держави «Русі» дало можливість русичам відстояти свої землі від нападів іноземних держав і кочових народів (на сході й півдні – від печенігів та половців, на півночі – від варягів, на заході – від польських та угорських королів, на півдні – від Візантії). Перемога київських дружин над кочівниками також врятувала західноєвропейські держави від

тюркської навали. Унікальність Ярослава Мудрого, який зумів розбудувати одну з найсильніших тогочасних держав Європи, вселяє оптимізм і сьогодні. Є надія, що, як і в середині XI ст., так і сьогодні в Україні наш теперішній президент України досягне великих державотворчих успіхів.

Чому повинен навчити нас державотворчий досвід Ярослава Мудрого?

Одним з важливих уроків історії державно-правового розвитку Київської Русі у IX-XII ст. є необхідність єдності усіх політичних сил держави. Саме відсутність такої єдності була основною причиною краху Київської Русі та наступних спроб відродити і утвердити Українську державу. Це є найважливішим уроком для сучасної України, адже втрата державності – це велике лихо народу. Невідомо, коли ще випаде можливість її відновити і яку ціну доведеться заплатити. Долі давніших і попередніх українських політичних лідерів 1000 і 100-літньої давності зобов'язані стати серйозним застереженням для сучасного українського суспільства і для сучасних політиків. Важливим також є усвідомлення необхідності опори насамперед на власний народ, а не на іноземну допомогу; оперативне розв'язання невідкладних соціально-економічних проблем, турбота про забезпечення матеріального добробуту народу; чіткість програмних завдань розбудови національної держави; важливість агітаційно-пропагандистської роботи серед народу; забезпечення єдності державної влади в суспільстві та взаємної довіри загалом; забезпечення зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних інтересів держави. Вагомим є формування патріотичної політичної еліти, яка б відстоювала соціальну справедливість і рівність, дотримувалася б верховенства права, а також створення ефективних органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до міжнародних стандартів. Важливим є також створення професійних і патріотичних Збройних Сил, здатних гарантувати суверенітет і свободу та входження до міжнародних військово-політичних організацій з метою забезпечення національної безпеки.

Враховуючи історичні уроки, сучасне українське суспільство повинно звільнитися від таких негативних рис як нерозуміння глибини подій, що відбуваються у суспільстві та державі, уникнення взаємної боротьби, внутрішньополітичних конфліктів, популізму, надмірної емоційності, уразливості тощо. Усе, що сьогодні поглиблює розкол і корупцію в українському суспільстві, приносить шкоду державі. Необхідно виробити вміння не впадати в залежність від іноземців, а розраховувати на власні сили. Тому в державі повинна бути розроблена програма консолідації українського народу з метою утвердження єдності в державі, в чому значна роль належить і історично-правовій науці.

У сучасному українському суспільстві важливо зрозуміти цінність власної держави, у якій носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ. Цінність національної держави

означає, що вона має право на свою територію та кордони, проводить власну незалежну внутрішню і зовнішню політику на світовій політичній арені, має міжнародне визнання та державну символіку. На території держави легітимно формується публічна влада, в повному обсязі ходить офіційна валюта держави, в державних установах використовується державна мова, а також на ній проживають громадяни держави. Національна держава, спираючись на вільне волевиявлення народу, самостійно вирішує, до яких політико-географічних, військових і економічних союзів, груп, альянсів чи об'єднань вона прагне приєднатися. Національна держава є суверенною, що характеризується незалежністю й самостійністю в зовнішніх і внутрішніх справах. Сьогодні, коли захист державного суверенітету і територіальної цілісності України, а також зміцнення нашої державності ставить нові завдання і проблеми, необхідно не стільки використовувати досвід державного будівництва інших держав, скільки врахувати історичний досвід попередніх періодів української державності та причини їх занепаду. І в цьому відношенні державно-правовий досвід Київської Русі за Ярослава Мудрого є особливо актуальним для сучасної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сташис В. В. Мудрий Ярослав Володимирович // Державні політичні та громадські діячі України: політичні портрети. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. І. Астахова, К. В. Астахова, Є. О. Бондарев та ін.: За заг. ред. М. І. Панова. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 476 с.
2. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі: навч. посібник / уклад. Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв; вступ. сл. В. Я. Тація. – Харків : Право, 2014. – 344 с.
3. Субтельний О. Україна: історія. – К. : Либідь, 1991. – 517 с.
4. Костомаров М. І. Галерея портретів : Біографічні нариси / М. Костомаров. – Київ: Веселка, 1993. – 324 с.
5. 100 найвідоміших українців. / Гнатюк М., Громовенко Л., Семака Л., Скорульська Р., Стус Д., Удовик С. – М.: Вече, К.: Орфей, 2001. – 584 с.
6. Тищик Б. Й. Історія держави і права України [Текст] : акад. курс: підручник / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко. – Київ: Ін Юре, 2015. – 808 с.

*Головко Олександр Миколайович,
д. ю. н., професор, завідувач кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Однією з головних проблем будь-якої історичної науки є схема історичного процесу, висловлюючись мовою М. С. Грушевського. Чи є закономірним і послідовним розвиток суспільства? Чи є в ньому прогрес? Які закони лежать в основі цього процесу? Усі вказані питання в повній мірі стосуються науки історії держави і права (чи історії права і держави, як наполягає низка зарубіжних і вітчизняних науковців). Предмет цієї науки визначається різноманітно у різних наукових та навчальних виданнях, однак, за змістом вони є доволі близькими. Як приклад, наведемо визначення з «Юридичної енциклопедії»: «Предметом науки історії держави і права є вивчення виникнення, розвитку і зміни типів та форм держави і права, а також державних органів і правових інститутів конкретних держав у конкретних народів у певні історичні періоди на основі виявлення і пізнання властивих їм об'єктивних законів» [1, с.732].

Отже, науковці, як правило, визнають існування певних закономірностей у розвитку державно-правових інститутів. Та зробити висновок щодо формулювання найбільш загальних, універсальних об'єктивних законів цього розвитку доволі важко. На сьогодні не лише немає єдиної точки зору на ці процеси, а й спостерігається певне уникнення відповіді на ці питання. Питання періодизації історії держави і права пов'язані з найбільш загальними проблемами про сенс історичного розвитку правової дійсності, про образи, смисли і знаки правових явищ і процесів у історичному минулому, пізнання історико-правового процесу, закони цього пізнання, людина в історії держави і права, історичні й ментальні типи правосвідомості. Все це – граничні знання про людину, суспільство, буття, цінності, пізнання, в історії права – тобто філософсько-правові аспекти історії держави і права.

Таким чином, історико-правовий дискурс вимагає широкого доктринального обґрунтування з боку філософсько-правової науки. Разом із тим, філософське знання протягом останніх століть чимало «працює» над історичними питаннями, заклавши підвалини філософії історії або історіософії. Проблеми і філософії історії, й філософії права посідали центральне місце у найвидатніших універсальних філософських системах: І. Канта, Г. Гегеля, Г. Спенсера, К. Маркса і Ф. Енгельса. Вони шукали той «двигун історії», ту саму ланку, яку перетворила б хаос історичних фактів (а у нашому випадку – історико-правових)

на струнку і зрозумілу систему, коли можна було б з великою часткою вірогідності прогнозувати подальший розвиток правової дійсності, правового універсуму.

Слід зауважити, що формування методологічного інструментарію тієї чи іншої науки здійснюється також у межах філософського знання. Тим більше, це є актуальним у парадигмальному переході від ідеологічно-світоглядного монізму до плюралізму, що надзвичайно ускладнює завдання дослідника [див.: 2, с.789]. Логічно, що і сенс історико-правового процесу, і його спрямованість, і закономірності, й методологія, а отже і періодизація потребують філософського обґрунтування як засобами філософії права, так і філософії історії. Отже, існує об'єктивна потреба у формуванні такого сегмента філософського знання, як **філософія історії держави і права** (не історія філософії права!), або, коротше, **історіософія права**. Попри певну, на перший погляд, надуманість інституціонування цієї галузі знань, потреба у ній є цілком обґрунтованою. Протягом останніх десятиріч вітчизняна історико-правова наука уникала універсальних питань, зокрема періодизації, за винятком або ж навчальних курсів з загальної (всесвітньої) історії держави і права, або звертаючись до найбільш приватних і часткових наукових проблем, обираючи конкретні часткові критерії періодизації.

Радянська історико-правова наука сприйняла марксистське філософське вчення історичного матеріалізму як певне трансцендентальне одкровення. Розвиток людства розглядався як логічна зміна соціально-економічних формацій, тих самих базисів, які формували власну надбудову, тобто державу і право як інструменти панування тих чи інших класів. Ця схема історико-правового процесу має великий евристичний потенціал, однак схематизує і спрощує складні правові феномени в їх історичному минулому, гнучким «компенсатором» чого виступає діалектичний метод. Сьогодні вітчизняні історики держави і права у переважній більшості випадків користуються своєрідним адаптованим до деідеологізованого суспільства все тим же формаційним підходом (щоправда частина з них уникає зізнань у тому).

«Модним» і «модерним» методом історико-правових досліджень, підходу до розуміння закономірностей історичного, історико-правового процесу є цивілізаційний підхід. Історія розвитку держави і права перетворилася на нелінійний процес зміни цивілізацій (сутнісно єдиних культурних спільнісних «одиниць людства»). Вказаний підхід бере витoki в ученнях А. Фергюсона, О. Шпенглера, К. Ясперса, А. Тойнбі.

У будь-якому випадку, і «формація», і «цивілізація» є позаправовими, загальними, соціокультурними, отже, періодизація всесвітнього процесу розвитку держави і права обумовлюється зовнішніми до права чинниками і критеріями. З філософсько-правової точки зору це прояв об'єктивістського обґрунтування права. Подібним підходом до методології

історико-правових досліджень та визначення періодизації універсального історико-правового процесу історії права обирають лише одну із трьох можливих парадигм (ігнорують правовий суб'єктивізм, який відображає одну із головних іманентних рис і властивостей права – його ідеальність, належність до соціального суцього, а також основну тенденцію філософії права минулого і теперішнього століть – правову інтерсуб'єктивність [див.: 3, с.42]).

Одним із шляхів виходу із цієї дослідницької ситуації видається наступний. Загальна і, на нашу думку, неспростовна наукознавча позиція про існування історії держави і права як самостійної науки (а не розділу загальної історії, соціальної історії чи енциклопедії права) обумовлює необхідність масштабних юридико-історіософських досліджень, які поєднали би в собі студії з історії права та держави, філософії права, філософії історії, історії вчень про право і державу (як вже давно об'єктивно визріла потреба назвати історію політичних і правових учень). Такими зусиллями необхідно спробувати «втягти» в сферу правового знання і опрацювати соціально-визначальні неправові поняття, зокрема такі як «*правова формація*» чи «*правова цивілізація*».

Одним із перших кроків тут, як видається, стало б узагальнення і дослідження на сучасних методологічних позиціях доктринального юридико-історіософського досвіду людства – створення єдиної наукової картини розвитку поглядів найбільш видатних філософів права минулого на історичний розвиток держави і права.

Безумовно, спроби не те, щоб змодельовати всесвіт загальної історії права і держави, створити її логічну періодизацію, а й навіть обґрунтувати критерії такої періодизації, є завданням складним і невдячним. Адже подібні студії будуть вочевидь надзвичайно контраверсійними, і скоріше викличуть, незалежно від результатів, зауваження і критику, ніж схвалення і підтримку. Та наука історії права і держави, на моє переконання, потребує цього. Про її наукознавчу цінність свідчать сьогодні й юридична історіографія, й юридична біографістика, й історико-правове джерелознавство, які також виникали і стверджувались непросто. Час поставив завдання, на які історико-правова наука здатна відповісти саме звернувшись до скарбниці філософськи-правового і філософськи-історичного знання. Одним із них є, зокрема, завдання методологічної конкретизації цивілізаційного підходу до дослідження історії держави і права, розробки поняття правової цивілізації як основи критерію однієї з можливих періодизацій історії держави і права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Тимошенко В. І. Історія держави і права. *Юридична енциклопедія*: В 6 т. /Редкол. Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т.2. С.732-733.

2. Правова доктрина України: у 5 т. X.: Право, 2013. Т.1. Загальнотеоретична та історична юриспруденція /В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. 976 с.
3. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. X.: Право, 2008. Т.1.: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України /За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 728 с.

*Демиденко Григорій Григорович ,
д.і.н., професор, гол. спеціаліст Науково-дослідного
інституту держ. будівництва та місцевого самоврядування
НАПр України, Заслужений професор
Національного юридичного ун-ту імені Ярослава Мудрого*

ДО 1000-ЛІТТЯ З ПОЧАТКУ ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

1015 р. став переломним в політичному житті Русі: нерідний син великого київського князя Володимира Святополк готував змову проти батька, за його спиною стояв тесть, польський князь Болеслав Хоробрий. Ще одна загроза насувала з Дикого поля – на Русь рушили печеніги. Великий князь назустріч їм послав свого улюбленого сина Бориса з київською дружиною. А сам розхворівся і 15 липня помер. Київський великокнязівський престол захоплює Святополк (Окаянний). Він посилає найманців-варягів убити князя Бориса. Той саме вертав з дружиною з походу, бо печеніги ухилились від битви. 24 липня молодого князя по-зłodійськи було вбито. Наступною жертвою мав стати його брат Гліб.

Новгородський князь Ярослав Володимирович не відає про трагічні події в Русі, у Новгороді своя трагедія: наймана князем варяжська дружина почала творити насилля «на мужатих женах». Повсталі новгородці, за літописом, «собравшася в нічь, исекоша варягы...». Назавтра, запросивши знатних новгородців до себе, князь Ярослав, за звичаєм кровної помсти, розправився з ними. З літопису: «в ту же нічь приде ему весть ис Кыева от сестры его Предславы си: «Отець ти (твій) умерл, а Святополк седить ти (твоєму!) Кыеве, убив Бориса, а на Глеба посла, а блюдися (бережися) его повелику» [1, с.56-57].

Ось приклад мудрості Ярослава: ранком вічовий дзвін скликав новгородців «на поли» - так багато їх було. Він знав, що міг бути скараний вічем за тим же звичаєм кровної помсти, та сподівався його переконати. І переконав: почали збирати ополчення, найняли варягів і рушили проти Святополка [7, 61-71].

Зійшлися на Дніпрі під Любечем. Окаянний з дружиною і печенігами чекав князя Ярослава на правому березі. «Бе бо уже в заморозь..., - писав літописець. - И нача Днепр мерзнути». Та князь Ярослав на чолі новгородців і варягів розгромив військо Святополка,

який з «малими людьми» утік до Польщі. Наприкінці 1015 р. військо Ярослава переможно вступило до Києва. І «...Ярослав... седе в Кыеве на столе отьни и дедни», - підкреслив літописець легітимний початок його влади. Однак спершу вона виявиться нетривалою.

Прощаючись з новгородцями, він дав їм «по 10 гривен всем» (вартість п'яти робочих коней), а ще – «дав им правду и устав списав». Додав: «По сей грамоте ходите, яко же списах вам, тако же держите. А се есть Правда Рускаа» [2, с.176; 6] Далі у Новгородському літописі наводиться текст Правди Руської – початок його кодексу, правової реформи.

Відбудовував погорілий Київ, його укріплення, 1017 р. ходив походом на західний кордон, брав Берестя, перемиг печенігів під стінами Києва, насланих, ймовірно, Болеславом Хоробрим, був поранений у ногу. Наприкінці січня 1018 р. польський князь уклав угоду з німецьким імператором Генріхом II і разом з печенігами рушив на Русь.

22 липня 1018 р. руські й польські війська розділяв тільки Західний Буг. У вирішальній битві навала ляхів і печенігів змела з берега військо Ярослава. Довелось рятуватись у Новгороді. Вдячні князю новгородці тоді сказали: «Хочем ся и еще бити с Болеславом и Святополком». Почали готувати новий похід на Київ.

А завойовник, «седе на столе Володимере» [5, с.88], грабував місто, боярські садиби, церкви. Літописи засвідчують: вже у вересні кияни «избиша» окупантів-ляхів, «Болеслав же побегоша ис Кыева». Окаянний подався до печенігів. Князь Ярослав знов утвердився на київському престолі.

Навесні 1019 р. Святополк із печенігами «в силе тяжцей» рушив на Київ. Вирішальна битва з ними відбулась на річці Альті – за літописами, на тому самому полі, «идеже убиша Бориса». Великий князь перед битвою надихав молитвою своє об'єднане військо з киян, новгородців, воїнів з інших земель Русі, «вздев руки на небо, рече:

Кровь брата моего вопьет к тебе, владыко! Мьсти от крови праведного сего...

«И бысть сеча зла, какая же не была в Руси...» [3, с.145]. І «Святополк бежа...». На цей раз, щоб згинуть десь «межю ляхи и чехи».

Київ вітав свого князя-переможця. Літописець «Повісті минулих літ» писав про Ярослава: «Утер пота с дружиною своею, показав победу и труд велик» [1, с.98] З 1019 року на Русі починалося мирне життя.

Проте правління Ярослава Мудрого, як його назве літописець, незабаром знову ускладнилось: 1023 року з далекої Тмутаракані на Київ пішов об'єднаним військом з касогів та хазар молодший брат Ярослава – Мстислав. Битва між їх військами біля Листвена закінчилась поразкою старшого брата. Чомусь тільки тепер Мстислав усвідомив незаконність своїх претензій на київський престол. «И посла Мстислав по Ярослава, глаголя: «Сяди в своем Кыеве: ты еси старейшей брат, а мне буди си сторона» (Лівобережжя) [1, с.100] Так

брати-князі вперше в Русі встановили колективну форму правління – дуумвірат. Вона діяла у злагоді й спільних походах до 1036 р., коли могутній Мстислав простудився на полюванні, «разболеся и умре». Так закінчилось двовладдя Володимировичів. «По сем же прия (перейняв) всю власть Ярослав, и бысть самодержець земли Русикои», - констатував літописець [4, с.65]. Тепер вже – до самої смерті 1054 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Повесть временных лет. Ч.1. – М.-Л., 1950. – 404 с.
2. Новгородская Первая летопись старшего и младшего изводов. Вып.1 // Полн. собр. рус. летописей. – Т.4. Ч.1. – М.-Л., 1950. – 429 с.
3. Лавретьевская летопись // Полн. собр. рус. летописей. – Т.1. – М., 1997. – 540 с.
4. Радзивилловская летопись // Полн. собр. рус. летописей. Т.38. – М., 1989. – 178 с.
5. Софийская первая летопись. Вып.1. // Полн. собр. рус. летописей. Т.5. – Изд. 2-е, - Л., 1925. -240 с.
6. Правда Руська Ярослава Мудрого : початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. / уклад.: Г.Г.Демиденко, В.М.Єрмолаєв : вступ. сл. В.Я.Тація. – 2-ге вид., змін. та доп. – Х., 2017. – 392 с.
7. Демиденко Г.Г. Ярослав Мудрий – великий князь Русі : наук.-попул. нарис. 3-тє вид., допов. і змін. – Х., 2015. – 376 с.

*Козаченко Анатолій Іванович,
д. ю. н., доцент, завідувач кафедри
теоретико-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ГОЛОВА ГУБЕРНСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Ефективність діяльності місцевого самоврядування залежить від низки об'єктивних та суб'єктивних факторів. Одним із факторів слід вважати професійні якості особи, яка очолює місцеве самоврядування.

Відповідно до ст. 56 Положення про губернські та повітові земські установи 1864 р. та ст. 76 Положення про губернські та повітові земські установи 1890 р. на посаду голови губернської земської управи могли балотуватися ті особи, котрі мали право брати участь у земських виборах, а також користувалися правом поступати на державну службу. Голову губернської земської управи обирало губернське земське зібрання під час першої сесії після земських виборів. На посаді його затверджував міністр МВС [1, с. 7; 2, с. 506]. На посаду

голови губернської земської управи могли претендувати дворяни, великі землевласники, державні чиновники, які мали ранг статського радника.

Законодавство визначало повноваження земської управи як колегіального органу, але не врегульовувало повноваження голови губернської земської управи. Інші нормативно-правові акти до повноважень голови губернської земської управи відносилися питання організації роботи управи, здійснення контролю за виконанням службових обов'язків членами управи та підпорядкованих їй підрозділів. Він формував порядок денний засідань управи, головував під час їх проведення, візував ухвалені управою рішення, звітував перед земським зібранням про роботу виконану управою та інше. Голова управи міг запрошувати на її засідання окремих земських гласних, земських фахівців, представників від місцевої адміністрації та міського самоврядування.

На початковому етапі діяльності Полтавської губернської управи (1866-1870 рр.) за умов відсутності практичного досвіду організації роботи управи на посаді голови управи змінилося три особи : І. Г. Милорадович, С. М. Кованько і В. І. Гінц. Зазначені голови управи до обрання на цю посаду не мали досвіду роботи у земських установах, окрім В. І. Гінца, який із 1865 по 1868 рр. займав посаду голови Золотоніської повітової земської управи. Суттєвим чином зріс вплив голови управи на організацію її роботи у період із 1870 по 1901 рр., коли на посаді голови управи перебували Л. П. Томара (1870-1879 рр.), О. В. Заленський (1880-1892 рр.) та П. Д. Шкляревич (1892-1901 рр.). Це сталося завдяки напрацьованому досвіду роботи земського самоврядування взагалі та функціонування інституту голови губернської земської управи, зокрема. Важливим фактором підвищення ролі голови управи стало зростання фінансових можливостей земства та формування політичних угруповань, на які у своїй діяльності спирався голова управи.

Найвищого рівня ефективності робота голови губернської земської управи досягнула за часів головування Ф. А. Лизогуба. У органах земського самоврядування Чернігівської і Полтавської губерній Ф. А. Лизогуб працював починаючи із 1888 р. Земську діяльність він розпочав на посаді голови Городянського повітового земського зібрання Чернігівської губернії. У 1899 р. його було обрано гласним Лохвицького повітового земства.

8 грудня 1901 р. під час чергової сесії Полтавського губернського земського зібрання гласні обрали Ф. А. Лизогуба головою губернської земської управи («за» – 41 голос, «проти» – 35). Слід зазначити, що на цю посаду балотувалися такі впливові земські діячі як П. Д. Шкляревич, О. Ф. Русинов, П. І. Гриневич, І. М. Леонтович, М. Б. Щербатов [3, с. 111-112]. Згодом Полтавське земство обирало Ф. А. Лизогуба головою губернської управи у 1904, 1907, 1910 і 1913 роках. Під час кожних наступних виборів Федір Лизогуб користувався все більшою підтримкою гласних. Так, на виборах 1907 р. за нього віддали свої голоси 60

гласних, «проти» – 19 [4, с. 42]. У 1913 р. за Ф. А. Лизогуба проголосували 59 гласних, «проти» – 3 [5, с. 56]. Навіть за умов революції 1905-1907 рр., коли на вимогу окремих гласних Полтавське губернське зібрання порушило питання про відставку управи, на позачергових виборах у січні 1906 р. губернські гласні віддали 64 голоси за переобрання Ф. А. Лизогуба на посаді голови управи.

Завдяки діяльності Федора Лизогуба на посаді голови Полтавської губернської земської управи відбулося організаційне удосконалення роботи управи, запроваджено низку нових підрозділів при управі, що сприяло підвищенню рівня ефективності її роботи. Виважена позиція Ф. А. Лизогуба забезпечувала конструктивну співпрацю між земським зібранням і управою, між земством і губернським правлінням. Ф. А. Лизогуб підтримував необхідність демократизації державного ладу Росії, сприяв розвитку української національної культури, дбав про соціальний захист земських службовців [6, с. 82-84].

Таким чином, на прикладі діяльності Ф. А. Лизогуба можна стверджувати, що фактором, який у значній мірі визначав ефективність діяльності земського самоврядування слід вважати особисті та професійні якості голови губернської земської управи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Положение о губернских и уездных земских учреждениях 1864 г. // Полное Собрание законов Российской империи с 1649 года (далее – ПСЗ). – СПб., 1867. – Т. XXXIX. – № 40457. – С. 1-14.
2. Положение о губернских и уездных земских учреждениях 1890 г. // ПСЗ. – СПб., 1893. – Т. X. – № 6927. – С. 493-511.
3. Журналы Полтавского губернского земского собрания 37 очередного созыва 1901 г. – Полтава : Тип. Л. Фришберга, 1901. – Розд. паг.
4. Журналы Полтавского губернского земского собрания 43 очередного созыва 1907 г. – Полтава : Тип. И. Фришберга, 1908. – Розд. паг.
5. Журналы Полтавского губернского земского собрания 49 очередного созыва 1913 г. – Полтава : Тип. И. Фришберга, 1914. – Розд. паг.
6. Козаченко А.І. Федір Лизогуб – видатний діяч земського самоврядування кінця XIX – початку XX ст. // Держава і право. Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. – Вип. 67. – С.76-85.

*Кириченко Володимир Євгенійович,
професор, доктор юридичних наук, професор
кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
Харківського національного університету
внутрішніх справ МВС України*

ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Від давніх давен, незалежно від того якого змісту набувало поняття «історія», головна функція історичного знання декларувалась як досягнення «об'єктивної істини», а відтак обов'язком історика поставало висвітлення того «як воно було насправді». Утім зародження націй, а відтак й розбудова національних держав протягом XIX ст., розпад імперій та руйнація колоніальної системи у XX ст., викликали нагальну потребу в формуванні в етнонаціональної спільноти загальнонаціональної самосвідомості, яка б забезпечила єднання, а відтак й успіх в процесі націябудування. Поряд з внутрішньою потребою в потужній національній ідеї, новоспечені національні держави прагнули посісти достойне місце в світовому співтоваристві. Взаємні претензії між державами-націями щодо історичної спадщини, стосовно міжнародних конфліктів, пошуку винних в них, територіальних суперечок тощо, все це у сукупності зробило історію впливовим фактором суспільно-політичного життя та складовою політики.

Формування націй, так би мовити, першої хвилі, відбувалося одночасно зі становленням історичної науки і, як це не парадоксально, саме її раціональні досягнення, здобуті за допомогою наукового методу, які користувались довірою та мали високий престиж у суспільстві, було використано задля аргументації національної ідеї, яка є доволі ірраціональним феноменом. Авторитет науки було використано для підтвердження самобутності нації, завдяки чому її право на існування отримувало легітимацію. Першим націям давалося все легко, бо їх національні нарративи без конкурентного спротиву лягали в основу всесвітньої історичної науки. Чого не можна сказати про національні міфи тих, хто з'явився на міжнародній арені пізніше. Їм, своє місце у спільній історії вже доводилося відвойовувати.

У цій «війні пам'яті» головною метою було доведення того, що «наша держава» виникла в сиву давнину, а відтак має беззаперечне право на існування. До прикладу саме так, в середині XIX ст., Італія, Німеччина та Франція відстоювали своє «історичне право» у боротьбі за спадщину Карла Великого. Але на сьогодні ці держави і ці нації вже довели своє

історичне право і згадана дискусія втратила свою актуальність, а історики отримали можливість, відкинувши політико-ідеологічну складову, зосередитись на суто наукових здобутках.

Щодо вітчизняної історії, то її національний дискурс також почав вибудовуватись у позаминулому столітті, але в умовах інших державностей. Саме тоді постало питання хто є спадкоємцем Русі, бо до цього на часі було інше питання: «откуда есть пошла земля русская». З українського боку відповідь на нього запропонував М. Грушевський у своїй статті «Звичайна схема руської історії». На його переконання у X ст. княжий стіл знаходився в м. Києві, на тих землях які з часом стали вважатись українськими. Утім, вже у XII ст., коли Русь опинилась у стані політичної роздробленості, починають формуватися два центри політичної сили: Володимиро-Суздальське та Галицько-Волинське князівства. Відтоді російський та український народи пішли кожен своїм шляхом. Такий історичний дискурс суперечив усталеному в академічних колах імперії погляду, який будувався ще на тезі Івана III, що саме Москва є спадкоємицею Русі, включно з Київщиною та Чернігівщиною, дарма що, на той час, вони знаходились у складі Великого князівства Литовського, а «великороси» та «малороси» це єдиний народ.

Проблема історії Давньоруської держави й сьогодні залишається на часі та є дискусійною, певною мірою з об'єктивних причин, бо дуже мало збереглося автентичних текстів, які б дозволили науковцям відтворити реальну картину минулого. А відтак історикам доводиться висувати гіпотези та озвучувати власні припущення. До цього варто додати й суб'єктивну складову, а точніше політичну, коли замовником історичного дискурсу стає держава. Будимо пам'ятати, що саме політики, зокрема Іван III, першими почали давати відповіді на ці наукові питання, переносючи їх в політичну площину.

І хоча у цій інтелектуальній війні декларація досягнення «об'єктивної істини» завжди була присутня, проте частіше за все вона залишалась декларацією бо, як кажуть англійці в коханні та на війні всі засоби дозволені. Власне тому можна вести мову про істориків які щиро просякнуті історичним міфом і вважають, що своїми здобутками виборюють наукову істину. Інші, усвідомлюючи наявність політичного замовлення свідомо йдуть на прислугування національній ідеї та політичній кон'юктурі, заради задоволення власних амбіцій. Утім є й такі, хто професійно ставляться до своїх наукових обов'язків та намагаються уникати політичної заангажованості. Звісно, що другі постійно тримаються у фарватері суспільних настроїв та успішно задовольняють ідеологічні потреби у разі різних змін соціально-політичної ситуації.

Проте окрім обслуговування політичного замовлення в істориків з'явилися й професійні, суто наукові, методологічні проблеми. У другій половині XX ст., якій притаманні

досягнення у галузі квантової фізики, генетики, нейробіології тощо, змінилися наші уявлення щодо реальності. Відомий апологет нобелівського лауреата Н. Бора математик Дж. фон Нейман, доводячи, що наука не здатна віднайти «єдину об'єктивну реальність», а квантовий світ не може бути задоволений формальною логікою: «або – або», додав до двох виборів, які пропонував Арістотель: «істинно» та «помилково», ще своє – «може бути». Отже, сьогодні ми не можемо наполягати на достеменності наших уявлень щодо реального світу не враховуючи самих себе, тобто тих хто власне здійснює пізнання. Наше сприйняття та його інтерпретація є частиною нас самих. Соціальний світ є інтерсуб'єктивним, це екзистенціальний продукт людської діяльності. І як кажуть соціологи – ми створюємо власну фразеологію тих реальностей з якими ми стикаємось.

*Пальченкова Вікторія Михайлівна,
професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права Національного університету
«Запорізька політехніка»*

ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Сучасний стан розвитку політики української держави у сфері реалізації покарань пов'язаний, у своїй більшості, з альтернативами позбавленню волі. Як показує історичний досвід, не дивлячись на значну «популярність» репресивних заходів, штраф завжди відігравав одну з центральних ролей у вітчизняному законодавстві. Урахування історичних традицій та наступність у побудові системи покарань в Україні, як і в будь-якій іншій країні, є вкрай важливим фактором як для прийняття, так і вдосконалення кримінального закону в цілому, його інститутів та окремих норм. Більш того, як наголосив міністр юстиції Д. Л. Малюська саме штрафним санкціям буде надано пріоритет й розшириться сфера його застосування. Отже, ретроспективний аналіз штрафу як виду покарання вбачається конче необхідним у зв'язку з оновленням законодавства.

Треба вказати, що наприкінці X – початку XI ст. разом із християнством на язичницьку Русь прийшли нові законодавчі акти, переважно візантійські й південнослов'янські, які містили в собі фундаментальні основи церковного – візантійського права, а згодом, на початку XI ст., стали одним із джерел Руської Правди, першого писаного зводу правових звичаїв і положень Київської Русі. Саме з Руської Правди архаїчне поняття покарання у виді кровної помсти отримує перехідний характер, усе більшого значення набувають покарання, що мають компенсаційний характер, таким чином, утворюючи новий механізм суспільного регулювання. Значна частина самих покарань, що застосовувалися до правопорушників, спочатку була звернута не на особу винного, а на його майно й часто майно общини, до якої

він належав. Так громада здійснювала контроль за виконанням покарань у виді штрафних санкцій.

Варто пригадати, що злочин у Київській Русі розглядався як кривда (образа) для потерпілого, а покарання мало приватноправовий характер, тому метою покарання насамперед було відшкодування шкоди, незалежно від того, хто вчинив злочин. У зв'язку із цим значна частина покарань, що застосовувалися до правопорушників, спочатку була звернута не на його особу, а на його майно або нерідко й майно общини, до якої він належав (дика віра). Про це свідчать, наприклад, положення Короткої редакції Руської Правди. Як і в додержавний період, суспільство в період існування ранньфеодальної держави несло колективну відповідальність за належне виконання покарання. Спершу реалізація такої системи покарань значною мірою забезпечувалася самим суспільством, і насамперед потерпілим і сільською громадою (верв'ю, вервним судом), і лише згодом, з поступовим розвитком і ускладненням суспільних відносин починає спиратися на силу державної влади, набуваючи публічного характеру. Отже, виплата штрафів, була насамперед покаранням, яке мало ознаки неформального соціального контролю для злочинця. Позбавлення його матеріальних благ означало позбавлення передусім «честі», і лише потім – відшкодування збитків потерпілому або його родичам. Зокрема, тяжким покаранням у виді грошового стягнення була віра – грошовий штраф у 40 гривень, який стягувався на користь князя за вбивство вільної людини [1, с. 86]. Руська Правда виділяє три періоди існування вір: період 40 гривневої віри, що існувала поруч з помстою; період скасування помсти – Правда Ярославичів; період найбільш докладних визначень вірових платежів і розвиток постанов про дикую віру. Так, згідно зі ст. 16 Короткої Правди спочатку віра призначалася тоді, коли не було месника, й дорівнювала 40 гривням, незалежно від соціальної належності потерпілого. «Відповідаючи за платіж грошової відплати в разі вчиненого в її кордонах вбивства, якщо вбивця не був відомий, і якщо, і в протилежному випадку, коли він належав до верві ... плати відбувалися в складчину всіх членів верві, і що такі складчини були легкі й удобозастосовані тому що кожен член верві охоче на них погоджувався – знаючи, що і йому допоможуть товариші в разі нещастя й не видадуть його на помсту ним скривджених ... » [2, с. 33].

Цікаву точку зору з приводу так званої «кругової поруки», тобто сплати штрафу всією громадою у своїх наукових роздумах висловив С. Капустін [3, с. 1-12]. Учений звертає увагу на контроль суспільства, коли підтримка з його боку здійснюється, насамперед, стосовно «людей добрих, імовірно менш схильних до порушення загального миру». Таким чином, княжа влада стала дивитися на існування такої функції суспільства як контроль за виконанням покарань як запоруку суспільного спокою.

У подальшому у період дії Руської Правди відбувалося поступове зародження інституту індивідуальної відповідальності й покарання штрафом. Окрім віри, що йшла на користь державі, стягувався штраф на користь родини.

Досліджуючи еволюцію штрафу як виду покарання, необхідно зазначити, що кожне конкретне історичне суспільство вимагає суворо визначеної міри й мети контролю, який є особливим механізмом соціального регулювання поведінки людей, що встановлюється з метою підтримки суспільного порядку, інакше неминучими стають негативні наслідки для суспільства як системи (хаотичність або навпаки, заорганізованість). Відповідь на питання «для чого, в яких межах, з якою метою і на користь кого необхідно сплачувати штраф», дозволяє стверджувати наступне, якщо штраф сплачувався на користь держави, а метою було лише поповнення державної скарбниці, він не призводив до бажаних наслідків як для потерпілої особи, так і для винного. Якщо громада платіж грошової відплати покладала на себе, або згодом залишала за собою контрольні функції та коли штраф певною мірою покривав збитки потерпілій особі, це приводило до компромісу та відновлення соціальної справедливості.

У сучасній науці склалась традиційна точка зору на цей період історії. Проте, саме історичний досвід використання штрафу як виду покарання у Руській Правді, як видається, дозволить показати його феномен та перспективність застосування з урахуванням тенденцій щодо гуманізації кримінальної відповідальності та покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Історія держави і права України: підруч. у 2-х т. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина. Т. 1. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2000. 648 с
2. Делп Ф. О наказаниях, существовавших в России до царя Алексея Михайловича. Историко-юридическое рассуждение юридическому факультету Императорского С.-Петербургского университета для получения степени магистра уголовного права, представленное Ф. Делпом, кандидатом права. СПб. : Тип. К. Крайя, 1849. 95 с.
3. Капустин С. Древнее русское поручительство / С. Капустин. – Казань : Издание книгопродавца Ивана Дубовина, 1855. 64 с.

*Лозовой Віктор Олексійович,
доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри культурології
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЗА ЧАСІВ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Ярослав Мудрий (978 – 1054 рр.) – великий князь Київської Русі (1016 – 1017, 1019 – 1054 рр.), син Володимира Великого, продовжував політику батька щодо розвитку духовного життя свого народу.

Прийняття християнства 988 р. князем Володимиром Святославовичем орієнтувало його сина Ярослава Володимировича на розвиток православної церкви, поширення християнства. У міських центрах розгорнулося будівництво храмів, засновуються монастирі. Так, продовжувалася розбудова Києва, зокрема «града Ярослава», оборонних споруд, «Золотих воріт», світських споруд, 1037 р. було побудовано Софійський собор (головний собор держави), 1037 – 1039 рр. Києво-Печерський монастир. Також розбудовувався Подол, де жили ремісники (ковалі, гончари, ювеліри, теслярі, зброярі та ін.). За прикладом Софійського собору зводилися собори у Полоцьку, Новгороді (1045 – 1050 рр.) та інших містах. Розвиток виробничої діяльності, ковальського, керамічного, ювелірного та інших ремесел обумовили освоєння знань у галузях фізичних та хімічних властивостей матеріалів. Йдеться про високий технічний рівень тогочасного ремесла, його зростаючу спеціалізацію та здатність ремісників оволодівати новими професіями, щоб здійснювати монументальне будівництво, яке, за часів Ярослава Мудрого, набуває чітко виявлених національних рис.

Одним із важливих напрямків культурної політики Ярослава Володимировича було піклування про освіту. Школа підготовки освіченого духовенства була відкрита Ярославом Володимировичем у Новгороді. У Києві та інших містах продовжували створюватись школи грамоти, які поділялись на палацову школу, що утримувалась за рахунок князя (для еліти), приватну школу домашнього навчання і школу книжного вчення для підготовки священників. За часів князювання Ярослава Мудрого поширювалась освітня система і охоплювались нею всі верстви суспільства. У давньоруських школах і бібліотеках виховувалось багато видатних літописців і літераторів, богословів і філософів, публіцистів. Київська Русь не поступалась в освіченості країнам Європи того часу. Одним із найвідоміших центрів культурного життя Київської Русі був Софійський собор у Києві, де розміщувалась митрополича резиденція.

У цей час почала розвиватись бібліотечна справа. У Києві та інших містах засновувались бібліотеки. При соборі святої Софії в Києві Ярославом Мудрим була облаштована бібліотека, яка сприяла розвитку книгописання, започаткуванню літописання. У

бібліотеці Софіївського собору на думку П. Л. Толочко було більше 950 книг. Видатними творами цього часу були літописний «Київський звід», «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона (1037 – 1039 рр.) тощо. При бібліотеці створено майстерню з перекладання і переписування книг (з грецької мови). Книги, які виходили із Софії Київської, служили основою для створення нових бібліотек, зокрема і бібліотеки Печерського монастиря. За підрахунками вчених книжковий фонд Київської Русі становив приблизно 130-140 тис. томів. Центрами переписування книг були Київ, Новгород, Галич, Чернігів, Переяслав, Ростов та інші міста.

Набули розвиток образотворче, зокрема живопис, декоративно-прикладне, музичне та театральне мистецтва, керамічне та емалеве виробництво, традиції домобудування тощо. Вражали красою і розмаїттям фрески, мозаїки на стінах, арках, відкосах віконних прорізів тощо Софійського собору та інших споруд. Вони містили сотні зображень людських фігур, частина з яких помітно індивідуалізована і одухотворена. Головною цінністю цього часу стала особистість як духовний феномен.

Розвиток архітектури, освіти, мистецтв, бібліотечної справи, ремесел, оздоблення храмів розглядався в історичній думці як «золота доба» Київської Русі.

*Зінченко Олена Володимирівна,
д.і.н., доцент кафедри
міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства,
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

АРАБСЬКІ КОНСТИТУЦІЙНО-АБСОЛЮТНІ МОНАРХІЇ – УНІКАЛЬНИЙ ВЗІРЕЦЬ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Сьогодні на правовій карті світу має місце значна кількість монархій з різним обмеженням повноважень та різними назвами. До них приєдналися і чотири арабські абсолютні монархії, які виникли в ХХ ст. і значно відрізняються своїм устроєм і тенденціями еволюції як від середньовічних, так і від сучасних європейських монархій поєднанням наявності діючої конституції із абсолютизмом. Це такі арабські країни як Катар, Оман, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати. У цих державах існують октройовані (даровані) конституції, які, не обмежуючи влади монарха, унормовують функціонування різних зазвичай консультативних інститутів. Одним із напрямків поглибленого усвідомлення гострих проблем, суперечностей та можливих перспектив еволюції держав Арабського Сходу постає висвітлення своєрідності їхніх конституцій. Це питання виявляється досить актуальним для сьогоденної юриспруденції, Вітчизняні і зарубіжні правознавці

констатують відсутність необхідного висвітлення взірця такого державотворення і недоречність автоматичного застосування інструментарію, придатного для аналізу західноєвропейських політичних систем, ухарактеристиці форм правління країн Арабського Сходу, у яких більшість визначень політичної системи суспільства заснована досвіді історичного та політичного розвитку західних держав із притаманною їм цілою низкою ціннісних та духовних орієнтирів.

Постає запитання: у чому ж полягає сутність означеного вище взірця державотворення і які чинники обумовили його виникнення у невідповідних для цього історичних обставинах? У пошуках відповіді на нього логічно розпочати з констатації того факту, що конституції означених абсолютних монархій були октройованими добровільно, без будь-якого революційного тиску на абсолютних самодержців у Катарі – шейхом Хамадом Бен Халіфа аль-Тані, в Об'єднаних Арабських Еміратах – правителями еміратів Абу-Дабі, Дубаю, Шарджи, Аджману, Умм Кайвайну і Фуджейри та президентом ОАЕ Заїра Бен Султан Аль-Нахайяном, Саудівської Аравії – спадкоємцем Абдель Азіза Абдель Рахмана аль-Фейсала аль Сауда; в Султанаті Оман – Кабусом ібн Саїдом. Усі конституції констатували незалежність і суверенність держав: Саудівської Аравії, Султанату Оман, Катару, ОАЕ, які вийшли із колоніальної залежності відповідно у 1932, 1951 та 1971 рр. і хворобливо ставились до питання суверенітету. Зафіксована в конституціях незалежність також переслідувала мету законодавчого зміцнення самодержавної влади. Основні Нізами конституційно узаконювали спадкове правління означених вище монарших сімей: Катару – шейха Хамада Бен Халіфа аль-Тані; ОАЕ – емірів семи еміратів; Саудівської Аравії – спадкоємців Абдель Азіза Абдельб Рахмана аль-Фейсала Аль-Сауда; Султанату Оман – нащадків Сейїда Туркі бен Сайда бен Султана Аль Сайа. Одночасно із констатацією незалежності Конституції Катару, ОАЕ, Саудівської Аравії та Султанату Оман проголошують іслам державною релігією, а шаріат – основою законодавства. Важливим виявляється і те, що іслам органічно поєднаний з правом, що значною мірою обумовлює його роль у суспільному житті. Влада у Саудівській Аравії заснована на Книзі Всевишнього Аллаха і Сунні Його Пророка, які складають підвалину Нізаму та інших державних актів. Справжньою конституцією королівства вважаються дві священні книги мусульман – Коран і Сунна, до того ж монарх проголошується і духовним лідером країни. Монархи Оману також вважаються вищими духовними особами.

Особливо яскраво і відверто сутність конституцій і державного устрою наголошуються положеннями основних законів про органи законодавчої влади. Конституції Катару, Саудівської Аравії та Султанату Оман декларують, що для здійснення «законодавчої влади» монархами створюються «парламенти» під назвою «Консультативних Рад». Законодавча діяльність ОАЕ здійснюється Вищою Радою у складі емірів семи еміратів, членів Союзу.

Конституції проголошували мету їх видання: Катару – «посісти достойне місце серед країн Перської затоки; ОАЕ – «щоб посісти достойне місце серед цивілізованих країн та їх народів»; Саудівської Аравії – «робити внесок у розвиток арабської, ісламської та загальносвітової цивілізації»; Султанату Оман – «забезпечення незалежності, суверенітету, безпеки та стабільності країни; охорона державного ладу, держави від будь-якої агресії».

Таким чином, конституції означених країн носили цілком фіктивний характер і жодною мірою не обмежували абсолютної влади монархів. Навпаки, вони були без будь-якого революційного тиску з боку народу октройовані з метою зміцнення самодержавного абсолютистського устрою, правового узаконення спадкової влади правлячих сімей, його підсилення проголошенням суверенітету, ісламом і шаріатом і створення видимої відповідності вимогам Ліги арабських держав і викликам глобалізаційного процесу.

***Кравчук Микола Володимирович,**
к. ю. н., доцент, доктор права Українського
вільного університету, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного економічного
університету*

УРОКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Сучасний етап національного державотворення вказує на те, що історичний досвід існування Української держави впродовж її тисячолітньої історії має неперевершену цінність. Кожний з етапів генезису Української держави, а це княжа держава (Київська Русь, особливо в період Володимира Великого і Ярослава Мудрого), козацька (військово-демократична держава за Богдана Хмельницького), новітня (держава у добу Української Центральної Ради, далі – УЦР, у період Гетьманату П. Скоропадського, за Директорії УНР, Західноукраїнської Народної Республіки), мав ключові здобутки у державотворенні, які підносили Українську державу на більш високий рівень досконалості, увіковічували її та стали повчальними для сучасних державників. Крім того, українська нація ніколи не втрачала прагнення до зміцнення і розвитку власної держави.

На нашу думку, аналіз будівництва Української держави на її різних етапах свідчить, що впродовж тисячолітньої історії найбільш цінними і вагомими є надбання, досягнуті Ярославом Мудрим (княжа держава) і Директорією УНР (новітня держава). Саме розбудова національної держави українців в добу Директорії ґрунтувалась на досвіді попередніх державних утворень, за часів УЦР, Гетьманату П. Скоропадського, а найбільше Я. Мудрого. Так, за князювання Я. Мудрого була сформована перша збірка стародавнього права – «Руська

Правда», базована на християнській моралі; завдяки державній могутності і широкомасштабним міжнародним відносинам Київська Русь здобула, поряд з іншими країнами світу, рівне право вирішувати важливі міжнародні проблеми, а в окремих питаннях була її ініціатором. Християнство у той період стало духовною основою Руської держави, що підтверджується спорудженням монументального духовного центру – собору “Софія Київська”. Отже, Київська Русь стала фундаментом православ’я, книжництва, базою освітянської та наукової діяльності. Однак, у вказаний період були й сумні сторінки державотворення, це – військова боротьба за княжий престол між рідною братією. Але, на думку багатьох вчених, «часи правління Я. Мудрого істинно вважають «золотою добою» Русі, вершиною її розквіту», а її здобутки слугують дороговказом і для Директорії, і для нинішнього політичного проводу. Разом з тим, вклад Я. Мудрого потребує подальшого всебічного та ретельного наукового опрацювання і використання цих уроків у сучасному українському державно-правовому житті [1].

Тож-бо, на етапі розвитку новітньої держави визначне місце зайняла Директорія УНР – «це найскладніший за перебігом подій відтинок революції та найтриваліший за часом період новітньої держави і до того ж найменш науково опрацьований, з існуванням багатьох контроверзій та суперечливих відомостей про тодішні важливі події і факти» [2, с.5]. Тому доцільно з’ясувати, чому у ці етапи державотворення не закріпився український проект щодо власної держави. Чому у могутньої у військовому відношенні нації часто домінувала пацифістська політика? У цьому плані питання військового будівництва стало особливо актуальним у наш час, оскільки нинішні державники України продемонстрували нездатність до оборони власної країни, захисту її суверенітету від “гібридної війни” північної сусідньої країни, що призвело до анексії території України (Криму і частини території Донецької і Луганської областей). Детальний аналіз процесів державо- та правотворення України на початку ХХ ст. підтвердив, що тенденція державного будівництва України у великій мірі повторюється. Століття тому державники України відновили національну державу в 1917-1920 рр., але внаслідок допущених прорахунків і помилок, не зуміли захистити і втратили її. Отже, найбільш повчальним є процес розбудови держави у період Директорії УНР (14 грудня 1918 р. – 21 листопада 1920 р.), а особливо у військовій сфері [3, с.287, 312].

Рівень розробки проблеми. Всебічного опрацювання даної проблеми українською наукою ще не здійснено, а тим більше на основі архівних матеріалів. Окремі питання становлення держави в період Директорії УНР знайшли свою розробку у працях В. Верстюка, Б. Гнатевича, В. Голубка, Л. Дещинського, В. Задунайського, Л. Зінкевич, О. Копиленка, І. Крип’якевича, В. Кульчицького, О. Реєнта, В. Рум’янцева, О. Мироненка, В. Солдатенка, Я. Тинченка, Б. Тищика, Б. Якимовича, Д. Яневського, вчених - учасників тих подій: В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Дорошенка, П. Скоропадського та ін.

Отже, висвітлення уроків Директорії як важливого елементу державного будівництва, окреслення основних його етапів та оцінка встановленого історико-правового досвіду для розвитку сучасної України складають мету даної розвідки.

Викладення основного матеріалу. Отже, перейнявши естафету державного будівництва від Центральної Ради, політичний провід Директорії, на відміну від попереднього, розумів необхідність, роль і значимість власної держави та боєздатної Армії для її захисту. Офіційне державне будівництво Директорії настало після зречення влади П. Скоропадським 14 грудня 1918 р., а фактично воно розпочалося ще 13 листопада 1918 р., з часу проведення в Києві таємного засідання Українського національного союзу (далі – УНС), на якому було обрано Директорію в складі: голови – В. Винниченка, членів – С. Петлюри, Ф. Швеця, А. Макаренка, П. Андрієвського [3, с. 284] та вироблено план їхніх дій – усунення від влади “узурпатора українського народу” гетьмана П. Скоропадського. Директорія стала “титальною інституцією відновленої УНР” і була сформована таємно, із залученням різних політичних сил УНС з метою ствердження демократії та недопущення узурпації влади. Для вирішення цих завдань Директорія спланувала провести Конгрес трудового народу України, який відбувся 15 січня 1919 р. Однак перешкодою у формуванні системи влади стала війна, розпочата більшовицькою Росією проти УНР, яка поділила прихильників Директорії на два табори: прихильників парламентської демократичної та радянської більшовицької системи влади. Конгрес, врахувавши військовий стан, визначив тимчасову структуру державного управління УНР, побудовану на взаємодії Директорії та Уряду УНР [2, с.6-7].

На думку дослідників, особливістю державотворення цієї доби було те, що до складу Директорії входило два “знаних, авторитетних і амбітних політика (перший – завдяки діяльності на чолі уряду Центральної Ради, другий – завдяки популярності серед війська і селян-повстанців). Маючи великий вплив і авторитет серед українства, вони намагалися проводити самостійну лінію розбудови держави. Обидва, будучи соціал-демократами і прихильниками незалежної України, прагнули досягти своєї мети різними шляхами”. Це, власне, голова Директорії В. Винниченко і член Директорії, командувач її війська, С. Петлюра (*дет. див. Кравчук М. Уроки державотворення Директорії УНР у військовій сфері. Актуальна юриспруденція 6.03.2019р. URL: <http://www.legalactivity.com.ua>*). Таке становище стало першопричиною протиріч політичного проводу Директорії, яка призводила до частої зміни владних структур. Жертвою протистояння між прихильниками різних державницьких позицій став український патріот полк. П. Болбочан, який в січні 1919 р. був заарештований і усунений з посади командира Запорізького корпусу, а в червні п.р. був вдруге заарештований і засуджений до смертної кари [4, с.33-34].

Військове будівництво Директорії здійснювалося в процесі антигетьманського повстання та під впливом “ілюзії” непереможності стотисячної Армії УНР (за деякими даними 150 тис. військових). Проте, ця Армія на дві третини була створена зі слабо організованих загонів повсталих селян, яка після захоплення Києва почала розходитися по домах, а ті, що залишалися у її складі, підпорядковувалися лише своїм “отаманам-батькам” [5, с. 151]. У військах спостерігалось масове дезертирство. У цій обстановці в кінці 1918 р. “проти Директорії виступили добре організовані частини, які називали себе радянськими військовими партизанами, а Директорія заспокоювала себе тим, що в Україну увірвалися добровольчі радянські загони самопроголошеного українського уряду “авантюриста П’якова”. У той час В. Винниченко продовжував переконувати “директорів” про помилковість побоювань нападу Радянської Росії на Україну” [5, с. 152], а після вторгнення 31 грудня 1918 р. дивізій більшовицьких військ і захоплення ними 9 січня 1919 р. території України, прем’єр УНР В. Чеховський надсилав в Москву ноти протесту з вимогою відкликати ці війська з території України, але вони залишалися без відповіді [5, с.154-155].

За даними науковців, на початок 1919 р. у складі Армії Директорії було біля 56 тис. вояків, з яких третина були небоездатними [5, с.154]. На нараді завідувачів організаційно-інструкторських відділів 15 лютого 1919 р було відзначено, що $\frac{3}{4}$ складу Армії Директорії не відповідає своєму призначенню [6, Арк. 152]. Малоефективне військове будівництво Директорії призвело до ряду поразок її Армії протягом зими-весни 1919 р. Для покращання боездатності Армії було запроваджено ряд заходів: призначено військового міністра ген. О. Грекова, прийнято закони УНР “Про мобілізацію” від 27 листопада 1918 р., “Про заклик військових до дійсної служби” від 13 січня 1919 р., “Про надзвичайні військові суди”, “Про поліпшення стану військ”. Для боротьби з дезертирством був прийнятий наказ Головного отамана військ УНР Ч. 52 від 3 лютого 1919 р. Крім того, для поліпшення становища у війську активізувалася робота над створенням системи скороченого навчання старшин впродовж 6 тижнів. Також були розроблені плани організації юнацьких старшинських шкіл. 31 грудня 1918 р. наказом Головного управління ГШ була створена Військова академія. Справами організації військових навчальних закладів займалася Головна шкільна управа. Планами розбудови Армії Директорії передбачалося збільшення її чисельності до складу 2 корпусів та проведення інших організаційно-правових заходів. Однак Армія Директорії змушена була відступати з тяжкими втратами від переважаючих сил агресора. І тільки масова військова відсіч повстанців більшовицькій навалі в Україні відвернула трагічний фінал долі УНР та її Збройних Сил.

Висновок. Отже, в добу Директорії, незважаючи на досвід попередніх етапів розбудови Української держави, і в першу чергу у військовій сфері (за часів УЦР, в період Гетьманату), державне і військове будівництво не стало визначальним елементом національного

відродження, оскільки дієвим фактором у цьому процесі державотворення стала друга російсько-українська війна, яка розділила політичні сили Директорії на прихильників парламентської форми правління і тих, хто відстоював радянську систему влади. *По-друге*, протиріччя між різними політичними силами, їхніми лідерами перешкоджало єдності політичного проводу України, породжувало деструктивні дії посадовців, їх груп, що призвело до взаємопоборювання і, в цілому, до втрати суверенітету України, тобто за суттю було ліквідацією повноцінної держави України. *По-третє*, невизначеність Директорії із союзниками призвела до краху міжнародних відносин, що позбавило її міжнародної підтримки у розбудові власної держави і суттєво ускладнило процес її захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державотворча діяльність Ярослава Мудрого. Проблеми законності: зб. наук. пр. / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Вид-во Нац. юрид. акад. України, 2015. Вип. 130. С. 191-196.
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад, 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. Том 1 / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. Том. 688 с.
3. Верстюк В., Дзюба О., Репринцев В. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. К.: Наукова думка. 1995. 687 с.
4. Яблонський Василь. Від влади п'ятох до диктатури одного. Історично-політичний аналіз Директорії УНР. К.: "Альтерпрес". 2001. 160 с.
5. Савченко В.А. Дванадцять війн за Україну. Харьков: Фолио, 2005. 415 с.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВ ОУ). Ф.1078. Оп.1. Спр.36. Арк. 152.

*Кампо В.М.,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
канд. юрид. наук, заслужений юрист України*

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРІЮ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ.

Вступні положення. Одним із центральних питань розвитку демократичної, соціальної, правової держави в Україні є питання про впровадження європейських спільних демократичних цінностей - конституційної демократії, гідності та прав людини і верховенства права. Ці цінності закріплені в Конституції України і тому вони ще є конституційними цінностями.

Центральне місце серед даних цінностей займає **конституційна демократія**, тобто система державного врядування, що здійснюється на основі та відповідно до Конституції України і в кінцевому рахунку забезпечує реалізацію засад верховенства права та прав і свобод громадян тощо. Ця демократія, зокрема, є найбільш оптимальною умовою для формування і функціонування ринкової економіки, соціальної сфери, правової системи і державної політики, оскільки забезпечує належні для цього передумови. Проте поки що Україна, на жаль, не знає переваг конституційної демократії, так як її впровадження фактично відкладається через конституційну незрілість і нігілізм політичного класу.

Процес становлення і розвитку конституційної демократії в Україні має свою передісторію та історію. Так, її передісторія починається з античної демократії у причорноморських містах-державах (Ольвія та інші)¹, на зміну якій прийшла вічова демократія у ранньофеодальній Київській Русі тощо². У часи Середньовіччя в українських містах з'явилась локальна демократія на основі магдебургського права, а литовсько-польська-руська феодальна знать, яка перебрала на себе державне врядування тогочасними українськими землями, мала свої станово-представницькі органи влади.

Власне, історія становлення і розвитку сучасної конституційної демократії в Україні розпочалася в колоніальний період, тобто коли українські землі були у складі двох імперій: Австро-Угорської та Російської. Початки конституційної демократії в Австро-Угорщині склалися після буржуазно-демократичних революцій в Австрії та Угорщині у 1848-1849 роках. Після революцій у цих країнах до влади прийшли лібералізовані політики, які обмежили владу монарха конституцією. Конституційна демократія в Австро-Угорщині була дуже обмеженою, але вона розвивала в українців бажання виборювати свої людські права, балотуватись на виборах до парламенту тощо.

Результатом розвитку конституційної демократії в Австро-Угорщині став ріст національної самосвідомості народів, які її населяли, в т.ч. й українців. По закінченню першої світової війни у 1918 році на теренах Австро-Угорщини виникли нові національні держави – і серед них – Західно-Українська Народна Республіка. Останню очолили колишні депутати-конституціоналісти австрійського парламенту, які пробували закласти основи демократичного державотворення на західноукраїнських землях.

На українських землях у складі Російської імперії становлення конституційної демократії розпочалося після скасування кріпосного права у 1861 році і дало значний поштовх у всіх сферах суспільно-політичного життя країни. Проте лише на початку

¹ Див.: Мірошніченко М.І. Державність і право України: генезис у європейському контексті (3 найдавніших часів до початку XIX ст.): Монографія. – К.: Атіка, 2006. - С. 53-54.

² Див.: Мірошніченко М.І. Там само. – С. 296-297, 510-511 та ін.

буржуазно-демократичної революції 1905-1907 років російський імператор обнародував кущу конституцію 1906 року та призначив перші вибори до російського парламенту. Однак конституційна демократія в царській Росії проіснувала недовго – до жовтневого перевороту 1917 року, вчиненого більшовиками-комуністами, які встановили в країні диктатури пролетаріату.

У лютому 1917 року після зречення від престолу царя Миколи II в Росії була проголошена демократична республіка. Ця обставина підштовхнула українські громадсько-політичні сили до створення політичного центру - Української Центральної Ради (1917-1918 роки) та початку боротьби за автономію України у складі нової Росії. Після перевороту більшовиків в Росії ця Рада на початку 1918 року проголосила незалежну Українську Народну Республіку, а 29 березня ц.р. прийняла її Конституцію.

На початку 1919 року Західно-Українська Народна Республіка приєдналася до Української Народної Республіки і стала її частиною - Західною областю. Соборність Української держави була недовгою: у липні 1919 року по-імперському налаштовані поляки захопили Східну Галичину, а у листопаді 1920 році - більшовики – Східну Україну.

Таким чином, Українська Народна Республіка не відбулася і це сталося, головним чином, через геополітичну ситуацію в Європі: Україна не мала надійних зарубіжних союзників проти більшовиків. Західні країни підтримували Польщу, а також - російські білогвардійські армії, які воювали за відновлення дореволюційної Росії, а це виявилось ілюзією.

Можливо ще на початку 1919 року Українській Народній Республіці треба було укласти з поляками мирний договір, хай і на не вигідних умовах, як це у 1920 році зробив С. Петлюра. Та залучити їх до боротьби з більшовиками і це могло б допомогти захистити незалежність Українську Народну Республіку. Проте старі політичні конфлікти між українцями і поляками виявилися сильнішими за їх спільний новий конфлікт з більшовиками. У кінці-кінців українці допомогли захистити нову Польщу від більшовиків, а при розумній політиці – поляки це могли зробити для України.

Досвід конституційної демократії у складі двох імперій не пройшов даремно для України. І якби їй вдалося відстояти державну незалежність у 1919-1920 роках, то вона могла б запровадити цю демократію можливо швидше ніж це робиться після проголошення незалежності України у 1991 році. На початку ХХ століття в Україні був досвід конституційної демократії, а тепер його немає - за 70 років панування радянського тоталітаризму цей досвід був знищений до тла. Сьогодні будувати конституційну демократію в Україні доводиться за чужими зразками, методом проб і помилок тощо, а це настільки складно, що, здається, майже не можливо. Проте тільки здається.

Наприкінці існування Радянського Союзу (1922-1991 роки) його лідер М. Горбачов (1931 року нар.) пробував запровадити соціалістичну конституційну демократію, але з того нічого не вийшло: радянські республіки вимагали свободи від тоталітаризму та державної незалежності. 24 серпня 1991 року була проголошена незалежність України і цей день став початком становлення її сучасної моделі конституційної демократії.

Сучасний етап. Після Революції гідності (зима 2013-2014 років) Україна фактично зробила чергову – четверту спробу утвердити конституційну демократію як загальнолюдську цінність і систему державного врядування, що базується на пріоритетній ролі її Конституції та незалежних конституційних інститутів державної влади у всіх сферах публічного й приватного життя. Ця та попередні такі спроби були і є об'єктивно обумовлені суспільно-політичними процесами, що суперечливо протікають в Україні протягом усіх майже 30 років її незалежності.

Перша спроба утвердження конституційної демократії в сучасній Україні (фактично перший етап її становлення) мала місце у 1990-1994 роках і була пов'язана з проголошенням її незалежності у 1991 році (Революція незалежності). А також - розробкою під керівництвом проф. Л. Юзькова (1938-1995 роки) перших проектів її демократичної Конституції у 1992-1993 роках, заснованих на доктрині європейських спільних демократичних цінностей: конституційної демократії, гідності та прав людини, верховенства права³.

На жаль, український парламент не схвалив зазначені проекти, що принципово відрізнялися від радянських тоталітарних квазіконституцій Української РСР 1919, 1924, 1929, 1937 та 1978 років. Для більшості його депутатів європейські спільні демократичні цінності були ідейно чужими і незрозумілими. Так як, крім ідей радянської перебудови часів М. Горбачова, зокрема, про «соціалістичну правову державу» та інші так звані соціалістичні цінності, вони не сприймали і не готові були підтримати.

Згодом, друга спроба (1995-2004 роки) запровадження конституційної демократії в Україні була більш успішною і 28 червня 1996 року парламент прийняв другу в її новітній історії демократичну Конституцію (першою була Конституція Української Народної Республіки 1918 року). Саме у цей час Президент України Л. Кучма (1938 року нар.) започаткував українське «економічне диво».

Це «диво» було пов'язано, зокрема, з авторитарною політикою чинної на той час державної влади, яка не завжди рахувалася з вимогами конституційної демократії. У результаті на політичну арену вийшли опозиційні рухи, які стали на захист цієї демократії та

³ Наприклад, див.: Кампо В.М. Доктрина європейських спільних демократичних цінностей проф. Л. Юзькова: історія і сучасність // Вісник Конституційного Суду України. – 2018. - № 3. – С. 220-235.

поглибили політичну конкуренцію в суспільстві, а відтак - сприяли розвитку українського бізнесу. Згодом цей бізнес надавав підтримку народним виступам під час Помаранчевої революції 2004 року.

Наступна, третя спроба (2005 - 2013 роки) переходу до конституційної демократії в Україні була пов'язана із цією революцією. Правда, старий-новий український політичний клас пішов у наступ і змінив форму правління у державі: з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську. Зміна форми правління була закріплена конституційною реформою 2004 року, що стала тимчасовим компромісом між протилежними політичними силами українського парламенту. Фактично ця реформа підірвала конституційну законність і стабільність у державі та привела до дуалізму політичної влади в державі.

Фактично замість конкурентної системи: сильний президент – сильний парламент – слабкий уряд у 2004 році була запроваджена система: сильний уряд - слабкий президент – слабкий парламент. Тобто два органи державної влади - глава держави і парламент, що формувались народом, перестали бути центрами ухвалення та реалізації державної політики. Такого бути не могло.

У 2010 році зазначена конституційна реформа була скасована Конституційним Судом України (далі - КСУ) як неконституційна через недотримання парламентом конституційно встановленої процедури внесення змін до Основного Закону країни. Як вважає суддя КСУ С. Головатий (1954 року нар.), при цьому парламент не вжив заходів для належного відновлення дії Конституції України у редакції 1996 року і разом з виконавчою владою відновив її дію де-факто⁴. Не кажучи вже про те, що питання про відновлену Конституцію парламент мав винести (але не виніс) на всеукраїнський конституційний референдум.

Насамкінець, четверта спроба впровадження конституційної демократії в Україні розпочалася після Революції гідності й триває до наших днів. Ця революція пройшла під гаслами про євроінтеграцію України та означала утвердження в ній європейських спільних демократичних цінностей. Однак старий-новий український політичний клас знову, як і в 2004 році, вдався у парламенті до чергового політичного «компромісу» і відновив дію Конституції України із змінами 2004 року тощо. Проте питання про відновлену Конституцію так само, як і в 2010 році, парламент на всеукраїнський референдум не виносив.

На жаль, поки що всі спроби запровадження конституційної демократії в Україні як системи інститутів, принципів і правил, що забезпечують реалізацію народом його природного і невід'ємного права бути джерелом державної влади (стаття 5 Конституції

⁴ Див.: Сергій Головатий: Яка Конституція потрібна Україні? / Інфовечір / 21.08.2018. – [Електронний ресурс]; - Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=VXTdvwfvcv_k

України) тощо, увінчались лише певними успіхами. Проте після Революції гідності відношення українців до цієї демократії стає більш свідомим: від дещо романтичного, як це було раніше, до майже прагматичного, а значить - більш реалістичного.

Конституційна демократія складається з конституційно визначених інституцій, що базуються і розвиваються на підставі та у межах чинної Конституції України. Так, Конституція як Основний Закон регулює питання конституційної демократії - статті 1, 3, 5, 6, 7, 8, 15, 19, 36, 37, 55, 56, 57, Розділи III-IV та інші.

Власне, Конституція України і є тією найголовнішою і найважливішою правовою основою, що формально об'єднує воедино конституційну демократію. Проте оскільки виконання і додержання Конституції не було (і понині не є) трендом для українського політичного класу та сформованих ним органів державної влади, цей зв'язок між ними номінальний. Проте відсутність формальних відносин між органами державної влади «компенсується» фактичними, нерідко позаконституційними відносинами їх представників.

Конституційна демократія фактично означає повне підпорядкування всіх органів і посадових осіб державної влади вираженій у Конституції та законах України народній волі. Тому, якщо в умовах парламентсько-президентської форми правління, наприклад, соціально зорієнтована ринкова економіка буксує з причин незадовільної політики держави тощо, тоді парламент має змінювати уряд (як мінімум – відповідних міністрів) або Президент України повинен розпустити парламент. Зрозуміло, за активної ролі громадянського суспільства.

Інакше кажучи, конституційна демократія означає верховенство Конституції України, яке забезпечує КСУ, та політичну відповідальність уряду й парламенту, що їх впроваджує глава держави, якщо мова йде про парламентсько-президентську форму правління. Крім цього, дана демократія передбачає функціонування незалежних судових органів, включаючи й прокуратуру – за наслідками конституційної реформи 2016 року - та правоохоронних інститутів, що не підлягають політичному втручанням.

Відомо, що конституційна демократія дуже чутлива до збоїв у функціонуванні соціально зорієнтованої ринкової економіки тощо. Зокрема, до порушень економічної конкуренції, до функціонування тіньової економіки, бідності тощо. Адже ці порушення приводять до деформацій зазначеної демократії: до появи тіньової конституції, політичної корупції, фейкових політичних партій і т.д.

Висновки і пропозиції. Історія вчить тому, що нічому не вчить. Це стосується й історії становлення і розвитку конституційної демократії в Україні. Адже поки що з цієї історії не зроблені бодай елементарні висновки, не кажучи про щось більше. А тому практично неможливо прогнозувати та програмувати конституційну демократію більше ніж на 1-2 роки, а для динамічного економічного розвитку – це не строк.

Фактично історичні проблеми головної конституційної цінності - конституційної демократії - в Україні ще недостатньо розроблені наукою. Сьогодні замало окремих історичних досліджень демократичних інституцій, наукових біографій вчених і державних діячів-конституціоналістів (П. Орлика, М. Драгоманова, О. Міхновського, М. Грушевського, С. Дністрянського, Л. Юзькова та деяких інших) тощо. Нині для формування державної політики у будь-якій сфері суспільно-політичного життя потрібні більш глибокі наукові знання з проблем конституційної демократії⁵. Хоча б на рівні знань про інші конституційні цінності: гідності та прав людини, а також - верховенство права.

Тому на порядку денному стоїть питання про підготовку комплексного монографічного дослідження з проблем конституційної демократії в Україні, що буде набагато важливішим для держави і суспільства ніж деякі чисто номінальні багатотомні видання. Очевидно, що для його підготовки потрібне урядове рішення та відповідне фінансування, оскільки дана тематика має виключно важливе державне значення.

Через недалекоглядність окремих істориків розвиток України програмується «задом наперед». Очевидно, що так рухатись незручно, а головне – не продуктивно. Все-таки історична наука - і загальна, і галузева - повинна виходити з пріоритету конституційних цінностей – конституційної демократії, гідності та прав людини і верховенства права. Сьогодні немає більш важливих для України цінностей, на яких слід було б базувати історичні праці.

Історії становлення і розвитку конституційної демократії в Україні треба присвячувати науково-практичні конференції, семінари і круглі столи, конкурси наукових робіт студентів, аспірантів і викладачів. Потрібна масова науково-популярна література, теле- і радіопередачі на теми конституційної демократії, тобто широка конституційна просвіта для залучення широкого кола громадян до управління державними, громадськими і місцевими справами. Інакше українське суспільство до цієї демократії буде йти ще довго.

Отже, якщо хочемо успішно рухатись до Європи, то треба оволодівати історією, теорією і практикою конституційної демократії як найбільш дієвими засобами такого просування.

25.09.2019 р.

⁵ Наприклад, див.: Кампо В. Конституційна демократія та ринкова економіка (полемічні замітки з приводу однієї статті) // Критика, № 3-4, 2019. - С.2-10.

*Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат
юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного права України
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917–1921 рр.)

Забезпечення демократії й прав і свобод людини є одним з головних призначень основного закону, не випадково філософ К. Поппер (1902–1994) вважав можливим змінювати конституцію лише за умови, що це не буде загрожувати її демократичному змісту. Перші ж нормативні зразки українського конституціоналізму з'явилися на початку ХХст., який характеризується революційними подіями, «...пошуками шляхів економічного, політичного, соціального і духовного звільнення; глибокими теоретичними розробками питань узгодження соціальних, національних та конфесійних інтересів; партіями та політичними фігурами, причетними до практичних і теоретичних змагань за політичне верховенство в Україні, за право бути речниками сподівань її народу ...»[1, с. 8].

На переконання вчених, конституційна практика періоду визвольних рухів 1917–1920 рр. виявилася досить плідною і «переступила поріг тривалої стадії розвитку еволюційного конституціоналізму 1905 - 1907 рр. і перейшла до свого революційного, радикально-демократичного періоду». Крім того, фахівців вражає кількість нормативних документів конституційного характеру, прийнятих упродовж не настільки й тривалого часу, оскільки вони розглядають їх не тільки як частину історії, а й як правові документи, в яких можна знайти, з одного боку, відповіді на питання щодо того, в який спосіб пропонувалося вирішити багато з тих проблем, з якими стикаються сучасні конституції, а з іншого – дають змогу скласти уявлення про традиції вітчизняного конституціоналізму, завдяки чому можна зрозуміти й пояснити історію українського конституціоналізму [2, с. 228].

На другому Всеукраїнському військовому з'їзді, який відбувся у Києві у червні 1917 р., В. Винниченко оголосив I Універсал Центральної Ради. Прийняття цього документу стало помітним кроком до об'єднання українського народу на основі національних інтересів. За словами М. Грушевського, саме тут Центральна Рада вперше заговорила про свою політичну владу. У I Універсалі не знайшли відображення права людини, однак закріплено положення, яке торкається власності на землю: «...Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею...право порядкувати нашими українськими землями належало тільки нам самим, нашим Українським Зборам (Соймові)» [1, с. 58].

II Універсал Центральної Ради, ухвалений 3(16) липня 1917 р., став результатом переговорів між Центральною Радою і Тимчасовим урядом Росії. На основі II Універсалу

статус вищих державних органів України отримали Центральна Рада і Генеральний Секретаріат. II Універсал також не передбачає жодних положень щодо прав людини.

У листопаді 1917 р. Центральна Рада (у складі Малої Ради) ухвалила III Універсал, яким було проголошено створення Української Народної Республіки (УНР). III Універсал проголосив територіальну цілісність УНР, право власності на землю всього трудового народу, право на 8-годинний робочий день, але вперше на конституційному рівні передбачалося надання громадянських прав і свобод : « ... свободу слова, друку, віри, зібрання, союзів, страйків, недоторканності особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов у зносинах із усіма установами» [1, с. 68].

У цей період конституційний характер мав також ухвалений Центральною Радою 9 (22) січня 1918 р. Закон «Про національно-персональну автономію». За цим законом етнічним росіянам, євреям і полякам автономія надавалась автоматично. У свою чергу, білорусам, чехам, молдаванам, німцям, татарам, грекам і болгарам вона повинна була надаватися після подання ними відповідної заяви.

IV Універсал Центральної Ради було прийнято 9(22) січня 1918 р. Універсал проголосив державну незалежність УНР, підтвердив націоналізацію землі, всі демократичні права і свободи, встановлення державного контролю над торгівлею, а також національно-персональну автономію. В період з кінця 1917 р. і до 28 квітня 1918 р. під безпосереднім керівництвом М. Грушевського на засіданнях Малої Ради, яка мала повноваження законодавчого органу, було прийнято 30 законів, які мали важливе значення для процесу становлення та розвитку української національної державності.

Ще після проголошення I Універсалу лідери Української Центральної Ради, вивчивши досвід багатьох країн світу, розпочали роботу над проектом Української Конституції, або як її тоді називали «Статут автономії України», яку ухвалили 29 квітня 1918 р. За задумом, Конституція УНР мала відновити державне право України і стати невід'ємним атрибутом й ознакою суверенності. Щоправда, цей документ затверджено в останній день існування Української Центральної Ради (29 квітня 1918 р.), а отже, відсутня стадія «набуття державно-правової практики». Проте за своїм змістом, рівнем юридичної розробки вона повною мірою відповідала тогочасним основним законам європейських та американської держав.

Конституція УНР (Статут про державний устрій, права і вольності УНР) складалася з 8 розділів і 83 статей, які містили у собі цілу низку важливих, досить прогресивних на той момент положень. Фактично червоною ниткою крізь Конституцію УНР проходять ідеали створення суверенної, демократичної, гуманної держави і громадянського суспільства. У першому розділі, який мав назву «Загальні постанови», закріплювалися фундаментальні ідеї і принципи, які повинні були визначити основи конституційного розвитку країни.

Показовим є той факт, що центральне місце в Конституції УНР відведено правам і свободам людини. Так, другий розділ «Права громадян України» складався з 15 статей, присвячених забезпеченню політичних, соціально-економічних, культурних, релігійних прав і свобод громадян Української Народної Республіки. Зокрема, ціла низка статей цього розділу регламентує інститут громадянства: згідно зі ст. 8 не допускалося подвійне громадянство («громадянин УНР не може бути разом з тим громадянином іншої держави»); кожен громадянин УНР мав змогу вийти з громадянства шляхом звернення із заявою до Уряду УНР (ст. 9), з додержанням встановленої законом процедури; відповідно до ст. 10 позбавлення громадянських прав громадянина УНР можливе лише за постановою Генерального Суду Республіки. У той же час ні підстав, ні процедури позбавлення громадянства УНР Конституція не передбачала. Вивчивши зміст статей Конституції УНР щодо громадянства, можемо сказати, що вони перекликаються зі ст. 25 Конституції України 1996 р., в якій проголошується, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Крім того, ст. 11 Конституції УНР закріплено, що усі українці, незалежно від статі, наділялися політичною, громадянською і актовою правомочністю, яка починалася з 20 років, а у ст. 21 розкрито поняття «політична правомочність» та встановлено, що всі громадяни УНР з 20 років набувають активного і пасивного виборчого права «як до законодавчих органів УНР, так і до всіх виборчих органів місцевого самоврядування». Зазначена норма була на той час досить прогресивною і залишила позаду країни так званої ліберальної демократії. Зокрема, у провідних країнах Європи і США «вікова планка» була дещо вищою.

Примітно також, що Конституція УНР особливу увагу приділяла рівності прав чоловіка і жінки у політичній, соціально-економічній, культурній, громадській та інших сферах. Так, відповідно до ст. 11 «ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає», а рівноправність громадянських і політичних прав незалежно від віри, національності, освіти, майнового і податкового становища гарантувалася ст. 12 Конституції УНР.

Водночас у цьому розділі закріплювалося за громадянами УНР широке коло особистих свобод: недоторканність особи й домашнього вогнища (ст. 15), таємниця листування (ст. 16), свобода місця перебування (ст. 18), а також свобода слова, друку, совісті, право на об'єднання в організації, на страйки (ст. 17). Як бачимо, Конституція УНР містила досить широкий перелік прав і свобод громадян (особливо враховуючи період її прийняття). Більшість із них згодом знайшли своє відображення у Загальній декларації прав людини 1948 р. та є співзвучними із сучасними конституційними приписами.

Визнаючи за громадянами права і свободи, Конституція УНР встановлювала гарантії їх захисту. Так, ст. 13 проголошувала, що «громадянин УНР і ніхто інший не може бути затриманий на території її без судового наказу інакше як на горячій вчинку». Однак, і в такому випадку він мав бути відпущений не пізніше як за 24 години, якщо суд не встановить підстав для його затримання. Наведене положення є співзвучним зі ст. 29 чинної Конституції України, відповідно до якої «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом». Стаття 15 Конституції УНР гарантувала кожному недоторканність житла та іншого володіння. Крім того, без рішення суду заборонялося влаштовувати обшуки у житлових приміщеннях, хоча в окремих випадках правоохоронні органи могли порушити право на недоторканність житла, але рішення суду на такі дії необхідно було довести до громадянина протягом 48 годин.

Незважаючи на те, що Конституція УНР 1918 р. не вступила у законну силу, вона є визначною пам'яткою українського конституціоналізму, закріпила широкий спектр політичних, економічних, соціальних, культурних прав і свобод громадян, проголосила Україну суверенною республікою, гарантувала свободу сумління, слова, преси, асоціацій і страйків. Більшість положень Конституції УНР виглядають доволі демократичними і співзвучні із сучасними конституційними приписами. Права і свободи людини не були вичерпними.

Конституційні акти Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), були представлені Резолюцією від 1 листопада 1918 р. і Конституцією ЗУНР. Мала конституція ЗУНР була ухвалена Українською Національною Радою 13 листопада 1918 р., й визнала право народу на самовизначення. Окресливши географічні кордони ЗУНР, Конституція закріпила владу народу й вибори на основі загального, рівного, таємного й прямого виборчого права. Конституцією передбачалося скликання Установчих Зборів ЗУНР. Тимчасово здійснення державних повноважень доручалося Українській Національній Раді та Секретаріату. У грудні 1918 р. Директорія підписала з представниками ЗУНР угоду про об'єднання, яка була схвалена Національною Радою 3 січня, а Директорією – 19 січня 1919 р. Угоду оприлюднили в Києві 22 січня 1919 р. Того ж дня відбувся Конгрес Трудового Народу, який став установчими зборами об'єднаної України. Директорія передала владу Конгресу, який висловився проти «трудового принципу» й за відновлення політичної рівності. Планувалося підготувати закон про вибори до представницьких органів Незалежної Соборної Української Республіки. Директорія уособлювала в собі військову владу, тимчасово зберігаючи за собою також верховну владу в державі. Закони підлягали ухваленню Конгресом. Виконавча влада перейшла

до Ради Народних Міністрів, ЗУНР було перейменовано на Західну область УНР з визнанням її автономії. Прийняті в цей період правові акти УНР створили первісний нормативний каркас українського конституціоналізму.

Що ж стосується конституціоналізму радянського періоду, то він, на думку сучасного дослідника В. Речицького, не був і не міг бути органічним. Конституційні акти цього часу були або копією більшовицьких російських, або одним з варіантів моделі, спеціально розробленої центром для більшовицьких республік [2, с. 61]. Конституція УСРР, затверджена Всеукраїнським з'їздом Рад 10 березня 1919 р., у своїх основних рисах йшла за Конституцією РСФСР 1918 р. Вона закріпила владу за представниками робітників і бідніших селян, відсторонивши від виборів колишні панівні класи; перелік категорій осіб, які позбавлялися виборчих прав (позбавленці); режим диктатури пролетаріату й окреслила напрямки діяльності радянської влади в перехідний період.

Отже, процес становлення і розвитку української національної державності в період з 1917 – 1921 рр. відбувався у складних умовах громадянської війни та іноземної воєнної інтервенції, супроводжувався швидкими змінами влади та урядів, а також прийняттям значної кількості конституційних актів. Історичні традиції українського конституціоналізму, які закладені в нормативних документах конституційного характеру періоду 1917 – 1921 рр., мають важливе теоретико-пізнавальне і практичне значення для сучасного державотворення. Ці документи є підтвердженням зрілості української ліберальної думки на початку ХХ століття, а її автори – глибоко гуманні, по-сучасному освічені й демократично мислячі патріоти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституційні акти України. 1917 – 1920. Невідомі Конституції України. – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
2. Речицький В.В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. – Харків: Харківська правозахисна група, Права людини, 2014. 264 с.
3. Слінько Т.М. Питання теорії і практики утвердження парламентаризму в Україні. Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки) : зб. наук. ст. та тез повідом. міжнар. наук. конф. –Харків: Право, 2017. – 554 с.

Guzal Galiakbarova,
Doctor of Philosophy at Law (PhD)
Acting Associate Professor
Department of Civil, Labor and Environmental Law
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Nur-Sultan, Kazakhstan

ON INCREASING THE ATTRACTIVENESS OF STATE SERVICE FOR THE YOUTH OF KAZAKHSTAN

***“Although the world as a whole is moving forward,
the youth have to every time start over”***
Johann Goethe

Youth is the eternal engine of the future. Therefore, the path of Kazakhstan to the future is connected with the level of development, opportunities, value orientations, degree of participation in the economic, political and social life of Kazakhstani youth. And the foundations of this future should be laid now.

Kazakhstanis are one of the youngest nations in the world, since every second resident of the republic is younger than 30 years old.

Today, it is the youth that is one of the most important resources of modernization. This is the most progressive part of society. It is quite clear why the highest hopes and expectations are pinned on the younger generation of Kazakhstanis. So, on October 5, 2018 the first President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev in his Message to the people of Kazakhstan «Growing Welfare Of Kazakh Citizens: Increase In Income And Quality Of Life»⁶, declared that 2019 is the year of the youth. This means that during 2019 will be taken measures to fully support and implement the state youth policy.

Thus, it is important that in the Year of Youth in Kazakhstan, the problems of the youth will be actualized at the highest level. Those issues that are raised in this study are complex and their solution will help to increase human capital in general. And this is a key priority of social policy in Kazakhstan.

During the research work it has been used such scientific methods of research, such as:

- scientific research;
- analysis;
- generalization.

⁶«Growing Welfare Of Kazakh Citizens: Increase In Income And Quality Of Life». State of the Nation Address of President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, October 5, 2018 // http://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/state-of-the-nation-address-of-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-october-5-2018

One of these problems is to increase the attractiveness of the state service for young people.

The changes in the political, economic, social spheres of life in Kazakhstan in the early 90s of the last century highlighted the fundamental transformation of state administration and state service, as the establishment of a democratic, legal and social state is impossible without an effective state apparatus, which is based on state service personnel. One of the priorities of state-building is the professional training of state servants who are able to ensure high efficiency, competence and impeccable work of government agencies. Currently, in most post-Soviet republics, including Kazakhstan, the administrative reform has entered a new stage of development. Its measures are aimed at improving the processes of public administration and improving the quality of state services, improving the level of professionalism and effectiveness of the state apparatus.

It is worth noting that in recent years, the state service sector in Kazakhstan has undergone serious qualitative changes.

The cardinal reforms of this sphere started with the beginning of the National Plan “100 specific steps”⁷ implementation of the first President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev in 2015. The reforms of the last three and a half years have made the state service more efficient and transparent.

To date, the number of people willing to enroll in the state service is only increasing – the actual number of civil servants in 2018 in Kazakhstan was about 92 thousand people, whose average age is 38.6 years, whereas in 1991 it was 44 years old⁸. However, the question is not in quantity, but as young cadres in the state service.

The state service is the most socially oriented employer.

It is no secret that finding a job without work experience is not so easy. If you look at recruiting sites, most employers require work experience. At the same time, the state service is open to young, educated and patriotic people. Any university graduate with no work experience, but possessing the appropriate knowledge and potential, can be accepted for state service, including immediately to the ministry.

In addition, the incentive is the social package, as well as a higher level of employee protection, in contrast to private organizations. Indeed, in addition to the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, it is also protected by the Law of the Republic of Kazakhstan “On State Service of the Republic of Kazakhstan”.

⁷ National plan «100 specific steps» // <http://www.adilet.gov.kz/ru/pages/plan-nacii-100-konkretnyh-shagov>

⁸ National Report On State Of State Service In The Republic Of Kazakhstan // <http://kyzmet.gov.kz/en/pages/national-report-state-state-service-republic-kazakhstan>

Thus, the benefits of working in the public sector for young people really do exist, but the conditions existing today are not at all attractive to progressive young people. Therefore, this problem should be solved now, including by studying the advanced experience of foreign countries, such as the USA, Great Britain, Canada, etc.

In general, in 2018 over 22 thousand youth representatives preferred work in the state service.

However, today there is no reason to talk about the qualitative “struggle” of state bodies for talents. Truly capable and talented young people often enter the state service and do not work long in it. They are replaced by less ambitious people with much less inquiries. And this is how it turns out that citizens often complain about the presence of incompetent personnel in state bodies, both at the central and local levels.

World experience shows that almost all successful organizations, including government agencies, on an ongoing basis not only improve the mechanisms of human resource management, but also try to attract, help and retain the most talented employees at all levels of the management hierarchy.

Analyzing the above, we can draw the following conclusions and suggestions.

Constantly reviewing the processes of recruiting and applying in practice the mechanisms of “talent management”, the state service will be only in the black. After all, it is not enough to attract people to their ranks, it is important first of all to attract literate, progressive people from among the young and in no case those who go to the state service so to speak on the “residual principle”. And here it is obvious that an enormous role should be assigned to a decisive strengthening of personnel departments (HR).

In addition to material motivation, which increases the status of a civil servant, it is important to create creative incentives by developing the potential of personnel, i.e. recognizing the contribution of employees, HR services should take care of investing in their development. This will benefit not only employees, but also the state bodies themselves.

Moreover, it is not the civil service itself, but the employee must be a key element of the system and its main potential.

“The battle for talents” should be started among young students. This personnel recruitment mechanism has already proved its effectiveness in both international and domestic practice.

In addition, it is important to consider such tools as open lectures, interactive seminars for experienced civil servants for students and familiarizing them with their activities. After all, it is obvious that government agencies are inefficient, or rather, they do not use their young leaders at all as ambassadors who can help to demonstrate the best sides of the service in the public sector.

Thus, the above suggestions will help to change the perception of the state service in society and see the person, especially among the talented and progressive Kazakhstani youth who will work fruitfully for the good of their country.

References

1. «Growing Welfare Of Kazakh Citizens: Increase In Income And Quality Of Life». State of the Nation Address of President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, October 5, 2018 // http://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/state-of-the-nation-address-of-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-october-5-2018
2. National plan «100 specific steps» // <http://www.adilet.gov.kz/ru/pages/plan-nacii-100-konkretnyh-shagov>
3. National Report On State Of State Service In The Republic Of Kazakhstan // <http://kyzmet.gov.kz/en/pages/national-report-state-state-service-republic-kazakhstan>

*Assoc. Prof. dr. Gintaras Šapoka,
Institute of Public Law of the Mykolas Romeris Law School
Mykolas Romeris University
Ateities st. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania*

THE STATEHOOD AND CONSTITUTIONAL TRADITION OF LITHUANIA

The purpose of this thesis is to describe two aspects of Lithuania constitutionalism – statehood and continuity of State. In the Constitution of 1992 is mentioned that the constitutional tradition of Lithuania is a continued process. This we can find on the Preamble of Constitution: „THE LITHUANIAN NATION– having created the State of Lithuania many centuries ago – having based its legal foundations on the Lithuanian Statutes and the Constitutions of the Republic of Lithuania,– having for centuries staunchly defended its freedom and independence...“[1.]

The Preamble considered as the introduction, expressionary statement and explains the Constitution's purpose and philosophy. Preambles usually contain statements about the national creed and constitutional faith of each country. The Preamble to the Lithuania Constitution of 1992 outline a society's fundamental goals and has historical narrative of a state and tradition.

The Preamble mentioned that Lithuanian nation created the state of Lithuania centuries ago and based its legal fundament on the Lithuanian Statutes of 16th and Constitutions of the Republic of Lithuania. The Preamble declares the historicity of state of Lithuania and marks the guidelines of Lithuanian constitutional development – independent State of Lithuania, human rights, national concord in the land of Lithuania [2,s.222].

The history of Lithuanian statehood began on 13th when was created Grand Duchy of Lithuania and also a short-lived Kingdom of Lithuania . The Grand Duchy of Lithuania expanded to include large Slavic lands and was a successful multi-ethnic and multi-confessional state. The Union of Lublin (1569) created the Polish–Lithuanian Commonwealth that lasted until 1795.

The Statutes of Lithuania of the 16th (1529, 1566, 1588) was among the best examples of the tendency to codify European law. The legal code was created on the basis of the national Lithuanian law, some elements of the custom Slav law and judicial decisions.

The Lithuanian Statutes were product of Renaissance ideas, with legal pluralism and contain not only principles of Roman private Law, but also some ideas and principles of modern constitutionalism such as separation of powers, democracy, parliamentarism, judicial independence. These principles perceived in modern law as certain idea of the rule of law. [3,S.141]

The second act, which is very important for Lithuanian constitutionalism tradition is the Constitution of the Commonwealth of Two Nations of 1791. Despite of contrasts in Constitution it was the first time in the history of state was expressed principle of the separation of state powers.

The historical statehoods idea of Lithuania is important not only like history of Lithuanian Nation sovereignty, but also shows how was formed and received states, laws, democracy, human rights ideas to modern Lithuania.

The continuity of the State is clearly expressed in the Independence Act of 11 March where are two provisions – „the executions of the sovereign powers of the State of Lithuania abolished by foreign forces in 1940 is re-established, and henceforth Lithuania is again independent state“. The Act refers about restoration of the sovereignty of the nation and its execution power. The second provision of Act – „The Act of Independence of 16 February 1918 of the Council of Lithuania and Resolution of 15 May 1920 of the Constituent Assembly (Seimas) on the re-established democratic State of the Lithuania never lost their legal effect and comprise the constitutional foundation of the State of Lithuania“. It means all the decisions of the Soviet Lithuanian institutions after occupation in 1940 and all acts are unlawful. [4,S.162] This provision underline the continuity between First and Second Republics of Lithuania (1918-1940 and 1990 –till new).

The continuity of the state was mentioned on the legal process at 1990 when was re-established the state of Lithuania. The Supreme Council of the Republic of Lithuania adopted Act of 11 March 1990, and declared the re-establishment of Lithuanian independence. The second act was the Reinstatement of the 12 May 1938 Constitution of Lithuania. This Constitution was authoritarian, with concentration of all State power in the hands of the President. For this reason the Supreme Council include provision with reservation on act of the Reinstatement of the 1938 Constitution -“suspending sections and articles governing the status of the president of the Republic, the Assembly, The state Council and the State Supervisory Body”[4,S.163]. After this the

Supreme Council suspend the reinstatement the 12 may 1938 Constitution of Lithuania and ratify the provisional Basic Law of the Republic of Lithuania as Provisional Constitution. This logic underlay and the legal framework of the restoration of independence underline the continuity of State.

1. The Constitution of the Republic of Lithuania (25 October 1992) <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21892?jfwid=-wd7z8ivg5>
2. Žilys Juozas. The Essence and Main Features of the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992. LITHUANIAN CONSTITUTIONALISM. THE PAST AND THE PRESENT . Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 2017.
3. Vaičaitis Vaidotas. The 16 century Lithuanian Statutes I the context of European legal tradition. LITHUANIAN LEGAL SYSTEM UNDER THE INFLUENCE OF EUROPEAN LAW. Vilnius: VU. 2014.
4. Sinkevičius Vytautas. The Act of 11 March 1990 on the Re-establishment of the Independent State. LITHUANIAN CONSTITUTIONALISM. THE PAST AND THE PRESENT . Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania. 2017.

*Вовк Олександр Йосипович,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії
права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ

Удосконалення сучасної системи місцевого самоврядування потрібно здійснювати використовуючи зарубіжні досягнення та вітчизняні позитивні надбання минулого, що були отримані в процесі реформування міських самоврядних органів різних історичних періодів еволюції держави та права України, в тому числі на початку ХХ століття за доби відродження на українських землях національної державності, а саме часів Української Держави 1918 р., яку в історіографії називають ще Гетьманатом Павла Скоропадського.

В Українській Державі (29 квітня - 14 грудня 1918 р.), за правління гетьмана П. Скоропадського, об'єктивно починає формуватися своєрідна правова система, одним з важливих компонентів якої була система міського права, яка своїми положеннями забезпечувала правове регулювання міського самоврядування для упорядкування суспільних відносин в українських містах. Під правовим забезпеченням в даному випадку, потрібно розуміти процес сприяння в потрібних межах розвитку міського самоврядування за допомогою впорядковуючого впливу всіх правових засобів, серед яких важливе місце займають нормативно-правові акти. Правове

забезпечення міського самоврядування відрізняється від місцевого управління тим, що перше здійснювалося не тільки за допомогою державного законодавства, але й безпосередньо народом тобто мешканцями міських громад через нормативні акти своїх самоврядних органів.

До основних видів джерел міського права Української Держави, що забезпечували міське самоврядування та сприяли його реформуванню відносились:

I. Тимчасова конституція Гетьманату – «Закони про тимчасовий державний устрій Української Держави» від 29 квітня 1918 р. [1, с. 39-42];

II. Звичайні спеціальні законодавчі акти про міське самоврядування влади Російської імперії, Тимчасового уряду Росії та Української Держави:

I. «Міське положення» 11 червня 1892 р., - провідний закон Російської імперії у сфері міського самоврядування в редакції від 17 березня 1915 року під назвою «Положення про громадське управління міст» [2, с. 1].

2. Постанова Тимчасового уряду Росії «Про виробництво виборів гласних Міських Дум та про дільничні міські управління» від 15 квітня 1917 р. (Занесена до Зібрання узаконень та розпоряджень уряду, що видавалося при Урядовому сенаті. Відділ I. – 1 травня 1917. – № 95. – Ст. 529. – С. 805–832.) [3, с. 163].

3. Постанова Тимчасового уряду Росії «Про зміни діючих Положень про громадське управління міст» від 9 червня 1917 р. (Занесена до Зібрання узаконень та розпоряджень уряду, що видавалося при Урядовому сенаті. Відділ I.8 липня 1917. – № 157. – Ст. 869. – С. 1431–1455) [4, с. 444].

4. «Закон про вибори губернських та повітових земських гласних» Української Держави від 16 вересня 1918 р. [1, с. 280].

5. «Закон про зміну діючого Статуту громадського управління міст» Української Держави від 2 жовтня 1918 р. [1, с. 300].

6. «Тимчасовий Статут міських дум та порядок виборів гласних цих дум» Української Держави від 16 жовтня 1918 р. [1, с. 312].

III. Підзаконні нормативно-правові акти центральних та місцевих органів державної влади та управління Гетьманату.

1. «Обіжчик-телеграма Міністерства внутрішніх справ щодо ставлення органів державної адміністрації до земського та міського самоврядування» від 7 червня 1918 р. [1, с. 108].

2. «Обіжчик Міністерства внутрішніх справ щодо ревізування та припинення діяльності місцевих органів самоврядування» від 25 червня 1918 р. [1, с. 130].

3. «Постанова про асигнування 80 млн. карб. на позики земствам та містам» від 26 червня 1918 р. [1, с. 131]. тощо

IV. Нормативно-правові акти (постанови, розпорядження тощо) органів міського громадського управління.

Як відомо Тимчасовим урядом Росії протягом травня-жовтня 1917 року було проведено реформу міського самоврядування, під час якої на основі як попереднього імперського так і нового революційного законодавства розпочалася перебудова діяльності міських самоврядних органів, зокрема в 177 українських містах, що входили до складу бувшої Російської імперії. Дана Міська реформа була підтримана Українською Центральною Радою, а її основні законодавчі акти та діяльність органів міського самоврядування легалізовані відповідно до Закону «Про виключне право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР» від 25 XI. 1917 р. [5, с. 474]. Нова адміністрація Української Держави, яка прийшла на зміну Центральній Раді УНР внаслідок державного перевороту, фактично визнала всю сукупність попереднього законодавства та встановила порядок відміни тільки тих нормативно-правових актів, які суперечили програмним засадам гетьманської влади. Ці правила стосувалися також законодавства у сфері міського самоврядування.

Автор виділяє два періоди діяльності органів самоврядування в Українській Державі, кожен з яких характеризується своїм правовим забезпеченням. В межах першого періоду функціонування органів міського самоврядування в Гетьманаті (29 квітня – 1 жовтня 1918 р.) діяли міські думи та управи сформовані під час правління Тимчасового уряду та Центральної Ради УНР на основі прямого, загального та рівного виборчого права, коли гласні до міських дум обираються строком до 1 січня 1919 р., а правом участі у виборах користуються громадяни обох статей всіх національностей й віросповідань, що досягли на час складання виборчих списків двадцяти років, якщо вони проживали у даному місті, або мали домоволодіння, службу чи інші зв'язані з містом визначені заняття. Позитивним для народовладдя було те, що повноваження міських дум та управ значно розширились. Правовими актами Гетьманату губернським та повітовим старостам дозволявся розпуск земських міських дум та їх виконавчих інституцій лише у виключних випадках. Головною новизною в законодавстві даного періоду було те, що з міст Києва та Одеси було утворено окремі губерніальні земські одиниці, з накладанням на їх громадські управління завідування земськими справами цих міст, причому міським думами надали права й наклали обов'язки губерніальних і повітових земських зібрань, а міським управам - права і обов'язки губернських і повітових земських управ. А з міст: Житомира, Катеринослава, Кам'янця-Подільського, Полтави, Херсона, Харкова, Чернігова, Юзівки, Маріуполя, Бердянська, Гомеля, Бердичева, Білої Церкви, Кременчука, Єлизаветграда, Ніжина і Миколаєва утворили окремі повітові земські одиниці, з накладанням завідування земськими справами на їх громадське управління, притому міські думи цих міст стали користуватися правами і виконувати обов'язки повітових земських зібрань, а міські управи - повітових

земських управ. Немаловажним кроком Гетьманату у напрямку вдосконалення роботи місцевих органів самоврядування стало також видання 8 червня 1918 року Статуту про Тимчасові ревізійні комісії. В обов'язки цих комісій входила перевірка діяльності органів місцевого самоврядування (міських дум та управ, земських управ)[6, с. 95]. Негативні висновки про неналежну господарську діяльність органів самоврядування були підставою для їх розпуску.

У другий період (2 жовтня – 14 грудня 1918 р.) владою Української Держави за вимогами часу започатковується нове реформування самоврядування в містах, вже на основі гетьманського законодавства зі скасуванням ряду попередніх постанов. Насамперед, згідно «Закону про зміну діючого Статуту громадського управління міст» Української Держави 2 X. 1918 р. відмінялися визначені норми Положення про громадське управління міст 1915 р., Постанова «Про виробництво виборів гласних Міських Дум та про дільничні міські управління від 15 IV. 1917 р. та Постанова «Про зміни діючих Положень про громадське управління міст» від 9 VI. 1917 р. Згідно даного «Закону про зміну діючого Статуту громадського управління міст» 2 X. 1918 р. встановлювалося, що надалі, до видання нового закону про громадське управління міст, впровадити доданий до цього «Тимчасовий статут міських дум та переведення виборів гласних цих дум» (Тимчасовий статут), який мав наступну структуру:

Розділ 1. Про складання міських дум.

Розділ 2. Про виборче право.

Розділ 3. Про виборчі комісії та складання виборчих списків.

Розділ 4. Про проведення виборів гласних міських дум.

Всього 68 статей з примітками до деяких з них.

Згідно вказаного Тимчасового статуту від 16 жовтня 1918 р. правом участі в виборах міських гласних надавалось: по-перше, особам обох статей, без різниці віросповідання та національності, українським громадянам, котрим до 1 липня 1918 року виборів сповниться 25 років і котрі мали постійне перебування перед цим строком в даному місті не менш одного року за певних матеріальних умов; по-друге, церквам, духовним установам, урядовим, земським та науковим інституціям, учбовим та добродійним закладам, залізницям, кредитним установам, торгово-промисловим громадам, товариствам і спілкам (при сплаті належних податків) через своїх представників. Фіксувалося, що гласні міських громадських установ обиралися на чотириохрічний строк та виконували свої обов'язки безоплатно. Кожна міська дума на чолі з головою («предсідателя думи») складалася з визначеного числа гласних, які обиралися людністю міста залежно від кількості його населення. Розпис числа гласних для кожного міста встановлюється міністром внутрішніх справ Гетьманату. Крім цього всього, залежно від матеріального стану виборців, встановлювалася трьохкуріальна (у містах з населенням менше

16 тисяч чоловік - двокуріальна) виборча система. Губернські старости мали право взяти на себе повноваження з організації міських виборчих комісій, а витрати на них брала на себе держава [6, с. 97].

Автор погоджується з тими науковцями, які стверджують, що розпочата гетьманським урядом реформа місцевого самоврядування мала увінчатись реалізацією виборів, які б повністю змінили характер земських зборів та міських дум, але внаслідок повалення гетьманського режиму другі за доби Української революції вибори до органів самоврядування так і не відбулися [7, с. 130]. Дійсно, вибори для всіх трьох курій були призначені на 22-29 грудня, але напередодні 14 грудня 1918 р. гетьман П. Скоропадський офіційно відрікається від влади.

Розглянувши окремі проблеми пов'язані зі станом правового забезпечення міського самоврядування в Українській Державі 1918 року, автор приходять до висновку, що в подальших розвідках особливостей юридичного оформлення перебудови діяльності самоврядних органів періоду відродження національної державності та права 1917 – 1921 років, вітчизняним та зарубіжним науковцям потрібно більше уваги приділяти історико - правовому дослідженню норм муніципальних документів конкретних міст з метою узагальнення їх історичного позитивного юридичного впливу для удосконалення правового регулювання суспільних відносин в сучасних міських громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Українська Держава (квітень - грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах частинах. Т. 2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора, 2015. 412 с. (С. 139-143)
2. Свод законов Российской империи. Том II. Положения об общественном управлении городов. Петроград, Государственная типография. 1915. 754 с.
3. Сборник указов и постановлений Временного правительства. Выпуск № 1. 27 февраля – 5 мая 1917 г. Составлен Отделением Законов Государственной Канцелярии. Петроград, Государственная типография. 1917. 557 с.
4. Сборник указов и постановлений Временного правительства. Выпуск № 2. 5 мая – 2 июля 1917 г. Часть первая. Отделы I-VIII. Составлен Отделением Законов Государственной Канцелярии. Петроград, Первая Государственная типография. 1917. 698 с.
5. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Том 2: 10 грудня 1917 р.-29 квітня 1918 р. К.: Наукова думка, 1997. 422 с.
6. Седляр А. Діяльність органів самоврядування в період правління гетьмана П. Скоропадського (на матеріалах Волинської губернії). Збірник наукових статей: Часопис української історії. К., 2006. Вип. 5. С. 94 – 99.
7. Мельник О.О. Реформування органів місцевого самоврядування за доби Гетьманату (1918). Національна та історична пам'ять. 2013. Вип. 7. С. 124-130.

*Протосавіцька Л.С.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ С. ДНІСТРЯНСЬКОГО

С. Дністрянський (1870-1935 рр) випускник юридичного факультету Віденського університету (1894 р.), професор Львівського (1901-1918 рр.) та Українського Вільного у Празі (1921-1935 рр.) університетів, депутат австрійського парламенту (1907-1918 рр.), активний громадсько-політичний діяч Галичини (1898-1918 рр.) та української еміграції у міжвоєнній Чехо-Словаччині, дійсний член ВУАН (з 1927 р.), яскравий представник соціологічної школи права. Наукова спадщина вченого становить понад триста наукових розвідок, статей та монографій українською, польською, чеською, французькою та німецькою мовами. Основна частина його праць присвячена теорії та історії держави і права, філософії права, проблемам цивільного, сімейного, та конституційного права.

С. Дністрянський розробив власну концепцію конституції та конституційної держави. Практичне втілення своїх конституційно-правових ідей та поглядів С.С.Дністрянський пробував застосувати у авторських (власних) конституційних проектах – «Устрій Галицької Держави» (1918 р.) [1] та «Конституції Західно-Української Народної Республіки» (1920 р.) [2].

Всі закони згідно з авторською концепцією Дністрянського діляться на конституційні закони, основні закони та звичайні закони. Конституційні подають загальні принципи про організацію держави у відношенні до поодиноких громадян чи народу, основні закони - це ті, які втілюють загальні норми конституції в подрібних законах, а звичайні закони – всі інші закони не охоплені першими двома групами. Підзаконні нормативно-правові акти, які з засади речі приймаються тільки для виконання законів. С.Дністрянський вважав, що конституція мала виступати своєрідним осередком всієї нормативно-правової системи держави [3].

Конституція конкретної національної держави за С.Дністрянським з одного боку мала відповідати встановленим в теорії права вимогам щодо її змісту та сутності (з обов'язковою наявністю т.з. «загальних елементів» конституції), а серед іншого – повинна була опиратися на три основи: історичну, політичну та правову [3].

Тому, в авторському проекті Конституції ЗУНР (1920 р.) [2] С.Дністрянського можна зустріти цілий набір загальновизнаних елементів системи правової охорони конституції як такої. Конституція будь-якої держави за С.Дністрянським мала бути не звичайним законом,

а таким що є фундаментом, основою для всіх інших законів в цій державі. Як закон, конституція держави, на думку вченого, повинна була на належному рівні закріпити положення про права та свободи людини, поділ державної влади на окремі гілки (принцип «трех властей»), про суверенітет народу.

Вчений стверджував, що без конституції не може бути «конституційної держави». До конституційних держав перед Першою світовою війною (правда, з деяким в окремих випадках застереженнями) Станіслав Дністрянський відносив насамперед Сполучені Штати Америки, Швейцарію, Францію, Англію, Австрію та Німецьку Державу. Відійшовши від запропонованих ще стародавніми греками (Сократом, Платоном та Арістотелем) схеми поділу держав на монархії, аристократії та демократії С.Дністрянський запропонував розглядати конституційні держави з позиції їх належності до двох основних груп – «парламентарні» і «т.з. демократії». До першої групи він пропонував віднести існуючі на той час «англійську та французьку системи», а до другої, наприклад, – «американську й швейцарську системи». Конституційні держави поч. ХХ ст. мали базуватися на двох принципах: дотриманні поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і содову, а також закріпленні та забезпеченні прав людини.

Підводячи підсумки вище викладеного зазначимо, що авторська концепція конституції та конституційної держави С.С.Дністрянського органічно поєднала в собі досвід конституційного розвитку країн Європи та Північної Америки та національно-державного будівництва в Україні періоду УНР-ЗУНР. Конституція держави за С.С.Дністрянським мала бути не звичайним законом, а таким що є фундаментом, основою для всіх інших законів в цій державі. Конституція держави повинна була на належному рівні закріпити положення про права та свободи людини, поділ державної влади на окремі гілки, а також про суверенітет народу. Вчений стверджував, що без «конституції» – не може бути «конституційної держави». Під категорією «конституційна держава» розумів не тільки державу правову, а й державу суверенну, демократичну та державу соціальну [4, с.83-99]. Крім того конституційна держава С.Дністрянського – це держава, в якій забезпечені основні права людини, в т.ч. і виборче право громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Дністрянський С. Устрій Галицької держави. Проект основних законів (1918) / С.Дністрянський [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://constituanta.blogspot.com/2012/08/1918.html>
2. Дністрянський С. Конституція Західноукраїнської Республіки. Проект (1920) /С.Дністрянський [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>

3. Савчак А.В. Конституційно-правові погляди Станіслава Дністрянського: автореф. дис ... канд. юрид. наук / А. В. Савчак. – Київ : б. в., 2009. – 20 с.
4. Стецюк. П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. — Львів, 1999. – 229 с.

*Грозівський І.М., кандидат
юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії держави і права
та міжнародного права Інституту права
імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету*

ЗАПОРОЗЬКІ ВОЛЬНОСТІ

Запорозькі вольності - традиційні права і свободи запорозьких низових козаків: право на власну незалежну військово-політичну організацію і судочинство на основі норм звичаєвого права; право на свої землі і прибутки з них; свобода торгівлі і міжнародних зносин; право приймати на Січ втікачів; православна віра і т.ін.

Організація і діяльність органів козацького самоврядування ґрунтувалася на принципах рівності всіх членів козацької громади; виборності військової і паланкової старшин і підзвітності їх козацькому колу; колегіальності у вирішенні найважливіших внутрішніх і зовнішніх справ.

Вищим органом влади на Запорожжі була загальновійськова рада. На військовій раді вибирали кошового отамана і військово старшину, розподіляли землі й угіддя між куренями, зустрічали послів, приймали рішення про походи тощо.

Органом воєнно-адміністративного і судового управління був Кіш Запорозької Січі. Кошовий отаман зосереджував у своїх руках воєнну, адміністративну і судову владу. Під час військових походів його повноваження були необмежені; у мирний час він погоджував свої рішення з товариством або кошовою старшиною.

Судочинство в Запорозькій Січі відбувалося виключно на підставі запорозьких звичаїв і правових традицій. Нормативні акти інших держав для вирішення внутрішніх справ запорожцями не використовувалися.

Козаки володіли своїми землями на правах займанщини. Кіш Запорозької Січі не встановлював точних кордонів своїх володінь, але й не допускав захоплення своїх земель польськими і литовськими шляхтичами та російськими поміщиками. У XVIII ст. термін “Вольності Війська Запорозького” починає вживатися в офіційних документах російського уряду для позначення території, яка традиційно належала запорожцям.

Запорозькі козаки мали право отримувати прибутки зі своїх земель: податки з шинків, крамниць, мостів, перевозів, митниць. Власники зимівників і посполиті (піддані Війська Запорозького) за користування землею також сплачували податки (30-80 коп.) і виконували

різні повинності на користь Війська. Запорожці були звільнені від сплати податків у державну казну; вони, навпаки, отримували щорічне жалування за військову службу.

Значні прибутки приносила внутрішня і зовнішня торгівля. Територія Запорозьких Вольностей знаходилася на перехресті важливих торгових шляхів. Важливе значення мав водний шлях по р. Дніпро.

Військо Запорозьке традиційно підтримувало дипломатичні стосунки з багатьма державами, зокрема, з Австрією, Польщею, Росією, Швецією, Трансільванією та ін. Кіш Війська Запорозького вів переговори з іноземними дипломатами, укладав міжнародні угоди, надавав військову допомогу окремим державам або їх коаліціям.

Основою козацького війська були втікачі з українських земель. За звичаєм, у козаки, після виконання певних формальних процедур, міг записатися кожен бажаючий. Щоб уникнути видачі з Січі, новоприбулі, як правило, змінювали своє прізвище.

Запорожські козаки шанували православну віру. В умовах турецько-татарської агресії, активної діяльності католицької та уніатської церкви саме Запорозька Січ стала форпостом захисників православ'я. У внутрішніх справах козаки були досить толерантними щодо релігійних поглядів. Відомо, що на Січі постійно перебували люди не лише різних національностей, а й різних віросповідань, і це не було приводом до конфліктів.

З кінця XVII ст. російський уряд проводив активну політику щодо обмеження запорозьких вольностей, передусім, шляхом спорудження фортець і впровадження поселень на землях запорозьких козаків, які відмежовували ці землі від Лівобережної та Правобережної України. У 1735 р. біля Січі було збудовано Новосіченський ретраншемент. У середині XVIII ст. на території Нової Січі було створено Нову Сербію (1752 р.), Слов'яно-Сербію і Новослобідський полк (1753 р.). З 1770 р. розпочалося будівництво Дніпровської укріпленої лінії, яка пройшла майже через всю територію Вольностей Війська Запорозького.

Після повернення з-під протекторату кримського хана у 1734 р. Військо Запорозьке було підпорядковане київському генерал-губернатору, а з 1750 р., у зв'язку з відновленням гетьманства, ще й гетьманові. Царські урядовці і гетьманська адміністрація почали втручатися у внутрішні справи запорожців. Було зроблено спробу провести реєстрацію козацького війська.

З 1756 р. була обмежена участь козаків у виборах військової старшини: її почали обирати не на загальновійськових радах, а на старшинських сходках; рада тільки затверджувала кандидатів. До того ж, старшині було надано право займати посади без обмеження строку.

У 1750, 1755 рр. було обмежено право суду – спочатку відносно гайдамаків: їх вже не судили в Січі, а передавали для присуду російській владі.

З 1764 р. справами запорожців стала відати Малоросійська колегія. Заборона видавати запорожцям щорічне жалування срібною монетою негативно позначилося на розвитку торгівлі, особливо зовнішньої.

У червні 1775 р. Запорозька Січ була захоплена російськими військами, які поверталися з Криму. Маніфестом Катерини II від 3 серпня 1775 р. Запорозька Січ була скасована. Землі Січі передавалися до Новоросійської та новоутвореної Азовської губернії. Запорозькі козаки створили Задунайську Січ, Чорноморське козацьке військо (пізніше – Кубанське) і Азовське козацьке військо, де зберігали свої організаційні структури та козацькі традиції.

*Власенко Сергій Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права України
і зарубіжних країн НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ ЧАСІВ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧ

Протягом свого свідомого існування людство довело, що будь який конфлікт, навіть вікові війни, завершуються домовленостями. Однак, незважаючи на це, за п'ять тисячоліть існування так званих цивілізаційних відносин війни в світі не велися всього протягом чотирьох століть.

Як же оцінювати таке становище.

Дослідження міжнародних конфліктів, що часто призводили до військового втручання зовнішніх сил на чужі території, дозволяють зробити висновок, що інколи воно мало і позитивні наслідки. Це залежало від великої кількості складових, головною з яких був вплив особистості на підготовку такого втручання, шляхи його здійснення і, також, наслідків як для самого агресора, так і для народу, що був обраний в якості «жертви».

Так, в працях Геродота можна знайти твердження про те, що греко - персидські війни мали велике значення для народів Балканського регіону. Населення великої кількості маленьких грецьких містечок відкинувши внутрішні чвари було змушене об'єднатися перед спільною загрозою, що витікала з боку могутньої держави персів. Відстоявши свою незалежність і поклавши край зовнішній навалі, вони в кінці VI століття до нашої ери об'єднавшись на підставі спільної мови, умов життя, релігійних уподобань, культури створили Афінську державу, що, в свою чергу, здійснила суттєвий вплив на державотворчі процеси народів різних куточків Європи і започаткували розгалужену систему демократичних державних інституцій, які гарантували громадянам цієї держави певні політичні і соціально - економічні права і свободи.

Ставши на чолі Франської держави Карло Великий здійснив цілу низку походів проти народів північно-західної Європи (зараз це територія Великобританії, Франції, Данії, Норвегії та Швеції). Своїми діями він намагався «долучити» європейців до нової християнської віри. Водночас, надавши притулок Егберту що був змушений втекти з англійського Уессекса, він згодом допоміг йому повернутися і стати королем одного з королівств. Ця подія відбулася в 802 р. а в 828 р. Егберт об'єднав все населення Англії і створив єдину державу, що змогла більш ефективніше боронитися від іноземної навали.

Майже через два століття між тогочасним англійським королем і церквою виник майновий конфлікт. Через деякий час він доповнився протистоянням між королівською владою і аристократичною верхівкою, що обіймала високі державні посад. Передчасна смерть правителя призвела до розколу серед правлячої верхівки і країна опинилася під контролем Данського короля Кнута. В 1017 р. він був коронований в лондонському соборі Святого Павла, а згодом його проголосили королем Данії і Норвегії.

Слід відмітити, що правління Кнута з одного боку, сприяло укріпленню законності, а з іншого – несло розорення. Своє правління він почав зі страти тих, хто підтримував стару владу, також він конфіскував майно і знищив зрадників колишньої правлячої родини. Вся Англія була змушена збирати гроші і сплачувати «данську повинність», що дорівнювалась майже 72-ом тисячам фунтів стерлінгів. Це на той час біли шалені гроші.

Незважаючи на зміну правлячої еліти, новообраний король не став руйнівником англійської державності, а проявив себе мудрим і талановитим політиком. Перебуваючи в Оксфорді, він скликав раду, яка затвердила закон, що гарантував всім станам англосаксів і скандинавів справедливий суд. Для послаблення протистояння між представниками різних народів король заохочував міжнаціональні шлюби. При управлінні країною він наближав до себе талановитих аристократів незалежно від національності, придушував будь які зазіхання феодалів на церковне майно і права.

В 1035 році Кнут несподівано помер і Англія знову постала перед розколом. Тривале протистояння англійської аристократії і бажаними опинитися на королівському троні призвело до частоті зміни діючих осіб и в кінці кінців країну в 1066 р. підкорив герцог Вільгельм.

Цей коротеньке занурення в англійське раннє середньовіччя дозволяє зробити висновок, що зовнішня агресія в певній мірі прискорювала державотворчі процеси у окремих народів Європи і суттєво на цей процес впливали особистості, що за певних обставин опинялися на вершині владного олімпа.

*Кушніренко О.Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
України Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОНАРХА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В КОНСТИТУЦІЯХ КРАЇН-ЧЛЕНІВ СПІВДРУЖНОСТІ НАЦІЙ

Співдружність Націй (далі Співдружність, СН) є асоціацією незалежних держав, які в Британській імперії були колоніями. Історичний розвиток становлення Співдружності досить довгий та своєрідний, і він суттєво вплинув на становище кожної країни окремо в даному об'єднанні та зумовив їх перехід від колоній до статусу незалежних держав, об'єднаних в Співдружність. Деякі країни в Співдружності досі визнають головою держави англійського монарха, хоча фактично не підпорядковуються йому в ні в яких питаннях. Інші незалежні країни Співдружності скористалися своїм правом вільно визначати власну форму держави, а тому є республіками або монархіями з іншими правителями, а монарх Великобританії визнається як символ асоціації та голова Співдружності.

У часи правління королеви Єлизавети II завершився розпад Британської імперії і оформилась Співдружність Націй. Головним завданням голови Співдружності, якою зараз є Королева, є необхідність підтримувати зв'язки країн Співдружності між собою та з колишньою метрополією. У відновленні порушених відносин із країнами Співдружності та згладжуванні можливих протиріч, Королева часто грає важливу роль. 15 держав, які входять до Співдружності є монархіями. Це – окрім самої Великої Британії, є Австралія (1939 р.), Антигуа і Барбуда (1981 р.), Багамські Острови (1973 р.), Барбадос (1966 р.), Беліз (1981 р.), Гренада (1974 р.), Канада (1981 р.), Нова Зеландія (1947 р.), Папуа – Нова Гвінея (1975 р.), Сент-Вінсент і Гренадини (1979 р.), Сент-Кітс і Невіс (1983 р.), Сент-Люсія (1979 р.), Соломонові острови (1978 р.), Тувалу (1978 р.), Ямайка (1962 р.).

В інших країнах-монархіях Співдружності Королева за поданням прем'єр-міністра призначає генерал-губернатора в якості свого представника. Також вона представлена губернатором в кожному із штатів Австралії і генерал-губернатором в кожній із провінцій Канади.

Слід також зазначити, що своєрідним правовим статусом володіє Королева в такій державі як Фіджі. Верховна Рада вождів цієї острівної країни іменує Єлизавету II Верховним вождем. Але королева Великої Британії не вважається главою держави, а самі Фіджі є республікою.

Королева є главою скоріше у своїй персональній якості, а не який інститут державного управління. Повноваження монарха є скоріше номінальними та церемоніальними. Генерал-

губернатори, яких призначав англійський монарх, в свою чергу в залежності від країни, можуть дійсно вирішувати деякі питання або також мати лише представницькі функції.

Як конституційний монарх, Єлизавета II також не має висловлювати публічно свої політичні симпатії чи антипатії. Вона завжди виконувала це право, діючи не публічно – через це її політичні погляди залишаються не з'ясованими. Але існують свідчення, що Королева схиляється до точки зору так званої “Однієї нації”. Під час урядування Маргарет Тетчер було відомо, що королева турбувалася через те, що її політика може призвести до серйозних соціальних проблем.

Говорячи про перспективи збереження чи ліквідації монархії в Королівствах Співдружності необхідно враховувати сучасні тенденції розвитку самої організації та цих країн окремо. Як видається, структурна сталість даної міжнародної організації забезпечена в багатьох випадках історичним фактором її розвитку і саме Королева є тим гарантом та символом спільної історії та культури, яка склалася протягом століть існування Британської імперії. В той же час можна стверджувати, що розвиток Співдружності еволюціонує у відповідності з сучасними її завданнями. Юридичний статус Співдружності дає можливість в будь-який момент відмовитися від свого монарха, оскільки визнання Королеви є хоч і унікальним атрибутом СН, проте не визначає її правової природи. Цікавим є те, що закріплюючи в своїх конституціях головою Королівств саме Королеву Великої Британії, а не монарха в цілому. Канада та Австралія на відміну від Нової Зеландії прямо не врегульовує в своєму законодавстві питання про спадкування престолу в разі смерті Єлизавети II. Це може спричинити певну колізію, оскільки в конституціях Канади та Австралії всюди вживається саме слово “the Queen”, що означає “королева”, а не монарх. Проте участь цих країн в Саміті членів Співдружності в 2011 році, на якому були схвалені зміни правил престолонаслідування, демонструють визнання наступного монарха Великої Британії монархом Королівств навіть при певній юридичній неточності в Конституції.

Останнім часом спостерігається бажання різних політичних сил деяких Королівств ліквідувати монархію та перейти до республіканської форми правління. Наприклад, в Австралії в 1999 році був проведений референдум про ліквідацію монархії та утворення республіки. Проте майже в усіх штатів, крім одного, за республіку проголосувало менше 50 % виборців, тому Австралія залишилась Королівством. Соціологічне опитування в 2005 році показало, що 46 % опитуваних за перетворення на республіку, а також 52 % проти того, щоб наступним монархом став Принц Уельський Чарльз. Останнє може стати значною перепоною для збереження монархії, якщо така тенденція буде посилюватися. Соціологи відзначають, що Австралія навряд чи стане республікою, доки Єлизавета II жива, проте після її смерті є велика імовірність того, що активна кампанія зі сторони республіканців може призвести до зміни конституційного ладу.

Загалом, необхідно відзначити, що закріплення правового статусу монарха Великої Британії в Конституціях Королівств Співдружності Націй дозволяє говорити про їх історичну, культурну та

національну єдність з колишньою метрополією. Проте зараз королівські прерогативи на управління цими країнами є скоріше церемоніальними. Врахування урядами відношення Королеви до тих чи інших політичних рішень говорить про повагу до особи монарха та бажання діяти злагоджено з іншими країнами-членами Співдружності.

*Лісогорова К.М.,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри історії держави
і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

1960-1980- ТІ РОКИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Україна має багатовікову історію державотворення, видатне місце в якій належить великому київському князю Ярославу Мудрому. Засади внутрішньої та зовнішньої політики першої половини XI століття за часів правління Ярослава Мудрого відіграли величезну роль у подальшій історичній долі України.

У XX столітті, за радянської доби, у період з 1922 року по 1991 рік Українська Радянська Соціалістична Республіка була складовою частиною Союзу РСР, перебуваючи у складі якого, формально зберігала свій державний суверенітет і мала право виходу з СРСР.

У другій половині 1960-х – на початку 1980-х років Українська РСР у складі СРСР залишалася політично залежною від союзного центру, а партійно-державна правляча верхівка СРСР намагалася зберегти існуючий командно-адміністративний метод управління.

На перших порах були виправлені деякі так звані «волютаристські» помилки попереднього хрущовського керівництва. Але невдовзі стало зрозуміло, що висунутий Брежнєвим лозунг «стабільності» насправді означав відмову від будь-яких спроб здійснення радикальних змін, що в повній мірі влаштовувало консервативні керівні сили [1, с.68].

В певній мірі змінювалась внутрішня та зовнішня політика радянського керівництва, однак ці зміни не зачепили фундаментальних основ влади в державі.

У квітні 1978 року на позачерговій сесії Верховної Ради УРСР була ухвалена нова Конституція союзної республіки, більшість статей якої було продубльовано з Основного Закону Союзу РСР.

Відповідно до положень 1978 р. Конституції 1978 року, Українська РСР мала право на внесення змін та доповнень до Конституції, прийняття поточних законів, встановлення порядку організації та діяльності республіканських та місцевих органів державної влади і управління, здійснювати розробку та затвердження планів економічного та соціального розвитку, забезпечення науково-технічного прогресу та здійснення заходів щодо раціонального використання і охорони природних ресурсів тощо.

В кінці 1960-х на початку 1970-х років радянські лідери шукали альтернативні шляхи відродження економіки. З одного боку шляхом комп'ютеризації планової економіки, їй було надано більш гнучкий характер. З іншого боку, нестача новацій поповнювалась за допомогою закупівлі новітніх технологій за кордоном [2, с.378].

Вищим органом державної влади за Конституцією Української РСР проголошувалась Верховна Рада УРСР. Верховна Рада Української РСР утворювала Раду Міністрів УРСР у складі голови Ради Міністрів, його перших заступників, заступників, міністрів УРСР, голів державних комітетів УРСР.

Відповідно до ст.4 Конституції УРСР, державні та громадські організації, службові особи зобов'язані були додержуватись Конституції СРСР, Конституції Української РСР і радянських законів [3, с.125].

В системі усього державного апарату, його функціонуванні також мала місце централізація управління з боку союзних органів, зрощення партійного і державного апаратів.

Особливий акцент у Конституції робився на керівній та спрямовуючій ролі Комуністичної партії, яка ставала ядром всієї політичної системи, державних та громадських організацій. За республікою формально залишалися права вступати у відносини з іноземними державами, укладати з ними договори, обмінюватись дипломатичними і консульськими представниками. Однак ст.73 Конституції СРСР 1977 р. усі найважливіші питання життєдіяльності державного механізму виключала з компетенції УРСР [4, с.43–44].

У 1960-1980-ті роки було прийнято ряд нормативних актів щодо змін в організації та діяльності органів юстиції, прокуратури, внутрішніх справ, однак, залишалась незмінною практика погодження та отримання дозволу республіканськими органами від загальносоюзних і в законодавчій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко В. Д. Укрепление командно-административной системы управления и ее негативное влияние на общественно-политическую жизнь Украины (середина 60-х – начало 80-х гг.) / В. Д. Гончаренко // Проблемы законности. – 1995. – Вып. 30. – С. 68–74.
2. Хоскинг Д. История Советского Союза, 1917–1991 / Д. Хоскинг. – Изд. 2-е, исп. и доп. – М.: Вагриус, 1995. – 510 с.
3. Історія конституційного законодавства України : зб. док. / Акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування ; упоряд. В. Д. Гончаренко. – Харків : Право, 2007. – 256 с.
4. Мироненко О. М. Історія Конституції України / О. М. Мироненко. – К. : Ін Юре, 1997. – 60 с.

*Лизогуб Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права України
та зарубіжних країн НІОУ ім. Ярослава Мудрого*

ВПЛИВ КОНФУЦІАНСТВА НА РЕФОРМИ В КНР У КІН. 1970-Х – 1990-Х РР.

1. Конфуцій (латинізована форма імені Кун Фу-цзи), який жив у VI ст. до н. е. був світським мислителем і вчителем. Предмети його філософської зацікавленості нагадують Платона. Конфуцій присвятив себе побудові досконалого суспільства. Релігійне вчення Конфуція зробило унікальний вплив на китайську націю. Конфуціанство – це не просто релігія, воно продовжує багато в чому визначати різні сфери у житті китайського суспільства: економіку, політику, соціальні процеси, та ін.: все те, що направляло розвиток китайської цивілізації і збереження консервативних традицій протягом більше 2 тис. років.

2. Конфуціанство відштовхується від того, що людська природа в основі своїй блага, і що добродесне, етичне життя може бути досягнуте через порядок, гармонію, поміркованість, хороші манери і «золоте правило» за формулою Конфуція: «Не роби іншим того, чого ти не хотів би, щоб інші робили тобі».

3. Конфуціанська система заснована на 5 видах відносин: батька/вчителя і сина (шанування батьків-найважливіша з чеснот), правителя і підданого, чоловіка і дружини, старшого брата і молодшого брата, друга і друга. 3 з 5 асоціюються з сім'єю, що є провідною структурною часткою соціуму і впорядкована на авторитарних засадах. Функція імператора і чиновників – це функція батька, але у більшому обсязі. Хоча перші 4 види відносин це відносини керівника з підлеглим, у всіх 5 видах відповідальність розповсюджується на обидві сторони. Якщо кожна сторона дотримується своїх обов'язків, то настає мир і гармонія. Соціум повторює зразок мудрого, добродесного і відповідального, правителя. Коли ж правитель відходить від праведності, він – відмовляється від права володарювати.

4. Традиційний конфуціанський соціум характеризується такими рисами, як статичність, авторитаризм і аристократизм. Основним його принципом була ієрархія, а 5 основних видів відносин були направлені на її збереження. Однак Конфуцій розглядав освіту в якості двигуна суспільного прогресу. Її метою було здобуття такого рівня знань класичної китайської літератури, що відповідав необхідним критеріям для заняття державним управлінням. Основу для селекції управлінців складали особисті якості, що вимірювалися випробуванням навчальних навичок претендентів на роль керуючого, шляхом іспиту. Соціальна мобільність була високою, в історії Китаю траплялися випадки, коли талановиті люди – вихідці з найнижчих верств суспільства, досягали рівня вищого керівника. Переваги і

їх перевірка продовжують відігравати важливу роль у відборі майбутніх керівників і сьогодні професії державного адміністратора і викладача користуються значним престижем.

5. На 2-е місце після державного управління і викладання в списку покликань Конфуцій розмістив сільське господарство. Далі йшли ремесла, а на найнижчому рівні шкали знаходилась торгівля, так як остання пов'язувалась з прибутком та вважалась чимось не цілком законним.

6. Увага Конфуція до родини посилювала китайську традицію розширеної сімейності і культу предків. Китайська родинна група значна за розмірами, і вважалося, що вона досягає 5-го покоління в кожному напрямку. Для кожного індивіда його предки до прапрадідів і прапрабабусь включно, його нащадки до праправнуків включно і його сучасники до чотириюрідних братів і сестер (нащадків його прадідів і прабабусь) включно були визнаними членами його системи родинних зв'язків. Ця традиція – коріння клановості, що відіграла вагому роль в китайській історії.

7. Бажання догодити предкам для китайців є цілком практичним мотивом: якщо предкам не догодити, вони можуть повернутися у вигляді духів і зігнати своє незадоволення на живих. Таким чином, культ предків підштовхував бажати багатства, а також додатково підсилював конфуціанський наголос на особливій важливості освіти. Китайці в значній мірі орієнтовані не тільки на минуле, але і на майбутнє. Для китайця сьогоднішня дитина – це завтрашній нащадок, що невдовзі буде виконувати ритуал культу по відношенню до нині живучих родичів.

8. В наступні століття в Китаї та інших країнах Східної Азії конфуціанські цінності переживали свої злети і падіння. Однак у релігійній сфері діяли і інші популярні філософсько-релігійні системи, з яких найбільш значущими були, даосизм і буддизм, а тому можна було дотримуватися одночасно і їх, і конфуціанства. Даосизм частково був індивідуалістичним протестом проти ієрархічного комунітаризму і снобізму конфуціанства. З цієї причини він був особливо привабливий для простолюду. Він наклав відбиток на східноазіатську культуру як джерело філософсько-релігійного акцентування поміркованості, але також завдяки підкресленню значення самообмеження і недіяння: «Нічого не роби, і нічого не буде зроблено», – що можна перекласти також як: «Все буде досягнуто стихійно». Втім даосизм був одночасно містичним і спіритуалістичним, і завдяки цим його аспектам конфуціанські мандарини ставилися до нього терпимо. Буддизм з'явився в Китаї на рубежі I – II ст. до н. е. Його акцент на спасіння заповнив в китайській свідомості порожнечу, що призвело до його домінування з IV по III ст. Він посилив аскетизм даосизму і комфортно співіснував з конфуціанством. У цей же період буддизм досяг Японії і залишався домінуючим елементом японської релігії і філософії до тих пір, поки в XVII ст. з початком правління

сьогунату Токугава його панування не змінилося посиленням конфуціанства, що все ж найбільше вплинуло на систему цінностей. Головними причинами того, що конфуціанство, зрештою, перемогло в Китаї, були його помірність і збалансованість». Саме ці риси характеризують сьогодні економічну історію Японії, КНР, Південної Кореї і Тайваню.

9. Поряд з багатьма позитивними рисами вплив конфуціанства мав і деякі негативні наслідки. Так, у Стародавньому Китаї імператор вважався посланцем неба, а імператорський двір – центром всього світу: китайці розглядали себе як «обраний народ», що вплинуло негативним чином на технологічний прогрес та економічний розвиток країни в цілому. Держава довгий час залишалася ізольованою від зовнішнього світу, тому після проникнення в Китай іноземного капіталу в сер. XIX ст., після опіумних війн – спроба Європи «відкрити» країну, – Китай втратив політичну самостійність у торгівлі і зовнішніх відносинах.

10. Згідно ідеології кофуціанства, держава виступає як велика родина, яку очолює правитель-батько: він повинен турбуватися про своїх підданих, які, зі свого боку, мають ставляться до нього з повагою (так само у відносинах між старшими і молодшими в суспільстві). В сучасному Китаї держава оберігає своїх громадян і чинить допомогу їм у разі хвороби, інвалідності, безробіття.

11. Реформи в сільському господарстві починаються у 80-ті рр. XX ст. Так як, 80% населення мешкає у сільській місцевості, виникає проблема надлишкового сільського населення та нестачі продовольства. Замість «народних комун» були введені «сімейні підряди» – система довгострокової оренди землі, за умовами якої селянин не може розпоряджатися землею, але може купувати і продавати право на користування землею. Частину врожаю підряд має реалізувати за фіксованою ціною державі, частину – бригаді, а залишок остається, у власному розпорядженні і може реалізуватися на ринку. Традиції колективізму селян, відданих своєму правителю, зумовив більш ефективне проведення реформи. В підсумку, КНР вирішила проблему утримання численного населення та продовольчого дефіциту та збільшення грошових доходів селян.

12. Розвиток ринкової економіки в КНР спирався на певні моральні принципи, у відповідності з якими збагачення має бути наслідком чесної праці, а не результатом обману чи грабунку. Ще в сер. XX ст. почав формуватися прошарок чиновників «ганьбу», які мали доступ до дефіцитних продуктів, квартир, влади над людьми та інші привілеїв. «Ганьбу» вступали у зговір з місцевими будівельними компаніями і відбирали землю у селян під промислове та інфраструктурне будівництво без виплати належної компенсації. Місцеві «ганьбу» також почали вводити власні «побори», що призвело до різкого падіння доходів селян. На поч. 2000-х рр.. держава узялася до вирішення цієї проблеми, запровадивши нову систему оподаткування через підвищення ставки основного сільськогосподарського податку

та скасувавши збори «ганьбу». У 2004 р. було відмінено спеціальний с/г податок, а в 2006 р. – основний с/г податок.

13. У 2002 р. на XVI з'їзді Генеральний секретар ЦК КПК Цзян Цземінь назвав в якості основних критеріїв політики реформ побудову середньозаможного суспільства (сяокан), проведення соціальної політики, підвищення добробуту населення.

14. Згідно конфуціанської Концепції, реформування держави відбувається за рахунок трансформації свідомості людини. Люди мають стати більш гуманними по відношенню один до одного, та співіснувати за моральними імперативами взаємодопомоги та співпраці. Дотримуючись настанов конфуціанства, держава неодноразово намагалася врегулювати проблему майнової нерівності селян: з 2003 р. створюється нова система корпоративної сільської медицини, з 2007 р. середня освіта є безкоштовною для селянських сімей (з 2008 р реформа почала діяти у містах), з 2009 р. введена в дію система пенсійного страхування. Прогресує приватний сектор: зростає кількість індивідуальних і приватних підприємств. З 2003 р. збільшується число акціонерних товариств шляхом перетворення державних підприємств. У 2007 р. набув чинності закон КНР «Про права власності», що закріплював провідну роль суспільної власності, і проголошував захист державної, колективної і приватної власності на рівній основі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий: Опыт сравнительной социологии. Конфуцианство и даосизм. – СПб.: Владимир Даль, 2017. – 446 с.
2. Харрисон Лоуренс. Евреи, конфуцианцы и протестанты: культурный капитал и конец мультикультуризма / Лоуренс Харрисон. – М.: Мысль 2016. – 286 с.
3. Маслов А.А. О чем думают китайцы? 1127 фактов от риса до Конфуция./ А. А. Маслов. – М.: РИПОЛ классик, 2018. – 288 с.

*Матвєєва Тетяна Олексіївна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії
держави і права України і зарубіжних країн
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

КОНСТИТУЦІЯ СРСР 1936 ТА КОНСТИТУЦІЯ УРСР 1937 РОКІВ В УКРАЇНІ

У 1933 році Сталін відмовився від прискорених темпів індустріалізації. Зміна економічної політики, яку за значенням можна порівняти з відступом 1921 року мотивувалася побудовою економічного фундаменту соціалізму. Справжні причини були такі ж, як у 1921 році – необхідність шукати виходи з економічної катастрофи.

Соціальна ціна технічної реконструкції 20-30 рр. виявилася надзвичайно високою. Індустріалізація викликала кардинальні зрушення в структурі народного господарства. Зокрема, істотно змінилося співвідношення між промисловістю і сільським господарством у

загальному обсязі виробництва. Однак, встановити реальну частку кожної з цих галузей в утворенні національного доходу практично неможливо. Після скасування економічної змички між містом і селом ніщо вже не заважало «плановим» органам держави займатися «ціноутворенням» на власний розсуд.

Необхідність фінансових ін'єкцій в хронічно неефективну промисловість змушували їх встановлювати ціни на промислову продукцію (за винятком військової) і відповідно занижені ціни на сільськогосподарську продукцію.

На фоні цього приймається 5 грудня 1936 року Конституція 1936 року надзвичайним з'їздом Рад. Її називали конституцією соціалізму, що переміг.

Прийняттю конституції передувало тривале, майже пів року обговорення проекту на первічних зборах трудових колективів і за місцем проживання. В Україні в обговоренні взяло участь до 13 млн. чол. Партапарат поставив черговий рекорд в організаційно-масовій роботі.

Конституція змінювала багатоступінчасті вибори прямими при таємному голосуванні. Категорія так званих «позбавленців» («лишенцев»), тобто ось штучно усунутих з політичного життя через приналежність до «експлуаторських прошарків населення», ліквідувалась. Селяни одержували рівні з робітниками права обирати і бути обраними в усі органи влади.

Іншою ставала система функціонування влади: з'їзди Рад різного рівня замінювалися інститутом сесійних засідань місцевих і верховних республік і Союзу Рад. Нові Ради набували деяких рис парламентаризму.

Парадокс полягав у тому, що принципові зміни конституційних положень аніскільки не позначилися на системі влади. Ради не були справжньою владою у своїй традиційній формі, і вони не могли стати владою в парламентській формі. Цілковитий контроль над державою і суспільством перебував у руках підвладного генсеку партійного апарату.

До конституції 1936 року вперше увійшло положення про керівну і спрямовуючу роль комуністичної партії у політичній системі. Це відповідало дійсності. Партійний апарат був нервовим вузлом тоталітарної держави. У генерального секретаря ЦК ВКП(б), який контролював його, зосередилася небачена в попередній історії людства повнота влади. Але формально, за положеннями конституції, владою залишалися Ради.

Відмова від цілком контрольованих апаратом виборів, які не були ні прямими, ні рівними, таємними, давала теоретичну можливість для переростання формальної влади у справжню. Щоб позбавити виборців змоги використання таємного голосування й висунення альтернативних кандидатур, на що вони теж мали право, суспільство треба було розколоти і деморалізувати.

Цій меті служив розкручуваний Сталіним в 1937-1938 роках маховик небаченого за масштабами знищення «ворогів народу».

Зліпком із загальносоюзної конституції стали конституції союзних республік. Було визнане за доцільне зберегти вже апробований тируал їх обговорення, хоча у менших масштабах. Проект нової конституції УРСР було опубліковано 1 січня 1937 року.

Суттєвих змін зазнала виборча система. Конституція УРСР 1937 Року відмовилась від виборів, де робітничий клас мав переваги над селянством, а значна частина населення взагалі була позбавлена виборчих прав, від виборів багатоступеневих до відкритих. Згідно з ст. 133 Конституції вибори до Рад депутатів трудящих усіх ступенів провадились на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Як уже зазначалось, справжніх виборів взагалі у дійсності не проводилося, це була ширма, яка прикривала тоталітарний режим. Текст виборчого бюлетеня під час виборів лицемірно не відповідав залізній практиці висування тільки одного кандидата – від блоку комуністи і безпартійних. Організуючи вибори за сталінською конституцією цю процедуру спростили: при наявності у бюлетені тільки одного прізвища досить було без письмових позначок опустити його в урну. В обстановці репресій майже ніхто не наважувався зайти в кабінку для голосування, щоб викреслити прізвище єдиного кандидата.

30-ті роки поклали край опортуністичного очікуванню кадрових працівників державної партії, на очах яких вища партійно-державна влада перетворилася на мафіозну злочинну структуру. Ті, хто не обожнював себе із сталінськими злочинами, вирішили діяти. Єдину можливість усунути Сталіна з керівництва давала процедура виборів до ЦК партії на з'їзді. Як і раніше, вибори проходили шляхом таємного голосування, хоч і на безальтернативній основі. Завдання полягало в тому, щоб забалотувати генсека, однак ця спроба провалилася.

На відміну від Конституції УРСР 1929 року, де не розглядалися питання, пов'язані з організацією та діяльністю судово-прокурорських органів, Конституція 1937 року мала спеціальний розділ, присвячений суду та прокуратурі.

*Походзіло Ю.М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
історії держави і права України та зарубіжних
країн Національного юридичного університету
імені Ярослава мудрого*

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Питання стосовно податків, їх становлення та взагалі розвитку податкової системи є однією головних ознак формування держави. Тому дослідження в цій сфері завжди будуть актуальними для історико-правової науки. Процес виникнення та становлення податкової системи є завжди поступовим. Податкова система в Україні розпочинає свою історію з VIII – XII ст., з часів формування Київської держави й Русі.

Питанням оподаткування в Київській Русі присвячували свою увагу такі науковці, як Греков Б.Д., Рибаків Б.О., Мавродін В.В., Кучерявенко М.П., Швердін М.М., та інші.

Формування системи податків і оподаткування на українських землях в часи Київської Русі відбувалися в процесі безпосереднього становлення та еволюції інститутів державної влади та управління. Першими первісними формами оподаткування були дари, поклони та данина. «Дари» і «поклони», являли собою винагороду князю за захист та підтримку миру. Дари (поклони), на думку М.П. Кучерявенко, відрізнялися від дані розміром та характером, процедурою збирання. Оскільки «дари» були менші данини, збиралися вони не князями чи їх намісниками, а самими платниками - підданими особами на місцях, а потім доставлялися князю. «Дари» також стягувались у вигляді випадкової, надзвичайної податі при в'їзді князя в будь-яке місто та при виїзді з нього, а також при сходженні князя на престол [1, с. 323]. Водночас терміни «дань» та «дар» використовувалися як для визначення зовнішньої данини, так і для внутрішніх підношень [2, с. 145]. У Давньоруській державі основним джерелом доходів була данина, що надходила до княжої скарбниці. Це, по суті, був спочатку нерегулярний, а потім все більш систематичний прямий податок. З формуванням державності Київської Русі данина проходить три стадії свого розвитку: данина у вигляді простої контрибуції з населення, яку брав князь за свій військовий ризик; данина, яку брав князь, який вже твердо тримав владу в окремо взятому князівстві; данина, яка мала характер державної повинності [3, с. 85]. Однією з перших згадок про данину та мита є русько-візантійський договір 907 р.

У літописах присутні згадки про встановлення данини на користь київського князя з підкорених ним різних слов'янських племен. На цей час данина – це тільки військова контрибуція, яка сплачується переможеним плем'ям, а дещо пізніше приймає значення родового поняття, увібравши в себе всі обов'язкові платежі, що збираються з населення на користь князя. Розміри данини, місце та час збору не визначались заздалегідь, а залежали від випадку, через це

найчастіше виникали протести населення під час збору данини. Тому дуже скоро київським князям довелося переконатися, що при зборі данини необхідно встановити певні організаційні форми оподаткування населення.

Довгий час данина була основним джерелом поповнення доходів княжої скарбниці. Способи стягування данини в Київській Русі були: повоз (коли данина привозилася до Києва) і полюддя (коли князі чи княжі дружини самі їздили збирати данину).

Основним джерелом доходів княжої скарбниці була податки, які склалися з данини та оброку. Даниною спочатку називався податок з землі сільськогосподарського призначення. Оброком називався грошовий збір з різних угідь в дохід держави замість різних повинностей. Таким чином данина уміщалася в оброк [4].

Вивчаючи історичні пам'ятники можна сказати, що «податью», «тяглом» - називалася постійна плата жителів державі, яка сплачується або за кількістю будинків, або за кількістю осіб, або певний відсоток від земель, угідь, промислів, тобто це був прямий податок у дохід держави. «Подать» існує в основному як складова частина «посошной податі», стягувалися також «протори і розміти» - особисті повинності і речові податі.

У зв'язку з виникненням і розвитком в X ст. князівського господарства, відбувається переведення частини податків на грошову основу. Виникнення грошових податків стало можливим завдяки зростанню торгівлі Києва з сусідніми державами. Розвивається і внутрішня торгівля, що було наслідком виникнення міст і пов'язаного з цим процесом поглиблення суспільного поділу праці. Даний процес обумовлює появу митних зборів з зовнішньої торгівлі.

Важливим елементом системи оподаткування є й платники. Селяни общинники на Русі називалися смердами, які довгий час були юридично вільними. Общинники склалися з смердів, залежних тільки від держави, якій вони платили податки і відбували різні повинності, і смердів, залежних від феодалів [5, С. 39-52]. Поступово частка останніх збільшувалася, оскільки їх дрібне господарство було дуже нестійким. Процес розорення смердів відбувався через непомірні державні побори, нескінченні військові походи, набіги кочівників, неврожаї в посушливі і дощові роки та ін.

Общинники були змушені звертатися за допомогою до феодалові і укласти з ним особливий договір - «ряд», відповідно до якої відпрацьовували свій борг, виконуючи різні види робіт. На цей період вільні смерди ставали рядовичами, яких можна умовно розділити на закупів і «вдачей». Якщо рядович позичав позику («купу»), то на період відпрацювання цієї позики (грошима, худобою, насінням) він селився на землі феодала зі своїм інвентарем і ставав закупом, або ріллеїним закупом. Після виплати купи з відсотками закуп знову міг стати вільним смердом. «Вдачі» або «ізорники» - це збіднілі, що майже повністю розорилися, напіввільні смерди. Свій борг вони відпрацьовували на землі феодала його ж знаряддями на умовах найму.

В XI ст. князі стягували вже і торгові мита. Вони обкладали населення також різними натуральними повинностями, зобов'язували його працювати з будівництва укріплень. Своє право збору з населення певних земель кийвські князі в IX-X ст. передавали іноді васальним князям і дружинникам.

Прийнявши християнство і перетворивши його в державну релігію, Володимир поклав на народ витрати по утриманню служителів цієї релігії, шляхом збирання десятини. Пізніше звільнення населення, що мешкає у вотчинах від податків на користь князя ще не означало звільнення від податків і зборів взагалі. У багатьох випадках податки і збори йшли місцевому землевласнику. Але і в тому випадку, коли податки продовжували надходити на користь князя, даровані грамоти означали досить істотний факт: збір цих податків з населення здійснювався не представниками влади, а феодалом, який потім вносив їх у князівську скарбницю.

Непряме оподаткування існувало у формі торгових і судових мит:

- «мит» стягувалася за провезення товарів через гірські застави;
- «перевіз» - за перевіз через річку;
- «гостьове» мито - за право мати склади;
- «торгове» мито - за право влаштовувати ринки;
- мита «вага» і «міра» встановлювалися відповідно за зважування і вимір товарів;
- судове мито «віра» стягувалася за вбивство,
- «продаж» - штраф за інші злочини.

У багатьох джерелах згадується про розвиток мит з зовнішньої торгівлі. [6, С.157-162]. Уже в перших договорах, укладених з Візантією в X ст., особливо обмовляються та регламентуються правила торгівлі з метою забезпечення надходжень до княжої скарбниці торговельного мита [7, С. 137-138]. Деякі з князів з метою збільшення своїх доходів обмежували або забороняли ввезення і вивезення певних товарів (зброя, сіль, золото, срібло) [8, С. 39]. Але князі і самі займалися торгівлею. Правомірно припустити, що спочатку, в умовах відносної нерозвиненості торгового капіталу, зовнішня торгівля розвивалася на комісійних засадах, тобто вигідним товаром руських купців ставала зібрана князем данина з підданих в натуральній формі, а також доходи від господарства князя і його дружинників [9, С.17].

Таким чином, формування податкової функції держави на українських землях в часи Київської Русі складалася під впливом товарно-грошових відносин, зміною соціально-економічних умов і розширенням кордонів держави, завдяки чому податкова система поступово ускладнювалася.

Податкова система України формується під впливом політичних, соціально-економічних чинників, а також в результаті безпосереднього розвитку товарно-грошових відносин. Саме тому вивчення свого роду початкового етапу існування функції оподаткування і стягнення податків в державі дозволяє глибше проникнути в природу складного комплексу суспільних відносин, які

формується в координатах податково-бюджетного процесу в різні періоди національної історії та екстраполувати отримані висновки на вирішення сучасних проблем в цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права [Текст] : в 6 т. / Н. П. Кучерявенко. - Харьков : Легас, 2002. - Т. 1 : Генезис налогового регулирования : в 2 ч. - Ч. 1. – 665 с.
2. Свердлов М. Б. Из истории системы налогообложения в Древней Руси // Восточная Европа в древности и средневековье. - М., 1978. – С. 144-150.
3. Корф С. История русской государственности [Текст] / С. Корф. - СПб. : Тип. Тренке, 1908. - Т. 1 : Основные черты древнерусского государства. - 283с.
4. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археографической экспедицией. – Т. 1. – СПб., 1836. – №350. – 548 с.
5. Брайчевский М. Ю. Производственные отношения у восточных славян в период перехода от первобытнообщинного строя к феодализму // Проблемы возникновения феодализма у народов СССР. (Под ред. Удальцовой З.В.). – М.: Наука, 1969. – 319 с.
6. Пушкарева В. М. История финансовой мысли и политики налогов: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1996. – 192 с.
7. Каргалов В. В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси: Феодальная Русь и кочевники / В. Каргалов. – М.: Высшая школа, 1967. – 637 с.
8. Лодзьженский К. История русского таможенного тарифа. – СПб., Типография В.С. Балашева, 1886. – 82 с.
9. Таможенное дело в России, X – начало XX вв.: (Исторический очерк. Документы. Материалы.). – СПб.: Издат. Пик, 1995 – 211 с.

*Скуратович Ирина Миколаївна,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави
і права України і зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Численні дослідження фахівців засвідчують, що перші київські правителі у своїй діяльності менше всього керувалися високими ідеалами створення могутньої держави з великою територією, - скоріше мова може йти про їхнє бажання дістатися нових джерел збагачення. Великий князь насамперед був купцем, і діяльність його зосереджувалася в царині торгівлі між слабо пов'язаними містами, чиї залоги збирали данину й забезпечували певний громадський порядок [1, С. 67-68]. Примітивна політична організація, надто великі

відстані, значна ізолюваність перешкождали створенню об'єднаного політичного цілого – через це перші київські князі мали обмежені контакти і вплив на підвладні їм племена [2, С. 43]. Свої права вони забезпечували грубою силою, на яку була спроможна їхня дружина: відомо, що княгиня Ольга (945-964) – дружина Ігоря й правителька в пору неповноліття свого сина Святослава Ігоревича – швидко і жорстоко помстилася древлянам за смерть чоловіка. Але вона добре усвідомлювала необхідність упорядкувати збирання данини – тому Ольга здійснює перші в Київській Русі “реформи”, чітко встановлюючи поділ на землі, волості, міста і села, з яких через певні проміжки часу мала збиратися означена кількість данини.

Правління Володимира (978-1015) започаткувало нову добу в історії Київської Русі. Він усунув від влади місцевих князів, зосередивши її виключно в руках своєї династії, і здійснював більш конструктивний підхід до управління державою; саме за його князювання Русь почала утверджуватися як цілісне суспільство і єдина держава. Володимир посадив власних синів (він мав 12 “законних” синів) по великих містах і землях своїх володінь, створивши тим самим систему т.зв. “родового сюзеренітету”.

Ярослав Мудрий у розподілі земель і політичної влади застосував принцип старшинства у рамках родини. Як відомо, Ярослав Мудрий помер 20 лютого 1054 р. Смерть Великого князя мала далекойдучі наслідки для процесів розвитку давньоруської державності. Його заповіт синам записаний у літописі під тим же 1054 роком. Звертаючись до синів, Ярослав мовив: “Се же поручаю в себе место старейшему сину моему и брату вашему Изяславу Киев; сего же послушайте мене, якоже послушаєте мене... А Святославу даю Чернигов, а Всеволоду Переяславль, а Игорю Володимер, а Вячеславу Смолинеск”[3, С. 108].

Короткий літописець, який супроводжує текст Новгородського Першого літопису, конкретизує картину земельних пожалувань Ярослава дітям: “И разделиша землю: и взя вятши (більше за інших – І.С.) Изяслав – Киев и Новгород и ины города многы Киевския в пределех (Київская землі – І.С.); а Святослав – Чернигов и всю страну Всточную и до Муром; а Всеволод – Переяславль, Ростов, Суждаль, Белоозеро, Поволожье”[4, С. 469].

Дотепер історики держави і права сперечаються щодо внеску цього Ярослава ряду в зміну політичної організації, характеру і форми влади на Русі. Одні, як наприклад, А.Е.Пресняков і С.В.Юшков, вважали, що він не вніс нічого в неї нового, відбивши родово-патріархальні відносини у князівській родині і державі[5, С.35,37,379,320]. Інші, як В.О.Ключевський, - що ряд установив порядок родового старійшинства у заміщенні князівських столів і заснував систему сюзеренітету-васалітету в правлячому класі [6, С.183-184]. На мій погляд, друга думка уявляється більш обґрунтованою.

Як представляється, ряд 1054 р. був для свого часу новаторським документом, котрий фактично вперше встановив порядок престолонаслідування на Русі. Літописець розповідає, як перед смертю Ярослав Мудрий сказав улюбленому сину Всеволодові: “Сину мой!... Аже ті подасть Бого приать власть стола моего по братьи своей, с правдою, а не с насильем...”[3,С.142]. Ще В.О.Ключевський побачив у цих словах доказ того, що Ярославів ряд 1054 р. передбачав передачу Києва за принципом від старшого брата до наступного за віком, тобто в порядку родового старійшинства [6,С.183].

За задумом Ярослава, як тільки в котромусь із князівств звільнявся престол, кожен із синів піднімався на щабель вище, аж доки не сягав вершини всієї системи – київського престолу. Надаючи в такий спосіб кожному синові можливість правити в Києві, Ярослав сподівався уникнути сімейних чвар. І хоча деякий час система ротації влади діяла успішно, передовсім завдяки співробітництву між трьома братами – Ізяславом, Святославом і Всеволодом, незабаром вона зіткнулася з нездоланими перешкодами, оскільки ідея “ротації” влади суперечила іншому глибоко вкоріненому принципу: успадкування її від батька до сина. Недаремно найбільш характерною рисою доби після Ярослава Мудрого стають жорстокі суперечки між племінниками й дядьками. І лише у 1097 р., щоб покласти край цій ворожнечі, князі на своєму з’їзді у Любечі одностайно визначили право успадкування земель, які вони займали на той час; питання про Київ при цьому лишалося нерозв’язаним [7,С.27-28].

З перемогою принципу спадкового престолонаслідування вотчини над системою старшинства (або ротації) Ярослава Мудрого княжі роди все глибше пускали коріння у своїх батьківських землях, оскільки їхнє майбутнє відтепер було пов’язане не з Києвом, а з удільними володіннями. Через це протягом XII ст. у різні періоди існує від 10 до 15 таких удільних князівств. Кожне з цих князівств, як відомо, мало незалежний політичний, економічний і навіть культурний статус. Внаслідок дії подібних тенденцій Київська Русь з єдиної держави поступово перетворилася на одне ціле, але з багатьма центрами, об’єднаними спільними релігійними та культурними традиціями, династичними узами. Проте центри ці були значною мірою самостійними й часто ворогували між собою [8,С.523].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельникова Е.А., Петрухин В.Я. Формирование сети раннегородских центров и становление государства (Древняя Русь и Скандинавия)//История СССР. – 1986. - №5. – С. 67-68.
2. Воронов Ю.М. К вопросу об управлении и государственной территории Древней Руси //Некоторые проблемы исследований социокультурной среды: Сб. науч. трудов. – Иваново, 1995. – Вып.1. – С.42-44.

3. Повесть временных лет. /Под ред. Д.С.Лихачева. – Ч.1. Текст и перевод. – М. – Л.: АН СССР, 1950. – 823с.
4. Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М. – Л.: АН СССР, 1950. – 692с.
5. Пресняков А.Е. Княжое право в Древней Руси. Лекции по русской истории. – М., 1903. – 537с.
6. Ключевский В.О. Сочинения: В 9-ти т. – Т.1. – М., 1987. – 834 с.
7. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1999. – 480с.
8. Фроянов И.Я. Начало Русской истории. Избранное. / Отв.ред. Ю.Г.Алексеев. – М.: Издательский Дом «Парад», 2001. - 923с.

*Тихоненков Дмитро Анатолійович,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії
держави і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

СЛІДСТВО ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 Р.

Правові основи провадження досудового слідства були закладені в Статутах судової реформи 1864 року, коли більша частина території сучасної України входила до складу Російської імперії. У дореволюційний період була напрацьована певна практика застосування нових норм, що регулюють роботу слідчих, і вже тоді окреслилися певні недоліки правозастосування, на що вказували Муравйов Н.В., Щегловитов І.Г., Коні А.Ф., Жуковський В.І., Черкаський І.А., Городиський Я.К., Кістяківський А.О. та інші вчені юристи.

Сучасне кримінально-процесуальне законодавство України засноване в більшості на використанні тих напрацювань. Семирічний досвід застосування КПК України 2012 року вже виявив плюси і мінуси слідчої роботи. Тому важливо, з позиції сьогодення, по-новому розглянути ті проблеми, з якими зіткнулися слідчі в той період і зіставити із практикою сьогодення.

Реформа закріпила провадження попереднього слідства за судовими слідчими. Відповідно до ст. 79 Заснування судових установлень, судові слідчі вважалися членами окружного суду. За кожним з них закріплювався певний територіальний відділ [1, с.40]. Слідча функція поліції скасовувалася [2, с.2].

Сам порядок провадження попереднього розслідування регламентувався розділом другим Статуту кримінального судочинства, (СКС) 1864 р. Тут знайшли своє відображення ідеї, зафіксовані в Установі судових слідчих і Наказі судовим слідчим, які були прийняті в

1860 р. [3, с.176]. У 1862 р., напередодні опублікування документів судової реформи, Державна рада конкретизувала положення, які повинні були бути проведені при реорганізації слідства. Нагляд за слідством покладался на прокурорів окружних судів і судових палат. Як сказано в документах, прокурорам давалася «належна ступінь влади з нагляду за провадженням кримінальних наслідків ...» [1, с. 769]. Згідно СКС 1864 року слідчий був самостійною фігурою, незважаючи на "спостереження" за ними прокурорів та їхніх товаришів (ст.249), які також перебували при судовому відомстві.

Попереднє слідство починалося не тільки з ініціативи судового слідчого або прокурора, але також при оголошеннях приватних осіб. «Безіменні» пасквілі і «підкидні» листи до уваги не бралися. [4, с. 146-150].

Отримавши повідомлення про злочин, судовий слідчий починав попереднє слідство. При явці з повинною слідчий складав протокол і його копію відправляв в прокуратуру (ст. 310). Якщо в ході розслідування виявлялися ознаки іншого злочину, він був зобов'язаний повідомити про це в прокуратуру. І тільки потім він долучався до дослідження знову відкритого злочину (ст. 314) [4, с. 151-152]. Можливості слідчого самостійно порушити розслідування були обмежені ст. 313 СКС 1864 р. Таке право він мав тільки в тому випадку, якщо злочин було скоєно в його присутності або воно було закінчено безпосередньо перед прибуттям слідчого на місце злочину. Таким чином, Реформа обмежувала можливості слідчого при порушенні кримінальної справи, чітко закріпивши їх перелік в ст. 297 СКС.

Слідчий не зобов'язаний був надавати прокурору письмові звіти або довідки про хід розслідування у справі. Однак, він повинен був виконувати його законні вимоги, фіксуючи це в протоколах (ст. 281). Він зобов'язаний був повідомляти прокурора про взяття обвинуваченого під варту (ст.283,284).

Статут надавав можливість відводу слідчого (ст.273-275) [1, с. 147]. Приводи для відводу були ті ж самі, що і для суддів (ст. 600) [4, с. 178]. Відвід судового слідчого вирішувалося судом, при якому він перебував. Стаття 77 КПК України закріплює схоже підставу для відводу слідчого, але додає до них «інші обставини, що викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості». Після закінчення попереднього слідства складався обвинувальний акт (ст. 520).

Після прийняття КПК Україна 2012 р. знову повернулися до такої практики, що в суд направляється не обвинувальний висновок, а обвинувальний акт разом з реєстром матеріалів досудового розслідування.

Таким чином, судова реформа 1864 р. зафіксувала відхід від інквізиційного типу процесу [5, с. 145]. Закріпила слідчих за судами. Реформа визначила конкретні, а не

абстрактні, як раніше, повноваження судового слідчого та поставила над ним прокурора як процесуального керівника. Ця ж ідея зафіксована у КПК України 2012 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Б. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. – СПб.: Равена, Альфа, 1995. – 846 с.
2. Зорькин В. Суд скорый, правый и равный для всех (Судебная реформа Александра II: уроки для правового развития России) // Российская газета, 26.09.2014г.
3. Виленский Б.В. Судебная реформа и контрреформа в России. – Саратов, 1969. – 234 с.
4. Российское законодательство X-XX веков. – Т.8.Судебная реформа.- М.: Юрид.лит.,1991 – 496с.
5. Васильев А.В. Законодательство и правовая система дореволюционной России: Учебное пособие для вузов. / под ред. С.А. Комарова. – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.

*Шигаль Денис Анатолійович,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії
держави та права України і зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ДІАХРОННИЙ ПІДХІД У ПОРІВНЯЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ

Предметом історико-правового порівняння можуть бути історико-правові об'єкти, що перебувають як на одній стадії свого історичного розвитку, так і на різних у хронологічному значенні етапах. У першому випадку мова буде йти про синхронне порівняння, яке дозволяє виявити загальне та особливе між порівнюваними об'єктами, що існують у певний період часу, у другому – про діахронне, що дозволяє розглядати історико-правові об'єкти на різних історичних етапах їх існування. Як видно, головним критерієм розмежування цих форм порівняння є категорія часу. Х. Бехруз (Kh. Bekhruz) з цього приводу зазначає, що в основі синхронного порівняння лежить принцип одночасності, а в основі діахронного – принцип часової послідовності [1, с. 64].

Розглядаючи діахронний підхід у компаративному дослідженні історії державно-правових явищ, слід зауважити, що історія це не лише просторова, але й безперервна часова діяльність людей, що проходить в умовах досить мінливих суспільних відносин. Очевидно, ця діяльність повинна розглядатися не лише у просторово-синхронному, але і у діахронному аспекті. При цьому абсолютизація діахронного підходу є недоцільною, оскільки історико-

правова реальність при безперервних змінах і розвитку у той же час володіє і якісно-часовою усталеністю [5].

Діахронний (тобто різночасовий, різномоментний) аналіз спрямований на вивчення історичних процесів, тобто сутнісно-часових змін історичної реальності на відміну від синхронного (тобто одночасового) аналізу, котрий має за мету розкрити сутнісно-просторову природу цієї реальності. При цьому виділяються чотири типи історичних процесів:

1. Процес може представляти собою послідовність етапів або моментів у виникненні, розвитку та завершенні певної події у рамках даної історичної ситуації.

2. Процес може виступати як послідовність зміни різних подій усередині даної ситуації.

3. Процес може складатися як зміна ситуацій усередині тієї або іншої історичної системи у фіксованому інтервалі часу.

4. Процес може бути зміною історичних систем у певному історичному інтервалі. У цьому вираженні він представляє собою послідовність якісно відмінних етапів, стадій або фаз у ході історичного розвитку [3, с. 83].

Очевидно, що останній тип історичних процесів є найбільш складним, оскільки виражає розвиток найбільш складного, інтегрального компонента історичної реальності, яким і виступають історичні системи, а також тому, що у цей тип можуть входити (і, як правило, входять) всі інші типи процесів. Тому у аналізі історичного розвитку як зміни суспільних систем різних рівнів і полягає головне завдання діахронного аналізу, який ще має назви структурно-діахронного або системно-діахронного [2, с. 206].

Практично структурно-діахронний аналіз можна звести до трьох основних варіантів. Перший з них виявляє такі характеристики процесів, як довгочасність, частота різних подій, тривалість пауз між подіями та ін. Це найпростіший варіант аналізу, що дає уяву про вихідний зміст процесу та його зовнішні характеристики як системи.

Другий варіант структурно-діахронного аналізу спрямований на розкриття внутрішньої часової структури процесу. Виділяються якісно визначені стадії, або фази, у його розвитку, а також однотипні події, що утворюють функціонуючі у ньому підсистеми. Так, генезис капіталізму мав такі внутрішні стадії, як проста капіталістична кооперація, мануфактура і фабрика, а структура капіталізму складалася зі взаємодії промисловості, сільського господарства, торгівлі та ринку, міста і селища тощо. Це – найбільш широко розповсюджений варіант діахронного аналізу історичних процесів.

Третій варіант структурно-діахронного аналізу полягає у виявленні динаміки окремих систем або їх сукупності на фоні розвитку більш широкої системи, по відношенню до якої досліджувана система виступає як підсистема. Це найбільш складний вид структурно-діахронного аналізу у його динамічному варіанті. Вершиною такого аналізу є побудова

динамічних моделей історичних систем. Здійснення цього аналізу опирається на два перших варіанти і вимагає динамічних даних про системи, що вивчаються. Труднощі, обумовлені формуванням таких даних, і складнощі аналізу динамічних рядів показників обмежують можливість практичного застосування цього аналізу в історико-правових дослідженнях [4, с. 20-22].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 464 с.
2. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. Москва : Наука, 2003. 486 с.
3. Ракитов А. И. Историческое познание: системно-гносеологический подход. Москва : Политиздат, 1982. 303 с.
4. Серов Н. К. Процессы и мера времени: проблемы методологии структурно-диахронического исследования в современной науке. Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1974. 191 с.
5. Havlik V. A unifying framework for synchronic and diachronic emergence. International Journal of Latest Research in Science and Technology, 2015. Vol. 4. Issue 2. Pp. 132–137.

*Григоренко Олена В'ячеславівна,
к.ю.н., доцент кафедри
підприємницького та корпоративного права
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ПРОБЛЕМА РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В ІСТОРИКО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Зростаючий інтерес до розвитку допоміжних репродуктивних технологій (далі - ДРТ) у всьому світі обумовлений пріоритетністю проблеми безпліддя. Завдання правової науки полягає у встановленні належного обсягу прав та обов'язків усіх без виключення суб'єктів відносин, що виникають при застосуванні ДРТ. Для більш глибокого розуміння витоків існуючих проблем, вважаємо за необхідне звернутися до історико-правових аспектів становлення та розвитку даного виду технологій. Ретроспективний погляд на це явище є достатньо цікавим та корисним.

Як відомо, у стародавні часи медицина була емпіричною і часто засновувалась на магії. Деякі з найстаріших письмових доказів існування різноманітних репродуктивних тестів знаходять ще у стародавньому Єгипті. У єгипетському суспільстві жінки були рівними із чоловіками, тому безпліддя не розглядалося як кара божа, а просто як хвороба, що потребує діагностики та лікування. Були знайдені писані документи, датовані ще 1820 р. до н.е., що вели мову про лікування гінекологічних розладів.

Документи, старіші ніж Біблія, підтверджують, що здатність до дітонародження завжди була важливим пріоритетом у всіх суспільствах та у всі часи. “Існування людства залежить від відродження здатності до дітонародження”, – так писав Софокл більше ніж 2500 років тому. Стародавні греки мали своїх богів родючості та дітонародження – Аштарта та Гермеса.

Сьогодні безпліддя визнається Всесвітньою Організацією Охорони Здоров'я хворобою. Так, ВООЗ визначає, що безпліддя – це хвороба репродуктивної системи, яка полягає у неможливості настання вагітності після дванадцяти місяців регулярних незахищених статевих зносин.

Найпершим відомим випадком використання штучних репродуктивних технологій був приклад лікування подружжя знаним шотландським хірургом Джоном Хантером, ймовірно, у 1776 році. Чоловік, виробник льону, від народження мав гіпоспадію (аномалія анатомічної будови статевих органів у чоловіків). Хантер порадив провести подружжю штучну інсемінацію, що і було зроблено. Впродовж наступних дев'яти місяців у подружньої пари народилася здорова дитина. Перший описаний випадок успішної штучної інсемінації у Франції був проведений доктором Жиро 5 червня 1838 р. Його пацієнтка, молода графиня, народила здорового хлопчика 1 березня 1839 р. Цей випадок був першим із дванадцяти зафіксованих та описаних у науковому виданні *L'Abeille Medicale* у 1868 р.

Нова епоха розпочалася із перших спроб “запліднення у пробірці” у 1944 р. Історично новий напрям у лікуванні безпліддя – екстракорпоральне запліднення яйцеклітини – виник у 1978 році у Великобританії. Метод, розроблений Робертом Едвардсом (ембріолог) та Патріком Стептоу (гінеколог), був названий *In vitro fertilization and embryo transfer (IVF&ET)*. В українському варіанті цей метод звучить як екстракорпоральне запліднення і перенос ембріонів (ЕКЗ і ПЕ) у порожнину матки. У вирішенні проблеми неплідного шлюбу в усіх розвинутих країнах світу метод ЕКЗ і ПЕ набуває все більшого значення.

Леслі Браун – перша жінка в світі, яка народила в Манчестері (Великобританія) 25 липня 1978 р. дитину “з пробірки” - дівчинку Луїзу. Перша така незвичайна дитина – результат десятирічної важкої праці та співробітництва двох вчених. Це стало яскравою подією в професійному житті П. Стептоу і Р. Едвардса, межею, від якої веде відлік сучасна допоміжна репродукція. Крім цього, саме з цього моменту, на нашу думку, логічно вести мову про виникнення потреби законодавчого врегулювання відносин, що виникають у зв'язку із застосуванням відповідних методів.

Утім, у світі робота над екстракорпоральним заплідненням також просувалася. В Австралії (у Мельбурні) у квітні 1980 року народилася четверта у світі дитина, Кендіс Рід – результат роботи команди вчених професора Карла Вуда та доктора Алана Троунсона. Перша

дитина після використання методу ЕКЗ у США, Елізабет Карр, народилася 28 грудня 1981 року після співпраці докторів Говарда та Джеордани Джонс.

У сучасній медичній науці складно знайти інший приклад такого швидкого розвитку нового явища, як це відбулося при виникненні, подальшому розвитку та запровадженні на практиці лікування безпліддя методом ЕКЗ.

В Україні завдяки зусиллям наукових співробітників відділу Інституту проблем кріобіології та кріомедицини НАН України (зокрема, В.І. Грищенко – директора інституту, Ф.В. Дахна – завідувача лабораторії, В.І. Піняєва – гінеколога, який безпосередньо займався переносом ембріона до лона матері, Н.В. Чуб – ембріолога) 19 лютого 1991 року саме у Харкові народилася здорова дитина (дівчинка), зачаття якої вперше для України відбулося *in vitro*.

Утім, треба зазначити, що такий нетрадиційний характер методів боротьби із проблемою безпліддя з позицій того, що народження дитини – це надто приватна справа і втручання у “справи небесні”, і сьогодні призводить до нових дискусій у галузі медицини, етики, теології та, зрештою, в юриспруденції. У спеціальному зверненні Папи Римського Пія XII йшла мова про гріховність втручання у небесний акт творіння нової людини, перетворюючи його у співпрацю подружжя та лікаря. У 1987 р. католицька церква оголосила аморальними усі методи допоміжної репродукції та наукові дослідження на ембріонах людини.

На сьогоднішній день репродуктивні технології отримали чималий розвиток в Україні, як і світі загалом. Метод екстракорпорального запліднення та переносу ембріонів постійно вдосконалюється. Останні досягнення виходять за рамки людського розуміння. Утім, проблема полягає в тому, щоб абсолютно всі існуючі підходи до лікування безпліддя були ретельно опрацьовані правовою наукою, яка покликана забезпечити захист прав як пацієнтів, так і лікарів у цих важливих для розвитку людства питаннях.

Булгаков А.О.
*к.ю.н., асистент кафедри історії держави
і права України і зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого*

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Правова спадщина, що дісталась нам від правителя Київської Русі – Великого князя Ярослава Мудрого, стала відправною точкою розвитку правової бази земельних

правовідносин. Вони не відокремлювались від історичних напрацювань, які були зроблені ще за часів Київської Русі і перейшли на новий рівень правової значимості.

Сприятливе географічне положення країни передбачає високу родючість земель, визначаючи землеробство одним із основних видів занять населення, що вимагає правового врегулювання у сфері дбайливого ставлення до природних ресурсів. Україна за час свого існування накопичила значний досвід регламентації земельних відносин.

Ще до Хрещення Русі наші предки вірили в гармонію людини та природи. Тоді людина не відокремлювала себе від природи: природа і людина були єдиним цілим. Люди шанобливо ставилися до природи та отримували від неї все, що їм було потрібно. Щороку за добрий врожай проводилися обряди вдячності землі, а також люди просили про майбутній добробут народу. Землю називали матір'ю, вважаючи її символом багатства та достатку. Наші предки розуміли, наскільки вразливою є природа і намагалися її всіляко охороняти.

Законодавчого закріплення охорона природи отримала в Руській Правді. За цим документом передбачалась охорона общинної власності, до якої уже входили земельні ресурси. Звичайно, що очевидної необхідності в раціональному використанні земель ще не виникало, але мало місце шанобливе ставлення до них. Протягом довготривалого використання землі народ створював свої звичаї та правила сівозміни і догляду за нею.

В Київській Русі активно розвивались феодальні відносини, які призвели до того, що всі землі перебували в праві власності лише у князів, бояр та церкви. Такий підхід перетворив людей на феодально залежне селянство, що експлуатувалось державою, збираючи данину, яка залежала від кількості і якості землі, що перебувала в їх користуванні.

Землеробство було найважливішою частиною розвитку економіки та прожиття населення. Основною ознакою панівного класу феодалів виступала земля, що виражалось в князівських доменах та боярській вотчині. Домен був основним джерелом збагачення князівської казни, кошти якої направлялись на підтримку влади князя та його війська, яке перебувало в його віданні. В феодальній вотчині було задіяне залежне селянство, руками яких створювалось орне господарство, його розширення на нові землі, впроваджувати сівозміну, а також удосконалювати знаряддя обробки землі.

Руська Правда багато уваги приділяє закріпленню та захисту феодальної власності на землю. Князівське землеволодіння, як і всілякі служителі у цих володіннях – огнищани, старости та ін. охоронялися правом Київської Русі в особливому порядку. Про це говориться в статтях 19-28 та 32-33 Короткої редакції Руської Правди. Штраф за псування межового знаку свідчив про посиленій захист приватного землеволодіння та інші приклади, що захищали феодальну власність.

За часів Київської Русі почалось виокремлення особливо важливих територій – ліси, мисливські угіддя, промислові ділянки, збирання меду та встановлення бортних заповідників, що свідчило про особливий статус цих земель, їх важливість та охорону.

Таким чином, ми бачимо, що Ярослав Мудрий закріпив в Руській правді основні напрямки розвитку сучасного земельного законодавства, важливість ретроспективного дослідження яких зумовлює детальний аналіз досвіду минулих років та уникнення помилок при формулюванні сучасної теоретико – правової бази для внесення подальших змін до земельного законодавства.

*Гоцуляк Світлана Леонідівна,
к.ю.н., асистент кафедри історії
держави і права України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Охорона здоров'я у всі часи вважалася пріоритетним напрямком державної діяльності. Адже без здорової нації неможливо побудувати розвинене суспільство. Так, ще за часів Київської Русі почала формуватися нормотворча діяльність у сфері охорони здоров'я. Перші її прояви можна побачити у тексті Руської Правди.

Зокрема, Правда Руська (Коротка редакція за академічним списком) закріплювала норми збереження здоров'я у статтях 2–10. Наприклад, згідно із статтею 2 у разі побиття людини до крові або синців, кривдник повинен був сплатити винагороду за образу й за лікування [1, с. 18]. Отже, законодавець думав не лише про обмеження кровної помсти, а й про збереження здоров'я населення. У статтях 3 та 4 йдеться про характер ушкодження та про знаряддя якими вони наносилися (батіг, жердина, долоня, чаша, ріг, зворотний бік гострої зброї) [1, с. 19]. Законодавець, хоч і не напямую, але все ж таки зафіксував захист здоров'я населення від насильницьких посягань та застосування знарядь таких посягань. Розмір штрафу також коливався залежно від пошкоджень, у статті 2 він дорівнював трьом гривням, а у статтях 3 та 4 – був збільшений до дванадцяти гривень.

Статті 5–7 закріплюють покарання за тяжкі тілесні ушкодження [1, с. 20, 21]. Тобто, у цих статтях законодавець приділив значну увагу видам заподіяння шкоди здоров'ю. Так, у статті 5 говорилося про пошкодження руки (відрубання або відсихання) оголеним мечем, що дорівнює втраті працездатності особи, а це могло вплинути у подальшому на розвиток господарства та держави. Стосовно статті 6, можна погодитися з думкою дослідників про її «дефективність» [1, с. 20]. Тому що відносно ноги могли бути такі ж пошкодження як руки.

Значний штраф, який дорівнював сорок гривень, підтверджує факт втрати працездатності. Стаття 7 передбачає штраф у розмірі три гривні за втрату пальця. Особливу увагу звертає на себе стаття 9, в якій говорилося про загрозу заподіяння шкоди здоров'ю у вигляді погрози оголеним мечем або можливого замаху для удару [1, с. 21].

Окремо варто зазначити, що в Київській Русі церква вважалася осередком нагляду за охороною здоров'я. Основні функції які вона виконувала – лікування та піклування про вдів, сиріт, людей похилого віку та жебраків (усіх скривджених). Устав Володимира доручає церкві не тільки керувати монастирями, але й лікарнями та лазнями [2, с. 26]. Фінансове забезпечення цієї діяльності було здійснено за допомогою введення спеціального мита – десятини.

Церкву в Київській Русі можна вважати важливим елементом державного апарату, з огляду на діяльність у галузі охорони здоров'я та громадського піклування. Медична допомога в церквах та монастирях подається «підлому люду», а князі та їх дружини користуються послугами світських лікарів, у тому числі і іноземних. «Церковний Статут» (X ст.) [3, с. 237] складався з чотирьох розділів, четвертий з яких містив положення про «церковних людей», до яких, зокрема, належали і лікарі. Лікарі, що працювали у лікарнях при монастирях, складали окремий прошарок населення держави, їх називали «церковними людьми», а лікарні відносились до церковних закладів.

Не минула Київську Русь і зустріч з епідемічними захворюваннями, процес лікування яких був досить складним та незрозумілим, на відміну від звичайних хвороб та тілесних пошкоджень. Перші згадки про поширення інфекційних захворювань відносять до XI століття. У цей період почався розвиток торговельних зв'язків, а також голод викликаний війнами та неврожаєм, що сприяло спалаху та розповсюдженню епідемічних захворювань. За даними літописів «мор» – епідемії в Стародавній Русі, завжди йшли поряд з «гладом» [4, с. 21]. Боротьба з епідеміями почалася з початку з припущень (молитов та використання різного роду зілля), а вже потім з розуміння природи захворювань. З часом було впроваджено карантинні заходи (заборона відвідування хворих, проведення релігійних обрядів при похованні) [5, с. 33].

Отже, спираючись на зміст вищевказаних статей можна зробити висновок, що законодавець практично однаково захищав здоров'я населення від насильницьких посягань та серйозних пошкоджень. Це без перебільшення були серйозні кроки у становленні та розвитку нормативно-правового регулювання охорони здоров'я у Київській Русі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб / уклад.: Г.Г. Демиденко , В.М. Єрмолаєв; вступ. сл. В. Я. Тація. - 2-ге вид. змін. та допов. – Харків: Право, 2017, 392 с.

2. Лотоцький О. Церковний Устав князя Володимира Великого. Львів : Накладом Наук. т-ва ім. Шевченка, 1925, 44 с.

3. Кульчицький В.С. Історія держави і права України : навчальний посібник. – 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Атіка, 2006, 352 с.

4. Васильев К. Г., Сегал А. Е. История эпидемий в России: материалы и очерки: монография. / под ред. А. И. Метелкина. М. : Медгиз, 1960, 399 с.

5. Плющ В. Нариси з історії української медичної науки та освіти. – Кн. 1. Від початків української державності до XIX ст. Мюнхен, 1970, 342 с.

*Григоренко Д.А.,
к.ю.н., асистент кафедри історії
держави і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
Імені Ярослава Мудрого, адвокат*

ХАРКІВСЬКА ДОПОМІЖНА КАСА ВЗАЄМОДОПОМОГИ ПРИСЯЖНИХ ПОВІРЕНИХ ТА ЇХ ПОМІЧНИКІВ (1864-1917 РР.).

Судова реформа 1864 р. суттєво вплинула на організацію взаємовідносин у професійній юридичній спільноті присяжних повірених. Запровадження основ самоврядування дозволило формувати тодішнім адвокатам власні заощадження на рівні відповідного судового округу. Саме адвокати Харківської губернії вперше в історії вітчизняної адвокатури утворили допоміжну касу взаємодопомоги – фінансовий заклад, який спирався на добровільні внески його членів – присяжних повірених Харківського судового округу.

Найбільш повно діяльність вищезазначеної каси висвітлена у «Звітах про діяльність Народи присяжних повірених округу Харківської судової палатах» за період з 1884 по 1916 рр., що видавалися Харківською Судовою Палатою.

Найдавніша допоміжна каса взаємодопомоги присяжних повірених та їх помічників виникла в Харкові, була утворена при Харківській Нараді присяжних повірених (далі - Народа), та діяла на підставі Статуту від 29.05.1886 р., затвердженого Міністерством Юстиції (далі - Статут). Мета діяльності каси полягала в наданні допомоги її членам за умови їх інвалідності та близьким рідним членами каси на випадок смерті годувальника – члена цієї каси. Членом каси міг стати будь-який присяжний повірений та його помічник округу Харківської Судової Палати за умови надання своєї згоди та сплати 20 рублів вступного внеску. Щорічний внесок складав 10 рублів. Народа мала право звільнити члена каси від

сплати щорічного внеску за умови добросовісності сплати таких внесків протягом останніх 10 років. У випадку виключення члена каси зі стану присяжних повірених, йому поверталася більша частка його внесків. Повернення здійснювалося й спадкоємцям члена каси навіть, якщо такий член був виключений зі стану. Допомога, що виплачувалася касою, могла бути постійною (мала ознаки пенсії) та тимчасовою. Право на отримання постійної допомоги мали особи, які були членами каси не менш як 4 роки, а тимчасової – не менш 2 років. Особливістю здійснення виплати саме в Харківській касі було те, що допомога надавалася за нормами «скромного утримання», а тому особа, яка бажала отримати допомогу, надавала розписку в якій, зазначала, що грошових коштів для «скромного утримання» себе та (або) родини не має. За умови зміни життя на краще, особа – отримувач допомоги зобов'язувався повідомити про такі зміни Наряду (параграф 20 Статуту).

Основний фонд каси складався з надходжень від 10 % станового збору, що стягувався на підставі постанов загальних зборів присяжних повірених Харківського округу від 28.10.1879 р. та 27.05.1884 р., а також грошових коштів наданих Міністерством Юстиції Харківському округу 27.05.1884 р. Станом на початок 1885 р. загальний розмір каси складав майже 11 тис. рублів.

Взимку 1915 р. Народою була здійснена спроба трансформації каси у «Товариство Взаємодопомоги Присяжних Повірених та їх Помічників у Харкові», розроблений відповідний Статут. Мета діяльності цього Товариства спрямовувалася на поліпшення матеріальних умов життя та задоволення духовних потреб своїх членів шляхом: надання строкових позик, сприяння у набутті у власність різного майна, догляду та виховання сиріт, виплати коштів на поховання, утримання пристарілих, покалічених, непрацездатних членів.

*P. A. Kazak / R. A. Kazak,
кандидат юридичних наук/ PhD, асистентка кафедри
історії держави і права України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого/*

*Assistant Professor of Legal and State History of
Ukraine and Foreign Countries,
Yaroslav Mudryi National Law University
(m. Kharkiv)/ Kharkiv*

TERMS «ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY» AND «SUSTAINABLE DEVELOPMENT» IN UKRAINIAN POLICY AND LEGAL SCIENCE

An environmental sustainability and ways of its legal protection are constantly discussed in the world of legal science. Undoubtedly, the main period of the rise of environmental and legal thought was the 90's of the last century, when foreign scholars vigorously discussed and

scientifically grounded concept of «sustainable development». But, unfortunately, in Ukrainian scientific thought, its development this term did not occupy a significant place, and was subsequently calibrated with the term «екологічна сталість» (*ekolohichna stalist'*), which means "environmental constancy", therefore does not reflect the true nature of this concept.

The concept of environmental sustainability closely relates to the policy of "sustainable development", which often appears as a term in Ukrainian legal acts. For example, in the text of the Law of Ukraine "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the period to 2020", this term is used 16 times. Due to its widespread usage, the concept of "sustainable development" requires a thorough study and doctrinal explanation. A general understanding of the social benefits of implementing the concept of sustainable development must be formed from the beginning, from an understanding of the very nature and essence of the term.

Sometimes even Ukrainian scholars use the English-language term "sustainable development" without translating into ukrainian language, noting that it is "multifaceted and ambiguous: it can be analyzed in systems of various sizes" [1, p.19]. By agreeing to this approach, we support and recommend the use of the English-language analogue, in order to avoid the misunderstanding of the very essence of the term sustainable development.

In general, ukrainian scientific works are more focused on methodological issues of the practical implementation of the concept of sustainable development, without revealing contradictions between normative consolidation, appropriate translation and social understanding in domestic practice, in comparison with foreign research. One can not agree with the opinion of Nadosha O. [2] that the first issue of «sustainable development» was outlined in 1992 at the UN Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro, where representatives of 179 states adopted a program of economic and social the development of mankind in the future century, formulated in the document "Agenda 21". Indeed, despite the fact that from the global point of view, the concept of sustainable development "is considered a dominant ideology of the 21st century, which is explained by the awareness of the world community of the need to ensure the reconciliation of the interests of the present and the future," it was formally expressed in the second half of the twentieth century, from the time of awareness the inevitability of the contemporary social problems that arose in the ecological, economic and socio-cultural spheres. These three elements, the "three pillars" [3], as they are called in foreign scientific literature and policy, consists the concept of sustainable development.

Asking the definition of the essence of the concept of "sustainable development", important methods of knowledge are seen in the methods of linguistic analysis and legal linguistics; and the inductive method will outline the essence of "environmental sustainability" as an integral part of the above concept. The public needs the definition of environmental sustainability that is

understandable, logical and useful to facilitate understanding, communication and effective action of all key actors (the state, the community itself, academia, etc.). In previous studies, we have already faced with the problem of defining terms in the field of environmental law [4, p. 21]. A similar situation is now with the terms "sustainable development" and "environmental sustainability", which originals translated into Ukrainian violating its logical essence. In Ukrainian they sound and mean like – «constant development» and «environmental contancy» - which violated the nature of dynamic process.

After analyzing numerous studies of Ukrainian and foreign scientists in the field of environmental sustainability and sustainable development in general, one can conclude that there is currently no universally agreed definition of these terms. Ukrainian legislator points out as the root causes of environmental problems – "insufficient understanding of the priorities of preservation of the environment and the benefits of sustainable development in society" [5], therefore it is necessary to expand the knowledge about the fact what the "sustainable development" is and its connection with the modern ecological situation in Ukraine and in the world.

As a conclusion, the term, which is more appropriate in essence and perception, is proposed to be considered not "sustainable development", but "balanced development", and therefore, by analogy, not "ecological sustainability", but "ecological balance". It is precisely this translation that will correspond to the aspects of equilibrium and the interconnection of all elements of this concept. Environmental sustainability can not be considered and investigated separately from other elements that collectively form a productive foundation for sustainable development. An important advantage of clarity of translation and general definition is that it facilitates the avoidance of logical problems of perception, and therefore makes more effective actions aimed at achieving the goal associated with the use of the term.

References:

1. Кузьміна, О. С. (2015). Аналіз підходів до трактування поняття сталий розвиток підприємства”. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, 5 (1), - с. 13-21
2. Надоша О. В. Теоретико-методологічний аналіз сталого розвитку у контексті сучасних дослідницьких підходів / О. В. Надоша. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2011. - № 10. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_10_4.
3. United Nations General Assembly (2005). 2005 World Summit Outcome, Resolution A/60/1, adopted by the General Assembly on 15 September 2005, - [Електронний ресурс] –
Режим доступу:
http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

4. Kazak R. (2015) Ukrainian Legislation on Biodiversity Protection in Latter Half of 20th Century: Problematic Issues and European Experience, OIDA International Journal of Sustainable Development, Canada. – 2015. – Vol. 8. – № 7. – pp. 21–26
5. Закон України від 21.12.2010: Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 26, ст. 218.

Омарова А. А.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права
України і зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВА СПАДКОЄМЦІВ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ.

Питання прав дітей з кожним роком викликають інтерес як з боку юристів, так і науковців всього світу. Остаточне визнання дитини суб'єктом правовідносин, у ХХ ст. призвело до розвитку законодавчого закріплення їхніх прав. Одним із таких прав є спадкові права. Проте задля якісного унормування будь-якого питання необхідне звернення до історичної спадщини держави. Вивчення генези спадкового права дітей в Україні вимагає дослідження в першу чергу досвіду регулювання цього питання в Київській Русі.

Основним джерелом норм спадкового права у Київській Русі була Руська Правда, котра містила п'ятнадцять статей, присвячених спадковому праву. Ця пам'ятка права розрізняла спадкування як за законом, так й за заповітом. Також, розрізнялось спадкування й за станом, а саме спадкування смердами, вільними людьми та спадкування боярами, дружинниками.

Розглянемо окремо спадкування за станами. У ст. 90 просторової редакції Руської Правди зазначала, що у разі смерті смерда, у якого нема дітей, його спадщина переходить князю. Якщо ж є незаміжні доньки, то певна частка спадщини виділяється їм. У разі якщо доньки заміжні, то вони не отримують нічого. У свою чергу ст. 91 Руської Правди закріплювала спадкування бояр та дружинників, згідно якої у разі смерті бояр або дружинників, котрі не мають синів, лише доньок, їх спадщина не переходить до князя, її отримують доньки. Отже, з аналізу цих двох статей робимо висновок існування окремих правил для спадкування різними станами.

Спадкові права дітей вільних людей (не бояр та дружинників) розрізнялись за статтю. Так, вже згадана вище ст. 90 передбачала лише обов'язкову певну частку незаміжній доньці смерда. Вбачається, що мова йде про придане, котре повинен був батько дати доньці за життя у випадку, якщо вона виходила заміж. Цю тезу підтверджує ст. 95, котра закріплювала, що у

разі смерті батька незаміжня донька при братах до батькової спадщини не має прав. У братів є обов'язок видати її заміж відповідно до їх достатку. Таким чином, основними суб'єктами спадкових прав були сини. Проте серед синів також існувала певна диференціація. Наприклад, у ст. 100 зазначено, що батьківський двір, що залишився без хазяїна, завжди переходить до молодшого сина (в даному випадку мова йде про спадкування за законом). Це пояснюється тим, що передбачалось, що старші сини вже були одружені та жили у своїх домах, а молодший син проживав зі своїми батьками.

Окрему увагу Руська Правда приділяла спадковим правам малолітніх дітей. Стаття 99 передбачала, що у випадку, коли залишалися малолітні діти, котрі не у змозі самі подбати про себе, а їх мати виходить заміж, то найближчий родич брав їх під опіку разом зі всім майном до повноліття. В обов'язок цього родича входила охорона спадкового майна малолітніх. Будь-яка передача цінного майна зі спадщини підопічних повинна була відбуватись при свідках. Якщо під час опіки цього родича відбувався приплід від худоби чи челяді, опікун повинен був все передавати своїм підопічним. У випадку втрати майна, що ставало з провини опікуна, він повинен був відшкодувати. Проте опікун мав право брати собі прибуток від їх майна, через те, що годував та піклувався про них. Обов'язки опікуна міг на себе взяти й вітчим, проте умови опіки залишились таким ж. Стаття 101 за своїм змістом пов'язана із ст. 99, оскільки передбачала відповідальність матері як опікуна малолітніх дітей, зберігати їх майно, а також відшкодувати збитки, що були спричинені її повторним шлюбом. Отже, Руська Правда вже розрізняла дітей за віком та передбачала особливу охорону спадкових прав малолітніх.

Руська Правда також розрізняла спадкові права дітей за їх походженням. Так, ст. 98 зазначала, що якщо після смерті батька залишались діти, нажиті від рабині, то вони права спадкування не мали, а лише отримували свободу разом зі своєю матір'ю. Це пояснювалось тим, що такі діти визнавались незаконнонародженими, саме тому вони не мали права на майно свого біологічного батька.

Статті Руської Правди регулювали й питання спадкування дітей від різних батьків. У ст. 94 розкривалися правила спадкування дітей від різних матерів, але від одного батька. У такому випадку діти від першої дружини спадкують майно, що належало їх матері, а також те, що було їй подаровано чоловіком за її життя. Стаття ж 104 регулювала питання спадкування майна зведеними дітьми, мати яких була замужем двічі. Руська Правда визначала такий порядок спадкування: діти наслідують майно своїх рідних батька. Також, закон захищав права дітей у разі пошкодження майна їх рідного батька вітчимом, але обов'язково необхідне було підтвердження цього факту свідками. У такому випадку у разі

смерті вітчима відшкодування втрат здійснювали сини вітчима. Таким чином, до дітей-спадкоємців переходили не лише права, а й обов'язки померлого.

Проаналізовані вище статті відносяться до спадкування за законом. Що ж стосується спадкування дітьми за заповітом, то цьому присвячено три статті Руської Правди. Стаття 92 передбачав право спадкодавця поділити свій дім між дітьми і його воля була для них обов'язковою. Якщо ж спадкодавець не заповідав нікому свій дім, то всі діти отримували спадщину, проте з обов'язковим виділом частини від спадщини на спомин душі. Проте не тільки батько, але й мати могла заповісти майно дітям. Так, ст. 103 зазначала, що на спадщину матері-вдови до її смерті діти не мали ніяких прав. Однак вона могла її заповісти будь-кому зі своїх дітей, а у разі відсутності заповіту – спадщина переходила до того з її дітей, в кого вона жила та хто її утримував. У разі ж наявності в матері дітей від різних шлюбів, її спадщина переходила до того з синів, хто був до неї добрішим, якщо ж вони всі до неї були злі, то вона мала право заповідати свою спадщину доньці, що її утримувала (ст. 106). Тобто ст. 103 та 106 були взаємопов'язані та закріплювали право матері-вдови заповідати своє майно не лише синам, а й донькам, керуючись при цьому їх відношенням до неї.

Таким чином, Руська Правда була основним документом, що регулювала суспільні відносини у Київській Русі, у тому числі питань пов'язаних зі спадщиною. Як бачимо з аналізу норм спадкового права, Руська Правда достатньо чітко регулювала порядок спадкування майна за законом, виділяла також спадкування за заповітом. Цікавим є той факт, що обов'язковими спадкоємцями без заповіту, за законом були лише діти. Спадкуванню дітьми приділялась достатньо велика увага. Особливого захисту мали спадкові права малолітніх дітей, що свідчить про високий рівень розвитку спадкового права у Київській Русі.

*Стеценко Ніна Сергіївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ІНСТИТУТ РОЗЛУЧЕННЯ ЗА СТАТУТОМ ЯРОСЛАВА МУДРОГО ПРО ЦЕРКОВНІ СУДИ

Розлучення, як давнє явище, являється на сьогодні однією із найскладніших соціальних проблем. В Україні, у 2018 році, кількість офіційних розірвань шлюбу становила 53 861, що майже на половину більше у порівнянні з 2017 р. - 33 169. Оскільки, розлучення впливало і впливає негативно не тільки на окрему сім'ю, а й на суспільство у цілому, то цій проблемі

приділялася значна увага і у давньоруському суспільстві, про що свідчать різноманітні історичні пам'ятки права.

Хрещення Русі супроводжувалося не тільки утвердженням церковної ієрархії, будівництвом церков і монастирів, а й разом із християнською вірою по-новому почали формуватися поняття про шлюб, сім'ю, у тому числі і про розлучення. Цей процес сприяв прийняттю нормативних актів, джерелами яких були візантійські церковні документи, а саме Кормчі книги, збірники греко-римських законів, постанови церковних соборів, думки і погляди відомих діячів церкви. Поряд із цим, витoki формування правової системи сучасної України лежать і у звичаях, а також у законодавчій та судовій діяльності князів Київської Русі – Володимира Великого і Ярослава Мудрого. Утворена за часів Ярослава Мудрого Руська правда, регулюючи різноманітні суспільні відносини, містила незначну кількість положень щодо регулювання сімейних і шлюбних відносин. Скоріше за все, законодавцю не було потреби втручатися у ці відносини, бо глава сімейства діяв на той час з необмеженою владою у всіх сімейних справах.

Тож Статут князя Ярослава Мудрого про церковні суди є давньоукраїнською історичною пам'яткою, церковно-правовим кодексом Русі-України, розвиваючи основні ідеї, які були закладені у Статуті князя Володимира Святославовича про десятини, суди і про церковних людей, регулював шлюбно-сімейні відносини, приділяючи велику увагу інституту розлучення. Він був укладений Ярославом Мудрим з митрополитом Іларіоном, але є й інші наукові думки. У подальшому, для зміцнення церкви, як важливого органу у системі державного управління та у спробі позбутися залежності від Візантії у церковних справах, у 1051 р. без відома патріарха Константинополя було обрано на посаду митрополита вітчизняного церковного діяча Іларіона.

Списки князівських Статутів об'єднувалися у редакції, ізводи і види. Кожна редакція була представлена одним або декількома списками. Статут князя Ярослава Мудрого нараховує більше ста списків, які поділялися на шість редакцій. Він визначав склад осіб і об'єктів церковної підсудності, головного у справах подружжя і моралі і приписував грошові стягнення та декілька видів відповідальності за посягання на церковні права. Він відомий з рукописів XV ст., коли у Великому князівстві Литовському виконував функції джерела діючого права.

Запровадження християнства у Київській Русі відбилосся й на формуванні як шлюбно-сімейного права у цілому, так і на розвитку інституту розлучення зокрема, характерними рисами цього процесу було поєднання давньоруських звичаїв і візантійського шлюбно-сімейного права.

У Візантії, згідно Еклоги, підставою для розлучення існувала заборона розлучатися з дружиною без вини з її сторони. Під виною передбачалися чітко визначені підстави, які визнавалися церквою, а саме: перелюбство дружини; злочинні наміри дружини проти чоловіка, або не попередження його про такі наміри іншими особами; хвороба на проказу. Відповідні підстави признавалися і звільненням і дружини від чоловіка, з тією лише різницею, що перелюб чоловіка не трактувалося як підстава до розлучення, і замінявся у цьому переліку нездатністю чоловіка до шлюбного співжиття упродовж трьох років з моменту вступу до шлюбу (Еклога титул II, ст. 15). Очевидним є і те, що бажання чоловіка і дружини не було підставою для розлучення. Посилаючись на положення ст. 4 Статуту князя Ярослава Мудрого Короткої редакції та на візантійські закони бачимо, що розлучення було заборонено лише по бажанню чоловіка. При цьому, ст. 17 Статуту князя Ярослава Мудрого Короткої редакції вказує на те, що церква не визнавала і розлучення за згодою чоловіка і дружини. Зміст статей 10 – 11 Статуту князя Ярослава Мудрого як Короткої редакції, так і Просторової вказує на важливість родини та на її цінності, що відобразилося на забороні розлучення у зв'язку із невиліковною хворобою як чоловіка, так і дружини. Однак, підтримка сімейних цінностей усе ж відбувалася у насильницький спосіб, що не давало бажаного результату, і у подальшому все ж було ж дозволено розлучення у разі захворювання «лихою недугою». Згадка про розпусту, розлучення та передача цих справ до юрисдикції церковного суду, пов'язувалося із появою у Поширеній редакції Статуту князя Ярослава Мудрого невеликого «Кодексу про розлучення» - ст.53, яка була відсутня у Короткій редакції Статуту. У ній додавалися положення щодо підстав для розлучення, а саме: неповідомлення дружиною чоловіка про змову щодо посягання на владу і життя монарха; перелюбство, очевидне для чоловіка або затверджене послухами; посягання на убивство чоловіка, або неповідомлення його дружиною, яка знала про це; спілкування дружини з чужими людьми, а також проводити ніч без дозволу чоловіка поза своєю оселею, що могло загрожувати образі її честі; відвідування дружиною без супроводу чоловіка удень або вночі ігрищ, поза заборону чоловіка; участь у обкраданні чоловіка або самостійному викраденні його майна, або інша крадіжка, і у тому числі у церкві. Якщо перші п'ять підстав для розлучення ми знаходимо у візантійських пам'ятках права, щоправда зі змінами, то шостий пункт відсутній у візантійських правових джерелах, а точніше взагалі не був підставою для розлучення. Але у деяких місцевостях накладалося епитим'я на строк до трьох років. Також і ст. 36 Статуту князя Ярослава Мудрого Просторової редакції вказує лише на штраф у три гривні митрополиту, а не про підставу розлучення. Це означає, що у період утворення Просторової редакції Статуту у Київській Русі не було єдиних норм. При цьому місцеві християнські традиції і звичаї співіснували з нормами перекладених візантійських пам'яток, й інколи вибір

покарання обирався з огляду конкретних умов, залежав від поглядів або компетенції місцевого ієрарха, або іншої особи, яка складала церковні норми права.

Що ж до покарань, які містили статті щодо регулювання розлучень, то вони мали майновий характер, на противагу візантійським, які передбачали тілесні ушкодження, смертну кару тощо. Усе це свідчило про намагання церкви врахувати вітчизняні особливості Київської Русі шляхом приведення візантійських вимог до давньоруської дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX – XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – с. 50-53.

2. Калакура Я. С. Ментальний вибір української цивілізації/ Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій – Київ: Генеза, 2017. – с. 163-166.

3. Российское законодательство X – XX веков. В девяти томах. Том. I. Законодательство Древней Руси. – М.: Юрид. лит., 1984. – с. 163-207.

4. Дещинський Л.Є., Гаврилів І.О., Зінкевич Р.Д., Денісов Я. Я., Тарабан В.М., Шеломенцев-Терський С.В. Історія України та її державності. Видання 3-є, перероблене і доповнене: Навч. посібник. – Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2005. – с. 31-35.

*Харасик Наталія Олегівна,
асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн Національного
юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Наймана праця, як і трудові відносини взагалі не є характерними для феодального суспільства, яким було суспільство Київської Русі. Проте, зародження подібних відносин ми можемо помітити у деяких письмових джерелах тих часів. Зокрема, як зазначає Греков Б.Д., вотчинник не міг обходитись без послуг шевця, чоботаря, тесляра та срібних справ майстра. Частіше за все ремісник був із своїх же холопів. Але не завжди. У окремих випадках доводилось звертатись і до вільного ремісника, який працював на замовлення. Зокрема, у Короткій редакції Руської Правди згадується про «мзду» лікарю, плату «от дела» теслярам («мостникам») за ремонт мосту [1, с.153].

У «Кормчій» згадується особа, яка взяла на себе зобов'язання на певний термін, протягом якого вона перебуває у залежності від господаря та не має права піти від нього: «Аще ся даст человек или женщина у тошна времени, дернь ему не набобе. А пойдет прочь, да даст 3 гривні, а служил – даром». Якщо така особа вирішила піти раніше визначеного

терміну, то вона втрачала плату за працю та повинна була сплатити штраф. Такий казус можна кваліфікувати як договір особистого найму у феодальному розумінні.

Цікавий казус наводить Соловйов С. М. у своїй праці «История России с древнейших времен». Він описує будівництво храму св. Георгія у Києві: «Рабочий народ не шел на работу из опасения, что ему не будут платить за труд. Князь Ярослав спросил тиуна, отчего мало работников у церкви. Тиун ответил: «дело властельское (тобто, відбувається за ініціативою влади) бояться людне труд подымше наима лишени будут». Тогда князь приказал возить куны на телегах под своды Золотых ворот и об'явить на торгу, что каждый работник будет получать за труд по ногате на день. Эта плата считалась в XI веке выгодной, и киевляне явились на работу в большом количестве» [2, с.245].

Церковні правила рекомендували духівництву утримуватися від насилля у пошуках робочої сили. У «Святительском поучении» новопризначеному священику дається така настанова: «Дом свой с правдою строй, нетомительно, нищих на свою работу без любве не нуди». Під «нищими» слід розуміти осіб, здатних до праці, але позбавлених можливості вести своє господарство та вимушених шукати захисту [3, с.105].

Отже, наймана праця не притаманна для феодального суспільства. У найдавніших джерелах вона згадується лише в обмеженому вигляді. У зазначений період наймана праця не мала умов для свого подальшого розвитку.

У процесі феодалізації суспільства феодал розширює свої володіння шляхом залучення під свою владу великих земельних угідь та населення, яке сиділо на цій землі. За допомогою військових дружин та спираючись на державу, великі землевласники стають по відношенню до населення земель не просто господарями, а «государями».

Таким чином, хоча наймана праця не властива феодальному суспільству, проте могла застосовуватись у дуже рідкісних випадках. І, оскільки наймання працівника було пов'язане із його економічним становищем, воно дуже швидко переростало у феодальну залежність. Наймит щохвилини міг втратити волю та перетворитися у феодально залежну особу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Греков Б.Д. Киевская Русь [Текст].- Ленинград: Изд-во политической литературы.- 1953. – 568 с.
2. Соловьев С.М. История России с древнейших времен [Текст]. – М.: Голос.- 1993. - Кн.1 - Т.1-2.- 768 с.
3. Памятники древнерусского канонического права: Ч.1 (памятники XI-XV в.)/ Ред. А.С. Павлов.- 2-е изд. – СПб: Тип. М.А. Александрова,- 1908.- 1472 с. [Электронный ресурс].- Режим доступа: www.elib.shpl.ru

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЯК НАПРЯМ НАУКОВОГО ФОНДОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ

У Відділі рідкісних видань і дисертацій Наукової бібліотеки нашого університету зберігається понад 55 тисяч раритетних книг. І якщо звернутися до тематики представленої доповіді можна зазначити, що більшість з цих видань висвітлюють еволюцію і становлення держав, розвиток владних структур, правове забезпечення цих процесів як на національних теренах так і в зарубіжних країнах.

Необхідною умовою проведення професійних фондових досліджень виступає пошук термінологічних особливостей в галузі державотворення характерних для різних історичних періодів, відстеження еволюції основних понять. Ще стародавні мислителі Платон, Аристотель, Цицерон визначали державу як організацію осілого населення, що займає певну територію і підкорюється одній і тій же владі [1, с. 419]. Звернемося й до характерного тлумачення цього поняття у ХІХ –початку ХХ ст. у енциклопедичних і довідкових виданнях, де держава визначалася як історичне явище та соціологічне поняття, яке представляється особливою формою спільного життя, ...складним і організованим суспільством, в якому виділяються в якості самостійних громадських утворень, центральні і місцеві органи управління, носії державної влади, які мають право і обов'язки примушувати індивідів, що входять до складу держави, узгоджувати свою поведінку і свої дії з інтересами всього цілого і з правами інших членів суспільства [2, с. 367]. З'являються й терміни, що є похідними й притаманні виключно державі – державність, державотворення, державна влада, державний контроль, державні органи влади, державна служба і державні чини, державна таємниця та ін., які виступають об'єктом дослідження конституційного, адміністративного права тощо.

Звернення до історичних і сучасних тлумачень названих понять дозволяє здійснити пошукові спроби віднайти найкращі теоретичні постулати державотворення, наукові напрацювання класиків-теоретиків конституційного, поліцейського (адміністративного) права, описові докази успішних державотворчих процесів минулого, негативні наслідки невдалих державних реорганізацій тощо. Саме з цих позицій фахівцями Відділу рідкісних видань досліджуються фонди раритетів, їх пошук, відбір, розподіл за колекціями, науковий опис, здійснюються аналітичні історіографічні розвідки.

Серед пікових – дослідження історіографії «Руської правди» (понад 500 джерел, статейного матеріалу, окремих «крупинок» - згадувань, цитувань тощо. Результати цього

фондового дослідження знайшли віддзеркалення у підготовлених Показчику «Руська Правда»: пам'ятник права Київської Русі» і Каталозі виставки «Ярослав Мудрий: великий князь, державотворець, просвітитель Київської Русі», наукових статтях, що вийшли друком у Мінську та Ярославлі. Під час проведення цього Юридичного форуму гості, науковці і студенти університету мають можливість переглянути великі експозиції раритетних видань, присвячених 1000-річчю з початку правління Ярослава Мудрого, е-презентацію, що висвітлює не тільки історіографію теми, а й містить цікаві відомості про великого київського державотворця – ілюстровану інформацію про його батьків та дітей, переглянути старовинні списки Руської Правди старослов'янською мовою тощо.

Зібрана історіографія Української Народної Республіки вміщує понад 700 джерел: монографічних видань, дисертаційних досліджень, меморіальної літератури, навчальних посібників, статей, архівних матеріалів, електронних джерел, фото та кінодокументів.

На допомогу науковцям формуються колекції « Наукова спадщина теоретиків харківської правничої школи: 1805 – 1945» (включає майже 1800 праць), «Харківське правове дисертацієзнавство: 1805 – 1918» (знайдено 49 з 68 захищених магістерських і докторських робіт), постійно аналізується сучасне національне дисертаційне поле з зазначеної тематики, розпочато створення е-ресурсу «Українське законодавство: 1917 – 1945».

Важливим аналітичним напрямом пошуку виступає формування колекції та створення наукового опису «Харків і харків'яни». Відшукуються матеріали з історії міста – старовинні плани, атрибутика і героїка, й особливо актуальним є пошук видатних харківців (так звалися харків'яни з XVIII ст.). Серед значних пошукових робіт – допомога у створенні бібліографічних показників «Історія благодійності на Харківщині», а також присвячених видатним теоретикам-правознавцям В.Гордону, М. Палієнку, М. Гродзинському та ін. Ці наукові знахідки підтверджують значний внесок харків'ян в українське державотворення та його правове забезпечення.

Результати фондових досліджень Відділу рідкісних видань та дисертацій активно використовуються у роботі з професорсько-викладацьким складом та студентською молоддю університету. Основні етапи становлення української державності з прадавніх часів, внесок Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого у процеси національного державотворення обговорюються під час проведення науково-інформаційних, екскурсійних, профорієнтаційних заходів, де кожний відвідувач має змогу переглянути раритетні видання, доторкнутися до Пересопницького євангелія (дата створення – середина XVI ст.), стародруків французькою, німецькою, англійською, латинською мовами, зануритися в дивовижний світ історії розвитку права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Энциклопедический словарь. Т.IX /Издатели: Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон, СПб., 1893. 474 с.
2. Большая энциклопедия. Седьмой том. /Издатели: Библиографический институт (Мейер) в Лейпциге и Вене. Книгоизд.тов-во «Просвещение в Санкт-Петербурге. 1901. 794с

*Seoryeong Lim,
Department of Law and School of International Studies,
The Catholic University of Korea*

THE EFFECTS OF PRESIDENTIAL CHARACTER ON THE BUILDING PROCESS OF KOREA

Preface

Since I was eight, my dream was to be a president. I was fascinated by seeing the president wearing a nice suit and deciding great national concerns with people who only can be seen in a television screen. Still now, while watching the news every morning, I sometimes think “if I were him, I would be making a different decision”.

Compared to other presidential systems of government, the Korean president has more authority because he is definitely influenced by Confucianism culture, which places value on hierarchy where a lower status person will usually defer to a higher status person. Among the many elements of government operation, the president’s personal characteristics has an oversized role in the state building process. So I would like to show my own presidential character analysis of two polar opposites regarding Korean presidents, Park Chung-Hee and Kim Young-Sam, based on the book “The Presidential Character: Predicting Performance in the White House” by James David Barber who has taught political science for more than two decades so people can make wiser choices when electing a president by looking not only at the candidate’s election pledges but also personal background and characteristics that have a big impact on the state building process.

What is Presidential Character?

Presidential character refers to a tool that helps predict a president’s direction of policy decision-making and government operation by analyzing his or her personal background. James Barber suggests two baselines to classify presidential character, their energy input and whether he or she enjoys the presidency. If the president pours a large amount of energy towards their presidency, the person is classified as ‘Active’ versus the opposite which is ‘Passive’. If the president enjoys the presidency, the person is considered as ‘Positive’ versus the opposite which is ‘Negative’. It creates four combinations which are Active-Positive, Active-Negative, Passive-

Positive, and Passive-Negative. The essences of each model and representative presidents are following:

- Active-Positive: High self-esteem, success-oriented, optimistic, joyful, orientation toward productiveness as a value -Barack Obama, John Kennedy

- Active-Negative: Power-seeking, aggressive, the person trying to escape from anxiety by working harder, pours distorted energy into the political system -Donald Trump, Lyndon Johnson

- Passive-Positive: Wanting to be loved, easily manipulated, dependence and fragility of their hopes, other-directed character -James Madison, Ronald Reagan

- Passive-Negative: Avoid conflict, rooted orientation toward doing dutiful service, lacks the experience and flexibility as political leader -George Washington, Calvin Coolidge

Park Chung-Hee's Presidential Character: Active-Negative

Active-Negative is a type of president that tries to escape from anxiety by working harder. Park Chung-Hee suffered from poverty when young and because of malnutrition, he was short statured and was often looked down on by people. It made him admire Napoleon who was similar to him in appearance, yet still conquered the whole European continent. He often put himself into Napoleon's shoes and acted like him. Finally, he went to Japanese Military Academy and started serving in the army. In 1961 May 16th, he seized power in a coup, similar to what Napoleon had also done before. He became a dictator and ruled the country for 18 years. Since he was sick and tired of poverty, his top priority during presidency was economic development. He implemented many big projects such as a five-year economic development plan called the New Community Movement, introduced currency reform, and his crowning accomplishment, the Miracle on the Han River, which promoted rapid economic development after the Korean War. As we can see from his achievements above, we can figure out he poured lots of energy into his presidency. On the other hand, he was always worried about being impeached or assassinated by someone who wanted to seize power in a coup as he did, so he was unable to enjoy his presidency.

Kim Young-Sam's Presidential Character: Passive-Positive

Passive-Positive is wanting to be loved. They are always craving for love and public popularity. He grew up in a wealthy family. As most wealthy parents do, his parents had high expectations for him. So economic development was not a priority during his presidential tenure. Instead, there was nothing more important than building a democratic country. He was born during the climax of the Japanese colonial era. He was very hostile against Japanese and pro-Japan Park Chung-Hee so he often created conflicts with the Japanese. This historical background absolutely motivated him, but another critical element that inspired him was his concern of the public's evaluation of him. He desired to obtain a high-standing reputation by people, such as when he struggled to be praised by his parents during his youth. His personal background led him to the

founding a democratic country, however, due to the greed of achieving that goal, his policies often lack consistency. In other words, he was too concerned about his reputation and was easily manipulated by public opinion that determined the direction of government operation in many cases. As a result, he drove Korea into the worst economic crisis in history. Given the fact that he didn't pour as much energy as Park Chung-Hee, he can be classified as a passive president. However, the love people gave him made him enjoy his presidency.

Conclusion

Of course, it is almost impossible to classify people into four types. However, by looking at presidential character we can generally predict how they will react after being elected and the direction of government policy. Since a president's personal background and characteristics definitely influence the state building process, I highly recommend people to thoroughly examine it during their election campaign.

Bettina Büki

CONSUMER PROTECTION ON DIGITAL MARKETS - NATIONAL AND INTERNATIONAL OUTLOOK ABOUT INFLUENCER MARKETING -

By observing the economic and social changes of the 21st century, we can draw the conclusion that we are living in a digital economy, and this tendency can be also seen as a paradigm shift. Thanks to the digitalization, there is a headway of digital markets, hand in hand with digital platforms, internet-based products and services; and all of these are supporting the sales promotions and entrepreneurs hoping to realize higher profits by reaching more and more customers. Since there is a vast variety of activities on the digital platforms, which are in the focus of the consumer protection not just in Hungary, but also at international level, I decided to focus on influencer marketing which is a topic of global relevance.

On digital marketplaces, strong consumer protection activity is welcomed, since the number of the latent and non-obvious infringements in digital markets is very high, because of the dynamic development of technology, the information noise and moreover the pace and complexity of digital services make it more difficult to let consumers identify the infringement behavior (GVH, 2018a). The information asymmetry is also responsible as long as it results in consumers being under-informed on certain areas; therefore, the authorities must come into play.

In Hungary, we have to distinguish the consumer claims, based on the consequences on the competition on the market. There are three different authorities having jurisdiction to apply

regulations.⁹ If consumers have individual problems without any substantial effect on the competition, the Hungarian Consumer Protection Authority and the Hungarian Financial Supervisory Authority have jurisdiction. The third one – which is the focus of this paper – , the Hungarian Competition Authority (hereinafter: GVH) shall have jurisdiction in case the unfair commercial practice is able to distort both competition and consumers' choices (GVH, n.d.-a). The GVH is a state administrative authority, which operates independently from the Government. Its Consumer Protection Section deals with complaints and the above-mentioned conducts, which unfairly manipulate consumer choices (GVH, n.d.-b).

Since 2016, when the GVH started the first investigations against influencers, who did not reveal in their post, while promoting products and services in social media, that they receive financial or other compensation for their activities, more and more similar cases have come to light. The basis of the inspections was to check whether the influencers committed unfair commercial practices by suppressing that they promote, based on marketing cooperation and contract, different brands.¹⁰

Based on the GVH guidance document for opinion-leaders in the social media, the influencer is someone (public figure or somebody who publishes online content) with dominant influence having a committed follower base in the digital environment, who is able to shape consumer opinion while having a brand ambassador role or paid partnership with advertisers (GVH, 2017).

A general problem with this activity is, that consumers follow these popular and well-known persons for the purposes of obtaining information without considering that they are subject to a marketing activity or not. Nowadays it is increasingly popular that market participants cooperate with celebrities to maximize their profits. They try to advertise their products and services with the help of influencers. In this case, the opinion of the influencers does not qualify as independent or neutral. If the non-independent contents appear without any reference on the commercial nature of the advertisement, this could lead to deluded customers (GVH, n.d.-c).

To avoid similar behavior in the future, the GVH adopted several commitment decisions without imposing sanctions, and has published a guidance document under the name of #GVH#Compliance#Influencer to assist influencers how to publish online content, while bringing the attention of the consumers to the commercial nature of the post. The influencers must state clearly and simply that the publications are paid or supported by the advertiser, who also should be clearly identified; while the influencer conveys a true, fair and authentic image about the product or service (GVH, 2017).

⁹ Act XLVII of 2008 on the Prohibition of Unfair Commercial Practices against Consumers

¹⁰Case numbers: Vj/110/2016 and VJ/49/2018

As we can see from the practice of the GVH, it tries to follow a progressive strategy by not to imposing fine at the first time. In the first cases the infringement was not established and the procedures were closed by the acceptance of commitments. However, a few days ago, we saw the first fines imposed on an influencer.¹¹ The GVH verified whether the influencers fulfilled their previous commitments, and it turned out that one of them did not; therefore, the GVH imposed a fine. The problem was that even though the opinion-leader had indicated the required elements, they were not in correct form. (GVH, 2019).

As a further step, the GVH has published its mid-term digital consumer protection strategy in 2018, in order to take actions that are more effective and to react in a more efficient way on current challenges on digital-markets handling new types of infringements against consumers (GVH, 2018b). In this strategy, the GVH mentions also the new phenomena in connection with influencers, and it foresees to continue the competition supervision proceedings to encourage compliance on digital markets. Supporting this type of tool, the GVH welcomes the idea, that via acceptance of commitments, the public interest could be protected more efficiently since it could provide guidance for other digital market participants too (GVH, 2018a).

Since the activity of influencers is not only a national, but also an international challenge, therefore it is important to mention some of the European and international initiatives concerning influencers. The GVH is a member of the Consumer Protection Cooperation Network (hereinafter: CPC) in which member states try to provide similar responses to problems that occur. The CPC consists of authorities who have to protect consumers at national levels in the EU by enforcing EU consumer protection laws (European Commission, 2018a). The new CPC Regulation will be applicable from January 17, 2020, aiming to bring a number of improvements in the enforcement of consumer protection law in the EU.

The GVH is also affected by the New Deal for Consumers program of the European Commission in 2018 (European Commission, 2018b). and since Hungary is an EU Member State, the GVH must follow the Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCP) which is implemented through the Hungarian Act XLVII of 2008 on the Prohibition of Unfair Commercial Practices against Consumers – which can be seen as general expectation from Member States (GVH, n.d.-a).

Finally, I would like to mention also the ICPEN, the so-called International Protection and Enforcement Network, which operates as an umbrella organization consisting of the consumer protection authorities of fifty-eight countries (ICPEN, n.d.) and since the GVH is also part of the network, it is important to show the relevance of the topic, that the ICPEN has also published its

¹¹ Case number: VJ/49/2018

guidelines for digital influencers reflecting on the truth-in-advertising principle and determine the key principles for digital influencers in 2016 (ICPEN, 2016).

As a conclusion it is visible how important is to control the online activity of opinion-leaders nationally and internationally. By falling silent about the “origin” of the advertised product, they might commit an unfair commercial practice against consumers by depriving them from their free choice. Since this is a new phenomenon, the GVH tries to step up with a progressive approach. Based on the fact that the GVH uses international precedents as examples in argumentations of its decisions, it is visible that it wants to keep abreast of global tendencies and regulations. In addition to adopting individual decisions, the GVH published guidance documents also available for influencers on how to act fairly with customers by promoting brands on digital markets. If influencers do not comply, it can be expected that future deceptions will be punished stricter.

Reference list

- European Commission (2018a): Consumer Protection Cooperation Network. Retrieved from:
https://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/performance_by_governance_tool/consumer_protection_cooperation_network/index_en.htm
- European Commission (2018b): A New Deal for Consumers: Commission strengthens EU consumer rights and enforcement. Retrieved from: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3041_en.htm
- GVH (2019): 5 millió Ft-os versenyfelügyeleti bírság Rubint Réka és a The Body Shop influencers-marketingje kapcsán vállalt kötelezettségek hiányosságai miatt. Retrieved from: http://www.gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2019_es_sajtokozlomenyek/5_millio_ft_os_venyfelugyeleti_birsag_rubint_re.html
- GVH (2018a): Mid-term digital consumer protection strategy. Retrieved from: http://www.gvh.hu/en/data/cms1039453/GVH_Stategia_Digitalis_fogyved_startegia_2018_09_27_a.pdf
- GVH (2018b): Results and new directions in consumer protection – the digital strategy of the GVH has been published. Retrieved from: http://www.gvh.hu/en//data/cms1039212/sk_2018_09_28_digitalstrategy_a.pdf
- GVH (2017): #GVH#Compliance#Influencer. Retrieved from: http://www.gvh.hu/en//data/cms1037361/aktualis_hirek_gvh_megfeleles_velemenyezer_2017_11_30_a.pdf

- GVH (n.d.-a): Consumer protection. Advertising concerning consumers/trading parties, unfair commercial practices. Retrieved from: http://www.gvh.hu/en/compliance/consumer_protection
- GVH (n.d.-b): The legal status of the GVH. Retrieved from: http://www.gvh.hu/en/gvh/legal_status_of_the_gvh
- GVH (n.d.-c): The GVH's first case concerning an influencer is closed by the acceptance of commitments. Retrieved from: http://www.gvh.hu/en/press_room/press_releases/press_releases_2017/the_gvh_s_first_case_concerning_an_influencer_is_c.html?query=influencer
- ICPEN (2016): Online reviews & endorsements. ICPEN guidelines for digital influencers. Retrieved from: <https://www.icpen.org/sites/default/files/2017-06/ICPEN-ORE-Guidelines%20for%20Digital%20Influencers-JUN2016.pdf>
- ICPEN (n.d.-a): Who we are. Retrieved from: <https://www.icpen.org/who-we-are>

*Пиртко Михайло Сергійович,
аспірант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень Львівського національного
імені Івана Франка*

РЕФОРМА В СФЕРІ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА ОЗНАКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В АВСТРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТ.

У сучасних умовах реформування найважливіших сфер життя в Україні значний інтерес становить вивчення, зокрема досвіду державно-правових реформ в Австрії у 40-90-х роках ХVІІІ ст. Це була епоха державних реформ, спрямованих на комплексні зміни у всіх сферах суспільства. Реформи мали на меті через посилення державної централізації та встановлення контролю правлячої династії за всіма сферами суспільного життя залучити Австрійську державу до нових історичних процесів і не допустити її відставання від основного конкурента – сусідньої Пруссії. Реформи здійснювала австрійська правителька Марія Терезія та її син Йосиф ІІ. На роки їхнього правління припадає остаточне оформлення й розквіт «освіченого абсолютизму». Під впливом ідей Просвітництва ці монархи вбачали гарантію могутності своєї держави створення суспільства свідомих громадян, котрі вчасно й сумлінно сплачують податки. З цією метою Марія Терезія та Йосиф ІІ здійснили реформи, спрямовані на підвищення освітнього рівня та зрівняння мешканців у правах. Однією з важливих державних реформ в Австрії у другій половині ХVІІІ ст. була освітня реформа, яка,

зокрема поширювалася і на західноукраїнські землі, приєднані до складу Австрійської імперії.

У Австрійській монархії в другій половині XVIII ст. потребували суттєвих змін у галузі освіти, яка отримала державне фінансування. У 1770 р. імператриця Марія Терезія почала реформування системи освіти, оголосивши шкільництво справою держави, а не церкви. Освітні заклади були виведені з-під впливу церкви. Особливо складне становище спостерігалось у сфері освіти в Галичині. Австрійські чиновники фіксували низький рівень галицького шкільництва: мала кількість шкіл, їх розташування на великій віддалі, низький фаховий рівень вчителів тощо. У 1774 р. було прийнято патент про початкову школу, який запровадив поділ початкових (народних) шкіл на категорії: тривіальні (з одним-двома вчителями, діяли в містечках і сільських громадах), головні (у більших містах, принаймні одна на циркул) і нормальні (у центрах провінції). Навчальні плани, терміни навчання визначала держава. Цей патент почав діяти у Галичині з 1777 р. Згідно патенту обов'язком батьків було віддавати до школи дітей віком 6–13 років. Зобов'язання утримувати тривіальні школи було покладено на місцеві громади або домінії [1, с.76]. Метою початкової освіти було вивчення німецької мови, формування доброго господаря, який би забезпечував економічне процвітання держави, утвердження у свідомості громадянина розуміння основ соціального порядку, пропганда військового обов'язку тощо. Основою освіти було визнано релігійне виховання, що повинно було формувати моральні засади для мирної та відповідальної поведінки. Освітня реформа передбачала створення реальних шкіл - своєрідних профтехучилищ [3, с.127-135]. Середньою ланкою залишались гімназії, для котрих 1776 р. сформовано окремі навчальні програми та плани. Збільшення освіченості людей у Галичині супроводжувалося підвищенням свідомості, зростанням самооцінки, важливості свого життя, розширенням світогляду, можливості для порівняння власного становища зі становищем інших осіб, бажанням домогтись чогось кращого, вартого вільної людини. Ще до початку реформи австрійські чиновники фіксували низький рівень шкільництва у Галичині: мала кількість шкіл, їх розташування на великій віддалі, низький фаховий рівень вчителів тощо. У 1774 р. було прийнято закон про початкову школу, який запровадив поділ початкових шкіл на однокласні (парохіальні), трикласні (тривіальні) й чотирикласні (нормальні) школи з українською, польською та німецькою мовами навчання. При церкві Варвари у Відні 1774 р. відкрито духовну семінарію – «Барбареум», а 1784 р. її перенесено до Львова. Того ж року було відновлено у Львові діяльність Львівського університету із чотирма факультетами з німецькою та латинською мовам навчання. У 1787 р. при Львівському університеті Йосиф II заснував «Студіум Рутенум» – філософсько-богословський навчальний заклад, призначений для українців, котрі не опанували німецької та латинської мови. Ця установа проіснувала до

1809 р. і підготувала 470 високоосвідчених греко-католицьких священників, які відіграли важливу роль у національному відродженні галицьких українців. У 1808 р., після 400-літньої перерви, була відновлена Галицька митрополія [1, с.11].

Під час реформування освіти за Марії Терезії значні зміни спостерігалися в університетах. Для них видано типовий статут, який перетворював їх на державні навчальні заклади та врегулював їхню структуру, внутрішньо-університетську організацію, систему навчального процесу; вжито заходів з ліквідації середньовічної схоластики. Основним завданням університетів був практицизм – підготовка до майбутньої праці правників, священників, учителів, лікарів та ін. Однак стандартне, шаблонне викладання, введення обов'язкових підручників, догматизм гальмували розвиток науки, творчої думки. Система освіти – початкової, середньої та вищої – мала слугувати завданням зміцнення Австрійської імперії. У народних школах 1770 р. введено німецьку мову викладання; 1776 р. – у середніх і вищих навчальних закладах [2, с.33-34].

Таким чином, основними напрямками реформ в соціальній сфері за час правління Марії Терезії стали зміни в освіті. Реорганізація шкільництва виступала лише однією зі складових комплексу заходів, спрямованих на реалізацію національної ідеї імперії Габсбургів. Освітня вертикаль була покликана готувати кадри для державної служби, адже чиновники, а не аристократія вважалися основною опорою модерної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бойко І. Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918): навч. посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – 312 с.
2. Тищик Б. Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.) : навч. посібник / Б. Й. Тищик. – Львів: юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2003. – 80 с.
3. Едер П. Реформи Йосифа II в Австрійській імперії та їхнє поширення у Галичині (1780–1790 рр.) // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2015. – Вип. 61. – С. 127–135.

*Лукань Марія Олександрівна,
аспірант кафедри міжнародного приватного права
і порівняльного правознавства
НІУО ім. Ярослава Мудрого*

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Невпинні трансформаційні зміни в суспільстві спричинені прогресивним розвитком людства, змушують надавати «духовним цінностям» інтелектуальної власності особливої охорони та захисту.

Фундаментальними дослідженнями виникнення та розвитку прав інтелектуальної в історичному аспекті на європейському континенті, а також змісту прав інтелектуальної власності Європи їх охорони та захисту, присвятили свої праці такі видатні науковці як М.Ю. Капіца, О.П. Орлюк, О.П. Підпригора, О.І. Харитоновна, В.Ю. Жаров, Т.М. Шевелева, І.Є. Василенко, В.С. Дроб'язко, В.Л. Ентін, В.А. Дозорцев І.О. Зенін, А.І. Абдулін, Д.О. Алексєєва Д.О., Р.Н. Еннан та інші. Такі зарубіжні вчені як В. Скордамалья, Д. Лонг, П. Рей, П. Торреманс, Д. ван Енгелен та багато інших.

Відомо, що необхідним початковим етапом дослідження будь-якого правового явища є пізнання його витоків та глибинної концепції формування в історичній генезі.

Найдавнішим інститутом з якого почалось формування поняття права інтелектуальної власності є авторське право. Зокрема запозичення і спотворення чужого твору засуджувалися ще в античні часи. За правилами Древньої Греції рукописи, що отримали визнання повинні були зберігатися в офіційному архіві, щоб можна було проконтролювати недоторканність тексту при постановці п'єс. [1]

Таким чином сучасний принцип поваги до інтелектуальної власності пропагований європейською спільнотою та відображений у Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 року має витoki ще з древніх часів.

Перші ж офіційні документи, які захищали права інтелектуальної власності з'явилися в часи Середньовіччя в Англії.

У 1624 році був прийнятий Статут про монополії (або «Статут Якова I»), за змістом якого королівська влада Англії була суттєво обмежена в дискреційних повноваженнях на надання прав інтелектуальної власності, і мала право лише видавати патенти на винаходи [2, с.8].

А історично першим офіційним документом про авторське право став також прийнятий в Англії в 1710 році «Статут королеви Анни», який захищав права авторів та видавців.

Як зазначає В. Скордамалья, Закон про корисні відкриття і засоби щодо забезпечення прав власності авторам (прийнятий у Франції за часів правління Наполеона Бонапарта) породив поняття промислової і інтелектуальної власності та принцип визнання природного права автора бути власником свого твору [2, с.10].

До наших часів дійшли матеріали справ, що стосуються захисту авторського права, зокрема справа «GylesvsVilcox» (1740 р., Англія), справа «MillarvsTaylor» (1769 р., Англія), які свідчать про те, що справи з інтелектуальної власності переважно стосувалися захисту авторського права на книги та звернення до офіційних документів, які регулювали відносини з авторського права [3, с. 48].

Тобто, сам термін «інтелектуальна власність» безпосередньо не вживався. Під правовий захист підпадали твори авторів та винаходи, що розцінювались як матеріальні речі, не йшлося про захист саме інтелектуальної індивідуалістської розумової діяльності.

Вперше ж сполучення слів «інтелектуальна власність» у наближеному до сучасного розуміння контексті було вжито в 1845 році суддею Окружного суду штату Массачусетс Чарльзом Вудбарі при вирішенні справи «Davolletal. vs. Brown» [4], що стосувалася порушення патентного права. Так суддею Чарльзом Вудбарі було вперше надано тлумачення поняттю інтелектуальна власність як праці розуму, виробництва і інтересів людини, плід її чесної індустрії. Важливою тезою у цьому судовому рішенні є зазначення необхідності особливої охорони та захисту інтелектуальної власності, яке полягає саме у заохочуванні винахідництва, тобто стимулюванні творити, що і сприяє прогресу.

На Європейському континенті, найпершим вживанням цього терміну скористався доктор юридичних наук, юрист королівського двору Руана (Франція) - Альфред Ніон у власному науковому трактаті «Цивільні права авторів, артистів та винахідників». Вчений зазначив, що не тільки матеріальні речі, але все-таки твори людського інтелекту у питаннях мистецтва, літератури, науки і промисловості, можуть бути об'єктом права власності. Як для матеріальних речей так і для інтелектуальних творінь, характеристиками є унікальність, ідентичність, робота людини, яка створює або ідентифікує зовнішній об'єкт, матеріальне тіло або думку, з позиції власної індивідуальності [5, с. 18-19].

Таким чином ми бачимо, що вже з середини XIX століття людством вживається термін інтелектуальна власність у розумінні її як результату інтелектуальної праці людини по створенню унікального об'єкта з позиції власної індивідуальності.

Втім, уперше поняття «інтелектуальна власність» у тому значенні, в якому його розуміє сучасна юридична наука вживається у 1967 році, зі створенням Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Світової організації, головною метою якої є захист прав

інтелектуальної власності в усьому світі. Тому вважається, що право інтелектуальної власності як окрема галузь права сформувалась не так давно і є «молодою» галуззю права.

В умовах сучасного процесу державотворення успішної європейської України - охорона та захист прав інтелектуальної власності є одним із стратегічних напрямів розвитку політичного курсу країни та компонентом національної безпеки. Є цікавими та потребують дослідження інститути інтелектуальної власності української давнини, періоду минулих сторіч нашої країни, глибокий аналіз проблемних аспектів у сучасному регулюванні з метою відповідності європейським стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зенин И. А. Право интеллектуальной собственности: учебник для магистров, 9-е изд., перераб. и доп., Москва, Издательство Юрайт, 2014, 620 с. URL: https://stud.com.ua/69268/pravo/pravo_intelektualnoyi_vlasnosti (дата обращения: 07.08.2019).
2. В. Скордамалья. Право інтелектуальної власності ЄС. Навчальний посіб., Київ, ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004, 156 с.
3. В. Троцька. Започаткування інституту вільного використання творів у XVIII – XIX ст.: історичний аспект. Теорія і практика інтелектуальної власності. 6/2015, с. 46-55.
4. DAVOLL ET AL. V. BROWN. <https://law.resource.org/pub/us/case/reporter/F.Cas/0007.f.cas/0007.f.cas.0197.pdf> (дата звернення 04.07.2019);
5. Droits civils des auteurs, artistes et inventeurs. Par Alfred Nion, Paris, Joubert, Libraire de la cour de cassation, 1846. URL: https://books.googleusercontent.com/books/content?req=AKW5Qac_Vg4tdLKQ1MRWABGA803HJ0bWjmnocIRMkQ2cT4MozJ6fqNwDh6NkzSuI52Bapl8bczccyxNLIDTAI3HR29hl04nfH-uMtCdiwo8r34253ktOvRkpDjE0a5qyTAMMIMOLrxCyfE0G4Q_10-aYGW2JJMMY1KG7Dy3pNTIG5t-KBtEoRmBA13iwwjcCjbe3Dx6e9aRNJwEQ7P0Dw1iSCe7FvwDSNSCZKZZoT1uOyoH_W8V-9yJjsZAuSLJvPd62dBh6Y8yCsVT9mmPQWvCphE1ECAQA4-RJBtBbm-BnUTIhtKw0JJA (дата звернення 05.07.2019).

*Гайденко Микола Іванович,
аспірант кафедри історії держави
та права України і зарубіжних країн
НІОУ ім. Ярослава Мудрого*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
1917 – 1920 рр.**

Початок революційного руху був складним, але в той же час і визначальним для української кооперації, так як у даний період було прийнято низку нормативно правових актів, що регулювали кооперативний рух в цілому.

Після Лютневої революції 1917 року Тимчасовий уряд 20 березня затвердив, а 31 березня опублікував "Положення про кооперативні товариства та їх союзи". Положення про кооперацію охоплювало не один, а всі види кооперативних організацій в цілому. В ньому давалося визначення кооперативного товариства, а також зазначалося, що, по-перше, воно має змінний склад членів, допускаючи їх вільний вступ і вихід, і змінний капітал, якщо товариство мало пайовий внесок. По-друге, метою було досягнення матеріального і духовного добробуту членів у споживанні і виробництві, шляхом спільної організації господарства, або окремого господарства кооперативу чи організації праці його членів.

До числа кооперативних організацій, поряд із споживчими, були віднесені кредитні і позиково-ощадні товариства, а також по спеціальній закупівлі, збуту, перевезенню і збереженню товарів, для спільного користування засобами виробництва, переробці продуктів, спільного придбання землі і користуванні нею, по задоволенню житлової потреби, трудові і біржові артїлі. Згідно "Положення" допускалось існування кооперативів змішаного типу, а також об'єднання їх у спілки, а останніх у союзи. Вони могли утворюватися не тільки з однорідних, а й різнорідних або змішаних товариств як за складом, так і за метою, якої дотримувались.

Вводився явочний порядок заснування кооперативних організацій, при якому від товариства або союзу не вимагалось дозволу урядової влади. Положення дозволяло утворювати кооперативні організації на основі статуту або угоди. Бажаючим утворити кооператив положення надавало право складати статут за допомогою громадських організацій та урядових установ. Статути після цього не мали зобов'язуючого характеру, в них можна було вносити зміни і доповнення, навіть складати свій власний текст.

Положення від 20 березня 1917 року було доповнено постановами Тимчасового уряду від 21 червня 1917 року "Про реєстрацію товариств, громад і союзів", та від 1 серпня 1917 року – "Про з'їзди представників кооперативних установ". Статути кооперативних

організацій підлягали обов'язковій реєстрації в окружних судах, при яких були утворені спеціальні комісії. Товариства чи союзи отримували право юридичної особи лише після реєстрації їх у цих комісіях. Постанова Тимчасового уряду про з'їзди представників кооперативних установ передбачала утворення кооперативних з'їздів "для з'ясування і обговорення питань, підготовки і проведення заходів з метою досягнення успіху, а в рівній мірі і для представництва їх інтересів" перед урядовими і громадськими організаціями.

"Положення про кооперативні товариства і їх союзи" від 20 березня і його доповнення від 21 червня і 1 серпня 1917 року вперше в історії кооперативного руху Російської імперії найповніше систематизували і визначили правові основи і норми кооперації та форми її діяльності.

Початок державного відродження України пов'язаний зі створенням 4 березня 1917 р. Української Центральної Ради, що сприяло проведенню кооперативних з'їздів і формуванню українських кооперативних центрів.

Новий орган надав поштовху розвитку української кооперації. Вже 20 березня 1917 р. УЦР було видано кооперативний закон, який створював правову підставу діяльності й з'їздам вітчизняним кооператорам. Визнаним лідером і теоретиком кооперативного руху вже тоді був професор М. Туган-Барановський, який став й одним з організаторів першого з'їзду українських кооператорів.

Опорою українського кооперативного руху став Перший Всеукраїнський Сільсько-Господарський Кооперативний Союз ("Централ"), який було створено в січні 1918 року.

В умовах економічної розрухи, збоїв на транспорті, переключення основних потужностей на обслуговування військових потреб у роки громадянської війни зростає значення кустарної промисловості. Це і засвідчує декрет ВЦВК від 26 квітня 1919 р. «Про заходи сприяння кустарній промисловості», який розглядав її як головне джерело збільшення постачання предметів широкого вжитку».

Суперечливість курсу радянських офіційних органів щодо кустарництва виявляється в непослідовності рішень, що приймалися ними. Так, постанова Всеросійського Центрального виконавчого комітету (ВЦВК) від 26 квітня 1919 р. «Про міри сприяння кустарній промисловості» юридично розмежовувало кустарні й дрібні промислові заклади. Але реальна дійсність змушувала видавати нові нормативно-правові акти, що суперечили прийнятим раніше рішенням. Прикладом може служити декрет ВЦВК від 10 грудня 1921 р., але при цьому не відмінялася раніше прийнята постанова ВЦВК від 7 липня 1921 р.

З урахуванням мінливої політичної обстановки та драматичних подій української національної революції 1917 – 1920 рр., на жаль, так і не вдалося остаточно сформувати дієву модель промислової кооперації, що сприяла б відновленню господарства в повоєнний період.

Водночас усвідомлення важливого значення кооперативного руху та вжиття заходів щодо правового забезпечення організації та діяльності кооперативів заклали можливості для подальшого відновлення кооперативного руху в УСРР в умовах нової економічної політики.

*Кампо Сергій Володимирович,
аспірант Інституту економіко-правових досліджень НАН України,
адвокат, партнер Адоватського об'єднання «Нечаєв і Партнери»*

АКТИ СУДОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ДЖЕРЕЛА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА УКРАЇНИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Вступ. Науковий підхід до рішень Конституційного Суду України (далі - КСУ) – незалежного органу судового конституційного контролю - як джерела господарського права, на нашу думку, вимагає з'ясування також проблем історії становлення і розвитку цих актів. Тим більше, що в науці існують не однакові підходи до зазначених проблем, оскільки різними є підходи до них у представників історичної, юридичної, соціологічної та природної школи права. Попередньо слід зазначити, що історико-правові обставини розвитку Української держави не завжди сприяли розвитку судового конституційного контролю, а відтак і його актів як джерела господарського права. Наслідком цього фактично є збереження застарілих теоретико-методологічних підходів до системи джерел господарського права України.

Формування наукових поглядів на процес становлення і розвитку актів судового конституційного контролю як джерел господарського права, не в останню чергу пов'язано з історією господарювання в Україні на основі ринкових відносин – від зародків капіталізму в XIX – початку XX століття, через соціалістичну декапіталізацію цих відносин і до відновлення ринкових механізмів після проголошення її як незалежної держави (1991 рік). Аналіз цих явищ і процесів дозволяє відтворити певне історико-правове тло, що так чи інакше вплинуло і продовжує впливати на становлення і розвиток доктрини актів судового конституційного контролю як джерела сучасного господарського права України. Фактично мова йде про певну історичну традицію, пов'язану з діяльністю такого контролю у сфері господарського права.

Відразу відмітимо, що в сучасній Україні історичне панування традиційно-нормативістських правових джерел і механізмів у сфері господарювання наклало свій відбиток на філософію і теорію сучасного господарського права, представники якого переважно додержуються доктрин юридичного позитивізму (легізму, нормативізму) та історичної школи права. Між тим, як світова та європейська теорія і практика господарського

(комерційного, торгового) права орієнтуються на доктрини природного права та соціологічної школи права.

Власне, історико-правове обґрунтування актів КСУ як джерела господарського права України і має на меті наблизити філософію й теорію даної галузі наукових знань до світових та європейських стандартів. У дійсності Суд за загальним правилом не обмежується формальним тлумаченням положень Конституції України у сфері господарювання; він все частіше базує свої рішення на принципах динамічного тлумачення¹², а тому в цих рішеннях містяться його правові позиції, які фактично розвивають відповідні положення конституційних норм як джерел господарського права.

Історико-правові етапи розвитку наукових поглядів на акти КСУ як джерела господарського, на нашу думку, можна класифікувати на 1) раннекапіталістичний (XIX – початок XX століття); 2) радянський або декапіталістичний (1921-1991 роки); 3) пострадянський або квазікапіталістичний (1991 - 1996 роки); 4) європейської інтеграції (1996 рік – наш час). Коротко зупинимось на характеристиці цих періодів, насамперед, спираючись на наукові розробки вчених-істориків держави і права України.

Раннекапіталістичний період. Розпочався на українських землях у XIX столітті після скасування кріпосного права – 1848 році в Австро-Угорській імперії та у 1861 році у Російській імперії. Розвиток капіталізму привів до створення буржуазної судової системи, вершиною якої мав бути конституційний суд. Першими в Європі конституційні суди у 1920 році запровадили тогочасна Чехословаччина та Австрія – завдяки теоретику судового конституційного контролю проф. Г. Кельзену.

Можливо, що і в Росії був би запроваджений судовий конституційний контроль, оскільки після судової реформи 1864 року її судова система розвивалась досить успішно. Проте Жовтнева революція 1917 року, організована компартією В. Леніна, перекреслила будь-які перспективи демократичного розвитку країни. Україна зазнала ту ж долю, що й Росія, так як її національні лідери не зразу зрозуміли пагубність комуністичного експерименту.

Радянський період. В історико-правових витоках наукових поглядів на акти КСУ як джерело господарського права і процесу (1921-1991 роки) даний історичний період мав негативний вплив на їх становлення. Проте у цей час фактично сформувалась система радянського господарського права зі своєю теорією джерел права, яка, зрозуміло, не передбачала зазначених джерел. У радянський період певний час формально існував парламентський конституційний контроль за додержанням положень Конституції Української

¹² Детальніше про динамічне тлумачення див.: Гончаров В.В. Динамічне тлумачення юридичних норм / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Ред. кол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія І, Дослідження та реферати. – Вип. 27. – Львів СПОЛОМ, 2013. – 252 с.

РСР підконтрольними органами державної влади і державного управління, який здійснювала Президія Верховної Ради Української РСР (за Конституціями Української РСР 1937 і 1978 років), що одночасно мала також право тлумачити республіканські закони¹³.

Що стосується соціалістичних господарських правовідносин, то джерелами їх регулювання (і захисту) згідно з панівною на той час правовою доктриною виступали нормативно-правові акти та міжнародні договори. Акти Президії Верховної Ради Української РСР, як органу парламентського конституційного контролю, у тому числі акти тлумачення офіційно відносились до нормативних джерел права. Фактично окремим джерелом права була судова практика, закріплена у постановах Пленуму Верховного Суду Української РСР, яка була обов'язковою для органів правосуддя.

Певне звуження числа джерел правового регулювання господарських відносин в Українській РСР у порівнянні з її попереднім раннекапіталістичним періодом господарсько-правової історії, не було випадковим: адже вільна підприємницька діяльність у Радянській Україні була юридично заборонена, а зайняття нею каралось у кримінальному порядку.¹⁴ Тільки у період соціалістичної перебудови (1984-1991 роки) було частково відроджене право на підприємницьку діяльність, що привело до розширення кола джерел господарського права.

Саме у період перебудови в Українській РСР почалися зміни соціалістичного суспільного ладу; у 1990 році в Конституції Української РСР 1978 року було закріплено новий державно-правовий інститут - Конституційний Суд Української РСР. Фактично він був створений відразу після прийняття Конституції України 1996 року, а тому ніяким чином не вплинув на систему джерел радянського господарського права.

Пострадянський період. Після проголошення державної незалежності України в 1991 році і до прийняття нової Конституції України 1996 року у господарському житті країни відбулись суттєві зміни: дія положень Конституції України 1978 року про соціалістичну економічну систему було припинено: законом «Про власність» 1990 року відроджувалась приватна власність. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року держава взяла на себе захист всіх форм власності та визнала пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими. В 1991 році був прийнятий Закон України «Про господарські суди» - першу гілку спеціалізованих судів України.

В результаті у 1991-1996 роках в господарському праві України відбулись зміни у системі джерел права: з'явилися нові джерела (Декларація про державний суверенітет України, Конституційний договір 1995 року, національні закони, тощо), а також наповнились новим змістом старі джерела. Однак серед цих джерел ще не було актів КСУ, закон про який

¹³ Див.: пункт «в» статті 30 Конституція УСРС 1937 р.; пункт 4 статті 108 Конституції УСРС 1978 р.

¹⁴ Така відповідальність була передбачена статтею 154 Кримінального кодексу Української РСР 1960 року.

був ухвалений у 1992 році. Тому що Суд був створений лише у 1996 році, а своє перше рішення він прийняв тільки у травні 1997 року.

Таким чином, у пострадянський період КСУ не працював, а його акти, як джерела господарського права і процесу можна було розглядати хіба що абстрактно, гіпотетично. Проте, цим ніхто не займався і потрібна була жива судова практика з цих питань, щоб акти КСУ стали предметом наукових досліджень. Як бачимо, аналіз історико-правових витоків становлення і розвитку актів КСУ як джерел господарського права до 1996 року дає підстави стверджувати, що прямих передумов для формування таких джерел не було; хоча за кордоном вже існував багаторічний досвід конституційної юстиції повоєнної Європи, а також невеликий досвід (1989-1991 років) Комітету конституційного контролю СРСР. Тому фактично зазначені джерела почали інтенсивно розвиватись тільки після прийняття Конституції України 1996 р. та особливо з перетворенням КСУ з органу конституційного арбітражу, що регулює конфлікти між органами влади (фактично до 2010 року) в орган конституційної юстиції, що захищає права громадян¹⁵, зокрема щодо власності та підприємницької діяльності (для прикладу, Рішення Конституційного суду України від 28.05.2003 р. №10-рп/2003; від 11.05.2005 р. №4-рп/2005; від 05.02.2013 р. №1-3/2013 тощо)

Європейська інтеграція. Аналіз правових джерел становлення і розвитку актів КСУ як джерел господарського права, очевидно, є недостатнім для формування певної доктрини з даного питання. Для розробки такої доктрини значення має вивчення сучасних теоретичних основ даного питання.

Ми вже зупинялись на характеристиці пострадянського періоду ставлення і розвитку актів КСУ як джерел господарського права. Після прийняття Конституції України 1996 року держава вступила у тривалий період європейської інтеграції, який фактично досяг своєї зрілої форми, зокрема, у зв'язку із численними законодавчими євроінтеграційними перетвореннями та змінами.

Завдяки широкій приватизації об'єктів державної і комунальної власності сформувалась приватна власність фізичних і юридичних осіб приватного права, які в період європейської модернізації стають головними суб'єктами господарювання. Одночасно відбувається зміна механізму правового регулювання господарських відносин, в якому ключова роль поступово належить праву приватної власності. Все це впливає на зміну системи джерел господарського права, в якій формально підвищується роль закону як акту волевиявлення парламенту. Але в той же час фактично посилюється роль сталої судової практики як джерела права, що стало наслідком зміцнення незалежності судової влади від інших гілок влади та поширення її

¹⁵ Див.: *Кампо В.* Проблемы и перспективы развития Украинской модели конституционной юстиции. // Сравнительное конституционное обозрение – 2011 - №3 (82) – С. 155-163

діяльності на всі правовідносини у державі. Несформованість КСУ до 1996 року фактично привела до того, що його функції конституційного захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання частково взяли на себе суди загальної юрисдикції.

У період євроінтеграції України фактично розпочиналася справжня історія актів КСУ як джерел господарського права: у 1997-2000 роках з'явилися перші його рішення у даній галузі права. Саме у цей період розвитку української науки господарського права відбувається інтенсивний процес становлення наукових поглядів на акти Суду як джерела господарського права.

Отже, ретроспективний аналіз актів судового конституційного контролю як джерел господарського права України дозволяє поглибити теоретичні та методологічні знання про це явище з метою розширення можливостей правового регулювання у господарстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 336 с.
2. Система сучасних джерел конституційного права України: Монографія / За ред. В.Л. Федоренка. – К.: Ліра-К. – 2009. – 400 с.
3. Історія української Конституції / Упоряд. А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. – К.: Право, 1997. – 464 с.
4. Скомороха В.Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. – К.: «МП Леся», 2007. – 716 с.
5. Конституційні засади економічної системи України: монографія/ В.А. Устименко, Р.А. Джабраїлов, В.М. Кампо та ін.; за ред. В.А. Устименка; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2011. – 219 с.
6. Развитие хозяйственного законодательства и хозяйственно- правовой мысли в суверенной Украине: Науч. Доклад / Ин-т экономико-правовых исследований НАН Украины. – Донецк, 2004. – 40 с.
7. Політико-правове регулювання підприємництва в Україні: теорія і практика: Монографія / Варналій З.С., Кампо В.М., Мазур І.І., Миронова Г.А. та ін.. / За ред.. Варналія З.С., Кампо В.М., - К.: Знання України, 2005 р. – 380 с.

*Говоруха Любов Сергіївна,
Молодший науковий співробітник НДІ
державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України*

ДЕРЖАВНИЦЬКА ТЕОРІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

Сучасне суспільство перебуває в безперервному процесі соціально-політичної, економічної і культурної трансформації, триває пошук оптимальної моделі гармонійного поєднання державних і громадських механізмів політичного управління. Ключове значення в цьому зв'язку набуває функціонування місцевого самоврядування, яке має двоїсту суспільно-державну природу та є своєрідним посередником між державою й суспільством, центральною й місцевою владою, виступаючи, з одного боку, владним інститутом, а з іншого – інститутом громадянського суспільства – легітимним виразником інтересів місцевих співтовариств.

Одним із ключових факторів успішного місцевого самоврядування у всьому світі є його постійне реформування та адаптація до нових проблем і напрямів розвитку державної та світової політики загалом. З розвитком держави розвиваються і механізми та схеми роботи органів місцевого самоврядування та управління [1].

Дослідження даної проблематики були закладені в працях філософів та науковців різних часів. Особливу увагу в цьому контексті заслуговують праці А. де Токвіля, Й. Альтузіуса, Ш. Фур'є, Т. Джеферсона, Дж. Міля, Р. Гнейста, Л. Штейна, Ю. Панейка, Т. Панченка, О. Петришина, Б. Нольде, В. Куйбіди, В. Шаповала та ін.

Державницька теорія місцевого самоврядування базується на засадах визнання першочерговим завданням інституцій місцевого самоврядування здійснення своєї діяльності як в громадських, так і в державних інтересах, однак при цьому пріоритет надається саме інтересам держави. Відповідно до цієї теорії місцеве самоврядування має своїм джерелом державну владу. Системно-структурна організація місцевого самоврядування формується і функціонує на підставі закону. Вибір предметів діяльності не залежить від самоврядних органів, а визначається державою [2].

В основу сучасної державницької теорії покладена концепція децентралізації, яка полягає у передачі від держави на рівень місцевих органів влади певних функцій і повноважень під суворим контролем з боку державних структур. Прихильники даної теорії вважають, що місцеве самоврядування виступає як засіб виконання державних функцій за допомогою територіальних спільнот та їх органів [2].

Сучасна практика державного будівництва розвинутих країн світу доводить, що демократичний розвиток суспільства неможливий без відповідної децентралізації влади та управління. Адже місцеве самоврядування сприяє усуненню певної відчуженості населення від влади та є одним із механізмів, здатних підвищити ефективність управління на всіх рівнях територіальної організації влади [3].

Державницька теорія покладена в основу континентальної системи організації влади на місцях, поширеної як у країнах Європи (Франція, Італія, Іспанія, Бельгія), так Латинської Америки, Близького Сходу, ряді штатів США. Ознаками цієї моделі є: поєднання місцевого самоврядування і державного управління на місцях, виборності і призначуваності посадових осіб місцевих органів публічної влади, певна ієрархія системи місцевого самоврядування, наявність на місцевому рівні спеціального представника центральної влади, який здійснює державний контроль за їх діяльністю [4].

Для України, яка на сьогодні перебуває в умовах муніципальної реформи, доволі корисним є досвід Французької республіки. Франція, яка вважається основоположницею континентальної системи, тривалий час перебуваючи в умовах монархічної форми правління, а згодом, керуючись принципом «єдиної та неподільної республіки», після реформ 1982 р. стала на шлях сильної децентралізації, що призвело до створення доволі розгалуженої системи місцевого самоврядування зі значною кількістю різноманітних функціональних підрозділів. І хоча деякі вчені стверджують, що на культурному рівні Франція продовжує бути слабо децентралізованою державою, у якій політика центральних органів влади є основоположною при формуванні загального курсу держави щодо одиниць місцевого самоврядування, досвід цієї держави може бути застосований у процесі інституційних, територіальних і функціонально-компетенційних перетворень на місцевому рівні територіальної організації влади в Україні.

При цьому процес децентралізації у Франції переважно здійснювався у таких напрямках:

1. Інституціональна децентралізація, яка була спрямована на вдосконалення системи місцевого управління з передачею повноважень від центральних органів влади до місцевих.

2. Територіальна децентралізація, яка полягала у заходах щодо подолання територіальної роздробленості, що продовжуються й на сьогодні.

3. Функціональна децентралізація, що зводилася до розширення повноважень територіальних колективів та органів місцевого самоврядування, що супроводжувалася скасуванням адміністративної опіки за самоврядними структурами з боку державних органів.

Незважаючи на досить тривалий процес децентралізації, центральні органи влади Франції зберегли за собою можливість суттєвого контролю за функціонуванням органів

місцевого самоврядування, насамперед за рахунок контрольно-наглядової діяльності представників держави - префектів. На сьогодні в Україні продовжується пошук шляхів конституційної модернізації взаємовідносин держави і місцевого самоврядування у напрямку створення гарантій більшої організаційної самостійності самоврядних органів і послаблення втручання держави у справи місцевого значення. На рівні вчених і практиків обговорюється можливість формування повноцінної системи місцевого самоврядування з власними представницькими та виконавчими органами на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою, ліквідація місцевих державних адміністрацій як місцевих органів виконавчої влади, а також перерозподіл компетенції між державою і місцевим самоврядуванням на засадах субсидіарності та деконцентрації. Однак, у будь-якому разі, самоврядні органи мають реалізувати надані їм повноваження під контролем з боку держави, особливо під час нормотворення та виконання делегованих державою повноважень. Планується, що такими контрольними державними інституціями будуть виступати префекти, що будуть створюватися на рівні областей, районів, міст Києва та Севастополя. Це дасть змогу, як імплементувати положення Європейської хартії місцевого самоврядування, так і забезпечити функціонування місцевого самоврядування в рамках Конституції і законів України.

Отже державницька теорія місцевого самоврядування у сучасній правовій науці набуває ознак певної трансформації. Визнаючи, що місцеве самоврядування орієнтоване на виконання, як державних, так і місцевих справ, представники державницького підходу обґрунтовують, що місцеве самоврядування – це не лише одна з форм організації місцевого державного управління, а й певна система, що має відповідну дискрецію у вирішенні місцевих питань у межах наданої компетенції та має здійснюватися не посланцями центрального уряду, а безпосередньо місцевим населенням або його представниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Петришин О. О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та в Україні : теоретико-правовий та порівняльний аналіз / О. О. Петришин. – Харків: Право, 2014.
2. Неділько А. І. Зарубіжний досвід публічного управління на місцевому рівні – Інвестиції: практика та досвід №1/2016. http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2016/19.pdf
3. Бровко О.В. Становлення та розвиток теоретичних основ місцевого самоврядування в історії політичної думки – Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Випуск 18'2015 file:///C:/Users/Admin/Downloads/Nchnpu_022_2015_18_7.pdf
4. Основні теорії і моделі місцевого самоврядування в історії політико-правової думки https://pidruchniki.com/13761025/pravo/osnovni_teoriyi_modeli_mistsevogo_samovryaduvannya_istoriy_i_politiko-pravovoyi_dumki

*Рижкова Юлія Андріївна,
студентка 2 курсу 4 групи
міжнародно-правового факультету
НІОУ ім. Ярослава Мудрого*

РОЛЬ ЦЕРКОВНИХ СТАТУТІВ ЯК СТИМУЛЮЮЧОГО ЕЛЕМЕНТУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА ТЕРЕНАХ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Чималий відсоток українського суспільства не замислювався та не знає яким же чином утворилася наша держава, які фактори сприяли цьому, та які процеси були залучені. Отож, важливо наголосити на тому, що актуальність запропонованої теми полягає саме у зацікавленості сучасного молодого покоління зрозуміти процеси виникнення, становлення і формування власної держави – України, та необхідності розібратися саме із витокami та елементами, що справили безумовний та потужний вплив на подальше державотворення.

Досить велика кількість документів, що саме виступали спонукальними аспектами розвитку і становлення державності, бере свій початок з доби Київської Русі, серед них – славнозвісні Церковні Статути. Передумовою появи Статутів виступило впровадження християнства на землях Київської Русі, результатом чого стало застосування церквою різних норм канонічного права, особливо візантійського. Основним завданням Церковних Статутів було початкове встановлення юридичних, адміністративних та фінансових прав руської церкви та розмежування їх із прерогативами князівської влади [1, с. 836]. Найбільшої популярності здобули Статути Володимира Великого та Ярослава Мудрого.

Під назвою Устав князя Володимира про десятини, суди та про людей церковних відома пам'ятка давнього церковного права, котра формувалася від часів великого князя Володимира Святославича до початку або першої половини XII століття [2, с. 221]. Устав Володимира Великого закріплював церкву у формі десятини, що забезпечувалася судовими, князівськими, торговельними митами, надходженнями врожаю, приплодом худоби, а також містив важливі норми, що стосувалися внутрішнього життя сім'ї та справ людей церковних. Умовно зміст Уставу можна поділити на вступ, основну частину та прикінцеві положення. Вступ містив інформацію щодо процесу хрещення Русі, будівництво Десятинної церкви самим князем Володимиром та призначення так званого десятинного збору із доходів князів, що відводився на її утримання. Основна частина Уставу була присвячена переліку справ, по яких жителі Київської Русі підлягали церковному суду, насамперед це такі як внутрішньо-сімейні справи, випадки чаклунства, злочини проти віри, моралі та церкви. У прикінцевих положеннях закріплювалося закляття князя Володимира Великого спрямоване до порушників прав церкви.

Устав князя Ярослава про церковні суди – пам'ятка права Київської Русі, один з найвідоміших давньоруської церкви статутів, який розвинув і доповнив положення Статуту князя Володимира Святославича [3, с. 633]. Церковний Статут князя Ярослава Мудрого вміщував у собі норми, що стосувалися укладення та реєстрації шлюбів, стосунків членів однієї сім'ї, відносин між духівництвом та зовнішнім світом. За структурою Устав Ярослава чи не ідентичний зі Статутом Володимира, тобто поділ змісту відбувається за вступом, основною частиною та прикінцевими положеннями. Вступ містив положення, у яких йдеться про визнання та підтвердження Ярославом Мудрим Статуту Володимира, а також вказувалися елементи розширення церковної юрисдикції. В основній частині вміщувався перелік тих правопорушень, компетенцію над вирішенням яких мав церковний суд. До таких справ відносилось перелюбство, зґвалтування та викрадення з цією метою дівчини, кровні зв'язки між близькими родичами, образи, духовні злочини тощо. Прикінцеві положення закріплювали відповідальність представників боярського та князівського роду за порушення норм Статуту Ярослава. Зокрема найбільш розповсюдженим покаранням визнавалися штрафи, розмір яких залежав від тяжкості вчиненого правопорушення. У деяких випадках, що насамперед стосувалися перелюбства, застосовувалося й найтяжче покарання – смертна кара.

Підсумувавши усе вище згадане, безсумнівно Церковні Статути є необхідним джерелом права доби Київської Русі, що відбиває особливості організації церкви, її стосунки із князівською владою, розподіл сфер впливу та повноважень між ними. Чітко простежується й те, що Статути звеличилися саме після впровадження християнства, тому саме Устави регулювали такі важливі сфери життя тогочасного суспільства Русі як духовна та моральна, мали юрисдикцію вирішення сімейних та церковних питань тощо. Отже, безумовно можна стверджувати, що Церковні Статути руських князів слугували необхідним фактором, що стимулював подальший розвиток, формування та будівництво державності на теренах нашої майбутньої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Толочко О. П. Статути церковні. *Енциклопедія історії України*: Т. 9. Прил – С / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. В-во «Наукова думка», Київ, 2012, 944 с.
2. Німчук В. В. Історія української мови. *Хрестоматія з історії української мови X – XIII ст.* / НАН України. Інститут української мови. Житомир, В-во «Полісся», 2015, 350 с.
3. Юридична енциклопедія: Т. 5. П – С / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. НАН України. Інститут держави і права імені В. М. Корецького. В-во «Українська енциклопедія». Київ, 2003, 736 с.

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Гоцуляк С. Л.

*Уколова Валерія Олексіївна,
студентка 2 курсу, 4 групи
міжнародно-правового факультету
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

«РУСЬКА ПРАВДА» ЯРОСЛАВА МУДРОГО ЯК ПЕРША СХОДИНКА В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ПРАВА У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Особистість князя Ярослава Володимировича, без сумніву, заслуговує уваги, оскільки саме його правління (1019-1054) було відмічено істориками як «золотий вік» Київської Русі. Під час свого панування він досяг значного успіху в багатьох сферах життєдіяльності держави, насамперед у внутрішній політиці, впорядкувавши правові та суспільні відносини населення. Як сказав видатний український історик - Микола Костомаров: «Ярослав над усе полишив по собі пам'ять в руській історії своїми справами внутрішнього устрою» [1, с. 8].

Найважливішою середньовічною пам'яткою, яка була створена за сприянням Ярослава Мудрого, є «Руська Правда», якою було закладено фундамент для формування права на території Київської Русі.

Все почалося після переможної битви війська Ярослава Володимировича над дружиною князя Святополка Окаянного і його союзниками печенігами наприкінці 1015 – на початку 1016 рр. Відпускаючи новгородську дружину додому, крім грошової винагороди, він «дав їм правду і устав списав». При цьому, вручаючи переможцям «Правду», великий князь сказав: «По сей грамоте ходите, яко же списах вам, тако же держите. А се есть Правда Руская» [2, с. 3], [3, с. 175-176].

Протягом тривалого часу «Руська Правда» редагувалась, перероблювалась, доповнювалась синами та онуками Ярослава Мудрого. В XIX – XX ст., внаслідок досліджень вчених, було представлено аж 106 списків цього твору, з яких найвідомішими є Синодальний, Академічний, Троїцький, Карамзінський тощо. Ряд сучасних вчених, таких як Л. Т. Білецький, Л. К. Гьотц, М. В. Калачов, С. В. Юшков, по-різному їх класифікують. Мені хотілося б зупинитися саме на класифікації академіка Л. Т. Білецького, оскільки вона є найпоширенішою. Тож Леонід Білецький виділив тільки три редакції і назвав їх таким чином: «Коротка Правда», в якій міститься Правда Ярослава (ст. 1 - 18), Правда Ярославичів (ст. 19 - 41), Покон вірний (ст. 42) та Урок мостників (ст. 43), «Широка Правда» та «Скорочена Правда» [3, с. 15].

Треба сказати, що «Руська Правда» розглядала цілий спектр суспільних відносин і містила статті щодо вирішення будь-яких ситуацій та проблем. Так, наприклад, вона регулювала спадкове право (спадкування за законом і заповітом тільки для синів), зобов'язальне право (існували зобов'язання через заподіяння шкоди та за договорами), право власності (саме захист приватної власності є одним із призначень «Руської Правди»), виділяла групу злочинів (проти князівської влади, особи, власності тощо) і покарань (кровна помста, грошові стягнення, «потік та розграбування»), а також містила статті про судочинство (тут панував обвинувально-змагальний процес, використовувалися такі судові докази, як особисте зізнання, свідчення послухів, речові докази, показання видоків тощо).

Цікавим є той факт, що «Руська правда» не має прототипу у візантійському, болгарському або ж скандинавському законодавстві і тому, безперечно, можна говорити про оригінальність даного витвору давньоукраїнської юридичної думки початку XI ст., що постав у колі велемудрих одностумців-книжників Великого київського князя Ярослава Мудрого [5, с. 174].

Необхідно зазначити, що «Руська правда» є джерелом не тільки юридичним, але й таким, де відображено загальні філософські, політичні та моральні ідеї. Вона являє собою джерело законів, приписів, які активно застосовувалися в наступні періоди історії України, де зароджувалася власна правова думка. Як казав український професор Василь Яременко: «Кожна стаття «Правди Руської»...— це судові рішення того чи іншого князя, вирок, який ставав нормою судочинства при розгляді аналогічних справ, а також моральною нормою, що формувала свідомість і світогляд цілого народу» [4, с. 25]. Саме ці слова підтверджують той факт, що «Руська Правда» містила не лише інструкції з судочинства, а й, без сумніву, відображувала характер українського народу, в якому щільно закріплені гуманізм та демократизм попередників.

Підсумовуючи, хотілося б сказати, що «Руська Правда» є справжнім здобутком у час існування феодального права в Київській Русі, яким ми зобов'язані князю Ярославу Володимировичу, що ця пам'ятка має важливе значення сьогодні, оскільки ми можемо дізнатися та дослідити ті суспільні та правові відносини, які панували у той період історії поміж українського народу і саме в цьому полягає її цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Джус Н. Будівничий Київської Русі : пам'ятка користувачу [до 1040-річчя від дня народження Ярослава Мудрого (бл. 978-1054), Великого князя Київського, держ. діяча Київської Русі]. Івано-Франківськ, 2018, С. 3–9.
2. Єрмолаєв В.М. Правда Руська Ярослава Мудрого: до витоків і традицій вітчизняного законодавства. Теорія й історія держави і права, 2015, С. 3–10.

3. Новгородская Первая летопись старшего и младшего изводов. – М. - Л., 1950, С. 175–176.
4. Киричок О. «Руська правда» в контексті політично-філософських ідей. *Філософські обрії*, 2008, № 19, С. 14–27.
5. Яременко В. Правда Руська. *Тисяча років української суспільно-політичної думки*. У 9-ти т. Том I. К., 2001, С. 173–185.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Гоцуляк С. Л.

*Бугай Юлія,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
ІНЮК для СБ України 1 курс, 2 група*

УСТАВ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Вивчаючи церковний устав Ярослава Мудрого, я поставила для себе завдання з'ясувати, яку ціль ставив перед собою князь, створюючи дану пам'ятку права Київської Русі, яка розвинула і доповнила положення Статуту князя Володимира Святославича. На жаль, оригінал цієї цінної пам'ятки не зберігся, проте відомо понад 90 її списків, вміщених у літописах і книгах 15 - 19 століття.

Списки пам'ятки більшість дослідників поділяють на 6 основних редакцій — Поширену (об'єднує понад 60 списків), Коротку (19 списків), Рум'янцевську, Тарновську, Устюзьку та Західноруську, або Свиток Ярославль. Головним завданням статуту церковного було початкове встановлення юридичних, адміністративних та фінансових прав церкви Русі, меж церковної юрисдикції і норм церковного права. Цей устав заклав можливість пристосування церкви до особливостей існування в окремих землях Давньоруської держави.

Статут князя Ярослава перебував у прямому зв'язку з Уставом князя Володимира. Він, по-перше, призначив відповідні покарання за віднесені до церковного суду дії, а по-друге, додав до них цілу низку нових, історично обумовлених статей. Це були статті про одночасне співжиття з двома дружинами (ст. 13), про зваблення дівчини (ст.5), про зв'язок одруженого чоловіка з сторонньою жінкою (ст. 6), про взяття чоловіком другого шлюбу без правильного розлучення з дружиною (ст.7), про різні види кровозмішення (ст.11, 17–20), про примус батьками дітей до шлюбу (ст.21), про насильницьке утримання їх від шлюбу, про образу подружньої честі чужої дружини лайливим словом (ст. 22) та інші.

Передбачені Статутом Ярослава норми можна умовно розподілити на три групи: злочини проти віри й церкви, врегулювання і захист шлюбно-сімейних відносин, порушення суспільної християнської моралі. Таким чином, запровадження церковного права в Київській

Русі сприяло створенню сильної централізованої держави, яку очолив Ярослав Мудрий. Церква відразу ж після запровадження в Київській Русі статуту була визнана важливою часткою державного механізму. Крім того, термін цього визнання був досить короткий, слід зазначити, що в Римській імперії, де християнство з'явилося на початку першої ери церква стала частиною держави лише на початку четвертого століття.

Поряд з боротьбою із злочинами проти віри й церкви особливо наголошується боротьба за моральність шлюбно-сімейних відносин і дотримання правил суспільної християнської моралі. Устав і Статут не торкались догматичних релігійних питань, а передбачені ними злочини і покарання за їх скоєння відрізняються більшою деталізацією і віддзеркаленням широких життєвих реалій. Саме цим церква справляла вплив на всі сторони правового життя суспільства Київської Русі, формувала власне канонічне право, що проявлялось у відхиленні церкви Русі від грецької у своєму ставленні до тогочасного громадянського суспільства й держави, і закладала підвалину його подальшого розвитку.

Отже, устав князя Ярослава Мудрого вперше за довгі роки встановив права та межі юрисдикції церкви в Київській Русі, призначив відповідні покарання за злочини проти віри й церкви, за порушення суспільної християнської моралі, врегулював шлюбно-сімейні відносини. Він також сприяв подальшій централізації держави й церква вперше була визнана у особливому порядку на міжнародній арені.

Наук. Керівник: кнд. юр. наук, доцент кафедри ІДПЗК і ІДПУ С.І.Власенко

*Осипенко Юлія Олегівна,
студентка 21 групи 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

СПАДКОВЕ ПРАВО ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ 1529, 1566 років

Спадкове право як інститут цивільного права має вагомe значення. Вивчення історії становлення цього правового явища сприятиме подальшому вдосконаленню спадкових правовідносин. Тому зазначена проблематика завжди була і далі знаходиться в полі зору науковців. У зв'язку з цим постає питання дослідження виникнення та розвитку регулювання спадкових відносин. Вперше правила спадкування було детально визначено Руською Правдою, а за литовсько-руської доби основним джерелом стали Литовські статuti.

Дослідженням спадкового права литовсько-руської доби займалися І. Й. Бойко, Х. В. Майкут, І. Б. Усенко, Б. Й. Тишик, В. Д. Гончаренко, В. С. Кульчицький, І. П. Крип'якевич та інші. Проте деякі аспекти спадкового права потребують подальшого дослідження.

Результатом кодифікаційної роботи, що була проведена у Великому князівстві Литовському, стало укладення Литовських статутів, які поширювали свою дію на українські землі. Литовські статути позитивно вплинули на розвиток українського права, адже основним джерелом було давньоруське право, зокрема Руська Правда. Варто зауважити, що прийняття Литовських статутів ствердило зв'язок та наступність українського права в період відсутності власної держави [1, с. 194-195].

Еволюція інституту спадкового права зумовлена закономірностями, що характеризують добу феодальних відносин. Зокрема значний розвиток товарно-грошових відносин, урізноманітнення майнових відносин, наприклад, приватної власності на землю [1, с. 196].

Згідно з Литовськими статутами спадкування відбувалося за законом та за заповітом. Спадкування за законом відбувалося тоді, коли спадкодавець не залишив заповіту. Розглядаючи спадкування за законом, можна виокремити дві черги спадкоємців. До першої черги належать діти, народжені у законному шлюбі та не позбавлені права на отримання спадщини. Другу чергу становлять брати та сестри спадкодавця та інші кровні родичі [1, с. 239]. Також встановлювалися категорії осіб, які позбавлялися права на отримання спадщини, зокрема відповідно до розділу першого артикулів 2, 3, 4 Литовського статуту 1529 року це діти державних злочинців, розділ третій артикул 12 відносив до цієї категорії незаконнароджених дітей, а розділ четвертий артикули 10, 13 – дочок, які без згоди батька та матері вийшли заміж та дітей, які завдали умисних тілесних ушкоджень батькам [3, с. 208, 225, 231-232]. Литовський статут 1566 р. також до цих категорій осіб відносив дівчат або вдів шляхетського стану, які виходили заміж за простих людей [2, с. 332-333]. У випадку відсутності заповіту та спадкоємців, майно передавалося державі.

Щодо спадкування за заповітом, артикул 14 розділу п'ятого Литовського статуту 1529 р. визначав осіб, які не мають права складати заповіт на своє майно. Отже, кожному надавалося право скласти заповіт, окрім неповнолітніх дітей, монахів, які прийняли чернецтво, синів, що не відділені від батька, невільників та осіб, що страждають на психічні розлади. Основними вимогам до спадкодавця при складанні заповіту були наявність «доброї пам'яті» та право заповідати майно. Також при цій процедурі повинні бути свідки, які заслуговують на довіру або офіційний присяжний писар. Свідками не могли бути особи, які не мають права складати заповіт, жінки, виконавці або опікуни заповіту, а також інші зацікавлені особи. Форма заповіту мала бути письмовою. Якщо заповіт був фактично укладений, а спадкодавець затвердив його власною печаткою, то такий заповіт вважався дійсним. Якщо укладалося декілька заповітів, які відповідали встановленим вимогам, чинним вважався пізніше складений заповіт [3, с. 239-240].

Спадкування за заповітом більш детально регламентується Литовським статутом 1566 р. Зокрема врегульовувався порядок укладення заповіту під час війни або за інших надзвичайних умов. Якщо спадкодавець не мав можливості знайти трьох свідків, заповіт складався за участі свідків, яких фактично можна було залучити до цієї процедури. Під час війни такий заповіт оголошувався перед гетьманом і підтверджувався присягою свідків. Ще одним прикладом удосконалення спадкового права був артикул 8 розділу восьмого, який визначав порядок складення заповіту сліпою людиною. Згідно з цим артикулом, такий заповідач повинен був мати 8 свідків за присутності яких оформлявся заповіт та вважався дійсним [2, с. 352, 354]. Таку норму без сумніву можна вважати рецепцією римського права, адже аналогічна норма була передбачена Законами XII таблиць.

Отже, Литовськими статутами 1529, 1566 рр. була регламентована процедура спадкування, що здійснювалася за законом та за заповітом. Норми, які містяться у статутах свідчать про те, що правове регулювання спадкових відносин здійснювалося на високому рівні тогочасної доби. Проаналізувавши дві редакції Литовських статутів, слід зазначити, що Литовський статут 1566 року був досконалішим за попередній, зокрема були наявні норми, які регулювали порядок укладення заповіту сліпою людиною та під час війни та інших надзвичайних умов, що свідчить про розвиток інституту спадкового права та його правового оформлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (ІХ-ХХ ст.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів . – Львів : Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 904 с.
2. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. — Том II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса: Юридична література, 2003. — 560 с.
3. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах.— Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса: Юридична література, 2002. — 464 с.

Науковий керівник: Козаченко А. І., завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту НЮУ ім. Ярослава Мудрого, доцент, доктор юридичних наук.

*Пінчук Аліна Валеріївна,
студентка 1 курсу 14 групи
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого*

ПОРІВНЯННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ 1529 І 1566 РОКІВ

Українська правова система бере свій початок з часів Київської Русі, які припадали на період зародження і активного розвитку феодальних відносин, тому цивільне право, а саме право на приватну земельну власність феодалів потребувало регламентації та офіційного закріплення. Першим збірником законів, який вперше врегулював питання права власності була Руська Правда [1, с. 111]. Правові норми Руської Правди, зокрема положення про приватну власність було закріплено і розвинуто в Литовських статутах. Це є підтвердженням наступництва права, де елементи однієї правової системи продовжують існувати в правових системах інших країн.

Формування інститутів цивільного права в Литовських статутах можна пояснити на загальних тенденціях розвитку тогочасного феодального суспільства і відносин. На загальному фоні створення нової правової системи, започаткування і активний розвиток феодальних відносин власності потребував загальної та чіткої регламентації приватної власності, особливо земельної.

Перш за все суб'єктами права власності вважалися держава, церква, громада, рід, сім'я. Але ці суб'єкти не мали чіткого врегулювання з питань приватної власності на відміну від великих феодалів, правам яких приділялася велика увага [2, с. 313]. За Першим і Другим Литовським статутом об'єктами права власності вважалися орні землі, маєтки, ліси, річки, сіножаті, продукти господарського виробництва, маєтки із залежними селянами тощо [2, с. 312].

Так як ці статути захищали право власності шляхти та інших феодалів, то провідна роль відводилася регулюванню приватної власності, зокрема на землю привілейованих станів суспільства. Вирізнялося декілька видів земельних володінь : королівські, великокнязівські, шляхетські, магнатські та церковні землі. Способів набуття права власності було також декілька : дарування князем або «пожалування», купівля-продаж довічно, відповідно строку давності, одержання землі у спадщину або як її називали в законодавстві «дідина» або «отчина» [3, с. 199].

Шляхетська земля будь-якого виду вважалася недоторканою. Статут 1529 року гарантував недоторканість земель, встановивши строк давності 10 років [4, с. 45].

Незважаючи на те, що Перший статут 1529 року захищав приватну власність шляхти, але, водночас, він передбачав певні обмеження щодо користування землею. Взагалі право земельного володіння та право ним розпоряджатися у Великому князівстві Литовському належало великому князеві, в той час як шляхта могла користуватися лише третіною земельної ділянки [3, с. 205]. Відповідно до артикулу 14, розділу 1 Литовського статуту 1529 року шляхтич міг продати, передати у спадок або подарувати лише третину свого майна, отримавши перед цим дозвіл великого князя [4, с. 42]. За те, що шляхтич є власником земельної ділянки, він повинен був відбувати військову службу. Шляхтич, який не брав участі у військових діях втрачав своє право на володіння земельними ділянками [1, с. 115].

Такі положення статуту 1529 року викликали незадоволення шляхти, адже це суперечило закріпленим за нею правом та привілеями на приватну власність. Тому привілейований стан добивався скасування цього положення. В результаті цього в артикулі 33, розділу 3 Другого Литовського статуту 1566 року було сказано, що кожен власник майна, зокрема земельної ділянки може розпоряджатися нею без всяких обмежень [5, с. 9].

Отже, порівнюючи Перший і Другий Литовські статuti, можна дійти висновку, що головною метою цих правових збірників було закріплення прав, свобод та привілеїв шляхетського володіння на землю. Обидва статuti містили в собі положення про привілеї цих верств населення, але Перший статут 1529 року мав низку суттєвих обмежень. Невдоволені землевласники добилися скасування обмежень, у результаті чого був створений Другий Литовський статут 1566 року, який скасував обмеження права власності шляхти на землю, що означало остаточне закріплення феодального землеволодіння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія держави і права України : підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін. ; за ред. В. Д. Гончаренка. – Х. : Право, 2013. - 704 с.
2. Власність і право власності. Нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні / Домашенко М. В., Рубаник В. Є. – Х.: Факт, 2002. – 550 с.
3. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (IX – XX ст.) : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] – К. : Атіка, 2013. – 348 с.
4. Хрестоматія з історії держави і права України. – Том 1. З найдавніших часів до початку XX ст.: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. / В.Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький; За ред. В. Д. Гончаренка. – К.; Ін Юре. – 1997. – 464 с.

5. Нелін О. Питання права власності й володіння землею в українському звичаєвому праві // Юридична Україна. – 2014. – №10. – С. 8–12.

Науковий керівник: Козаченко Анатолій Іванович, завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту НЮУ ім. Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук

*Потапенко Ірина Вячеславівна,
студентка 22 групи 2 курсу
Полтавського юридичного інституту
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ХОЛОПІВ ТА ЧЕЛЯДИНІВ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

Питання цивільної правосуб'єктності холопів та челяді і до нашого часу залишається малодослідженим. Зазначена тема досліджувалась у радянські роки багатьма вченими, зокрема можна виділити праці: Б.Д. Грекова, Б.О. Рібакова, І.Я. Фроянова, С.В. Юшкова, а в пострадянський період: О. Є. Блажівської, І. Й. Бойка, А.Л. Литовченка.

Наприкінці XII ст. у Київській Русі були остаточно сформовані феодальні відносини та феодальна власність на землю. У період із IX до XI ст. для Київської Русі був характерний поділ населення на три основні групи за правовим становищем. До однієї з них входили челядь та холопи – повністю феодально залежне населення. Основним джерелом формування челяді був полон. Джерелами ж холопства було самопродавання, одруження на рабі без договору, служба тіуном чи ключником. Статті 56 та 64 Поширеної Правди встановили, що стати холопом міг закуп, який утікав чи провинився. Холопом також міг стати боржник, який збанкрутував (ст. 56 Поширеної Правди) [1, с. 35].

За Руською Правдою термін «челядин» – це залежна особа, яка перебувала на службі у свого ж господаря. Він не був правоздатною особою, був об'єктом права, а отже і не був суб'єктом права власності [2, с. 391]. Проте, челядин мав право створювати сім'ю, наділявся певними майновими правами, міг виступати свідком у суді, так як і холоп. Так за ст. 32 Поширеної Правди встановлено, якщо челядин сховається у варяга і його протягом трьох днів не повернуть колишньому господареві, то, упізнавши челядина на третій день, господар повертає його до себе, а переховувач повинен заплатити 3 гривні за образу [1, с. 31]. Власник мав право на віндикацію (витребування) свого майна у чужої особи.

Про цивільно-правове становище челядина у статусі речі свідчить 99 ст. Поширеної Правди – про опіку над майном малолітніх сиріт, у якій визначалось, що опікун може взяти собі прибуток від майна підопічного, але «от челяди плод или от скота» залишались за підопічним [1, с. 37].

Якщо феодал впізнавши свого зниклого челядина, захоче його повернути, то відвести до того, у кого його було куплено, а той відправляється до попереднього перекупника, і коли дійдуть до третього то нехай господар скаже злодію: «Ти мені віддай мого челядника, а свого шукай при свідкові». Крадій челядина має сплатити збитки господарю за вкраденого челядина і князю 12 гривень штрафу (ст. 38 Поширеної Правди) [1, с. 32].

Холопи –це ті особи, які потрапили у повну феодальну залежність в результаті: купівлі-продажу, одруження на тій особі, яка була холопом, за рішенням суду та шляхом договору із князем. Своє становище холоп змінити не міг. Холоп мав найнижчий соціально-правовий статус. У нього не могло бути своєї власності, оскільки сам був власністю. У ст. 65 Поширеної Руської Правди зазначено, що феодал ніс відповідальність за вчинки холопа, але це не виключало можливості покарання феодалом [1, с. 35]. Якщо хтось неправомірно вбивав холопа, його господар отримував винагороду – «урок».

Холоп міг бути свідком у суді, але не міг присягати як послух, адже послух має бути вільним. Так, ст. 66 Поширеної Руської Правди говорить: «А послушства на холопа не складають, но оже не будеть свободнаго» [3, с. 42].

Щодо зобов'язального права у Руській Правді зазначається, що ні челядь, ні холопи не здатні бути сторонами укладання договору, адже договірні відносини могли виникати лише між вільними та дієздатними особами.

Отже, холопи та челядь за Руською Правдою мали статус не суб'єкта, а об'єкта цивільно-правових відносин. Челядином називалася неправоздатна особа, яка була феодално залежною, але мала певні майнові права. Холопство здобувалося кількома джерелами такими як: купівлі-продажу, шляхом договору із князем одруження на тій особі, яка була холопом, за рішенням суду. Челядин і холоп могли бути свідками у суді, але холоп не міг присягати, як послух. Права бути стороною договору холопи та челядь також не мали, оскільки договори укладалися лише з вільними громадянами. Відповідальність за дії, які вчиняв холоп ніс його господар.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Д. Гончаренка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Т. 1. – К.: Ін Юре, 2000. – с. 472.
2. Бойко І. Й. Правове регулювання майнових відносин у Київській Русі (IX – XII ст.) // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – Вип. 70. – с. 391-396.
3. Литовченко Л. А. Розсуд осіб у цивільному праві Української держави XI-XII століть за «Руською Правдою» // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3. – с. 31-49.

Науковий керівник: Козаченко Анатолій Іванович, завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту НЮУ ім. Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук.

*Білоус Ірини Андріївни,
ІНЮК для СБ України, 2курс, 2 група*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Вивчаючи історію нашої могутньої держави, не можна не згадати про діяльність великого руського князя Ярослава Мудрого. Будучи наступником Володимира Великого, він не міг не підтримувати тієї динаміки розквіту держави, яку задав його попередник.

Князюванню Ярослава Мудрого був притаманний виразно державотворчий підхід, він більше дбав про консолідацію, розбудову й захист своїх земель, аніж про силове приєднання нових територій. Загострення стосунків із могутньою Візантією, яка прагнула не лише церковно-культурної, а й політичної гегемонії в усьому східному християнському світі, змусило Ярослава приділяти більше уваги державам Центральної та Західної Європи.

Для зміцнення позицій необхідно було проводити активну зовнішню політику, укріплюючи позиції Київської держави на міжнародній арені. Саме при ньому зовнішньополітична значимість Київської Русі досягла найбільшої могутності, перетворившись на впливову державу.

Досить переконливо доводять це династичні зв'язки, які були встановлені Ярославом з багатьма європейськими дворами. Династичні шлюби на той час були невід'ємною частиною дипломатії, в них кожна із сторін шукала політичну вигоду. Престиж династичних зв'язків був у прямій залежності від могутності держави. Як зазначають історичні джерела, дружиною Ярослава стала донька шведського короля Олафа Інгігерда. Його сини були одружені: Ізяслав – на дочці польського князя Мешка II, Святослав – на дочці німецького графа Леопольда фон Штаде, Всеволод – на дочці візантійського імператора Костянтина Мономаха. Дочки стали королевами Угорщини (Анастасія), Франції (Ганна), Норвегії і Данії (Єлизавета). Всі ці шлюби можуть говорити лише про одне – Київська держава розширювала свої зовнішньополітичні зв'язки і збільшувала свій вплив в Європі.

Ярослав проводив гідну великої держави зовнішню політику, вступивши у рівноправні стосунки з головними європейськими державами середньовічного світу: Священною Римською імперією німецької нації та Візантією. Завдяки дипломатичній діяльності Ярослава, Київська Русь виступала рівноправним суб'єктом міжнародних відносин середньовічної Європи: у першу чергу у стосунках з Німеччиною та Візантією, про що свідчать обміни посольствами у 1030-1031, 1040 та 1043рр.

Слід також зазначити, що окрім вирішення питань співпраці з європейськими країнами, Ярослав Мудрий проводив і активну східну політику. Під час його правління, продовжується розширення меж Русі шляхом заселення степових зон. Головна оборонна лінія переноситься далі на південь – на річку Рось. Але найзнаменнішою подією у зовнішній політиці Ярослава можна вважати розгром ним печенізької орди під Києвом у 1036 р.

За час свого правління Ярослав зумів забезпечити зміцнення на європейській політичній арені статусу Русі як великої держави, укладаючи нові союзи і розвиваючи міждержавні відносини. Таким чином, внесок Ярослава Мудрого у зовнішню політику та розвиток дипломатії Київської держави неоціненний. В сфері зовнішньої політики Ярослав, як і його батько, більше сподівався на дипломатію, ніж на зброю. Він зумів забезпечити для Київської держави визнання і високий авторитет на міжнародній арені.

Науковий керівник: кнд. юр. наук. доцент кафедри ІДПЗК та ІДПУ Власенко С.І.

*Демчик Ольга Володимирівна,
Курсант 2-го курсу 2-ої навчальної групи
Інститут підготовки
Юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету
Імені Ярослава Мудрого*

ХТО Ж ПОБУДУВАВ СОФІЙСЬКИЙ СОБОР?

Софійський собор - всесвітньо відома пам'ятка історії, архітектури і монументального живопису першої половини 11 століття. Собор був не лише центром духовного, церковного життя, але й життя громадського, політичного і культурного. Там відбувалися урочисті церемонії посадження князя на київський престол, зустрічі іноземних послів, укладалися угоди про мир.

На сьогоднішній день точна дата спорудження собору не відома. Для її визначення дослідники спираються на 4 джерела: "Повість временних літ", Новгородський перший літопис, "Хроніку" Тітмара Мерзебурзького і "Слово про Закон і Благодать". Загальновідома версія із цих джерел слід написана у "Повість временних літ", яка у своєму тексті повідомляє, що у 1037 році відбулося заснування собору.

Засновником собору літописні джерела визначають київського князя Ярослава Мудрого. Інші джерела дають можливість пов'язувати заснування собору з іменем Володимира Великого. Сучасник будівництва собору митрополит Київський Іларіон у своєму «Слові про Закон і Благодать», згадуючи Софійський собор, говорить, що в його створенні Ярослав завершив справу свого батька Володимира; німецький єпископ Тітмар Мерзебурзький згадує під 1018 роком функціонуючий Софійський монастир у Києві. Останніми роками набула

популярності гіпотеза про заснування Софії Київської князем Володимиром. Доктор історичних наук Надія Нікітенко, висунула гіпотезу, що храм закладено 4 листопада 1011 року, освячено 11 травня 1018 року, спорудження розпочав Володимир Великий, завершив Ярослав Мудрий. Ця концепція побудована на підставі нової інтерпретації світських фресок та знайдених на фресках собору графіті, датованих 1018, 1021, 1019, 1022, 1023, 1028, 1033 і 1036 роками. Але гіпотеза Надії Нікітенко про заснування Софії Володимиром Святославичем і датування храму 1011 року не визнана більшістю фахівців.

На мою думку, запропонована Надії Нікітенко концепція інтерпретації змісту стінопису потребує доказів, які б спиралися не лише на її авторське інтерпретаційне прочитання історії, але й на об'єктивні історичні факти, на результати дослідження збережених матеріально-предметних структур пам'яток і всього речового комплексу джерел з нею пов'язаних. Історія втручань у матеріально-предметні структури пам'ятки дає підстави твердити, що поверхня фарбового шару собору, у якому зберігаються графіті є складним конгломератом нашарувань, які не можна розглядати як культурну поверхню.

Загальне враження від робіт, спрямованих на ствердження нової дати застосування Софійського собору мене не переконує. Ми можемо спостерігати нагромадження численних припущень, здогадок і домислів, які можуть бути підпорядковані одній упередженій думці. Крім того, ми не можемо покладатися на літописи, які оголошуються «тенденційними» та «сфальсифікованими», проте нічим не аргументуються.

Дискусія з приводу того хто започаткував будівництво собору, втілюється в житті аби принизити діяльність князювання Ярослава Мудрого, по розбудові Київської Русі як європейської країни.

Насправді не важливо, коли почали будувати собор, хто його заснував. Тут немає жодної неупередженості. Загальної картини державної та культурної розбудови Київської Русі це не змінює, а пам'ятка залишається найдавнішою на східнослов'янських землях. Ми не обстоюємо 1037 чи 1011, адже є прихильники обох датувань. Ми знаємо, що літописний текст 1037 року узагальнює та підсумовує діяльність Ярослава Мудрого. На остаточну відповідь не вистачає вичерпних наукових фактів, тому фахівці притримуються кожен своєї версії і залишаються в межах науки.

Наук. керівник: кнд. юр. наук, доцент кафедри ІДПЗК і ДПУ С. І. Власенко

*Якубов Богдан,
студент 8 групи, 2 курсу,
факультету адвокатури,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ 1996 РОКУ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДЕРЖАВТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Конституція - це основний закон, документ, який визначає цінності та засади на яких будується держава. Вона наче паспорт, який закріплює головні напрями розвитку країни, спрямовує її розвиток та вирізняє серед інших країн світу. Саме в цьому документі закріплюються незалежність та суверенність України, гарантується народний суверенітет, підкреслюється значення верховенства права, визначаються основоположні права та свободи громадян, встановлюється прапор та гімн України. В наш час питання Конституції стає все більш актуальним, адже наша молода країна обирає свій курс, спрямовує вектори свого розвитку. Саме Основний закон і є тим компасом, що не дає збитися з обраного шляху і при цьому ні при яких обставинах не відступати від людських цінностей та української ідеї свободи.

Щороку, 28го червня, українці святкують День Конституції України, до речі це єдине свято, яке закріплено на конституційному рівні в ст.161 Основного документа. Адже саме 28 червня 1996 року Верховною Радою о 9:18 ранку була прийнята Конституція України. Розглянемо детальніше як формувався Основний закон України, які історичні аспекти вплинули на даний процес.

Відомо, що Україна стала незалежною ще в 1991 році, при цьому Конституція незалежної держави з'явилася аж в 1996 році. Україна стала останньою країною колишнього СРСР, яка ухвалила власну конституцію. Отже, наша країна існувала без Конституції протягом 5 років. Розглянемо даний етап. Після того як Україна стала незалежною державою постало питання чим же керуватися, в якості основного закону, до прийняття суто української Конституції . В період з 1991го до 1996го року в якості основного документа слугувала конституція УРСР 1978. Але це вирішувало проблему лише частково, у незалежній країні повинен бути свій паспорт - своя Конституція. Спроби створити Конституцію були задовго до 1996 року, а саме перший проект Конституції, розроблений робочою групою Л. П. Юзькова в 1992 році. Утім, перший проект як і подальші 14 не були реалізовані із-за протистоянь між парламентом і президентом. І навіть конституційний договір між Верховною Радою України і Президентом України від 1995 року не вирішив проблему відсутності Конституції і питання повноважень та взаємодії гілок влади. І вже 24 листопада 1995 року Конституційна комісія

утворює нову робочу групу. Проект, розроблений першою робочою групою і доопрацьований другою робочою групою, був винесений на обговорення Конституційної комісії 12 березня 1996 року. 28 травня — 4 червня 1996 року відбулося перше читання проекту, а через два тижні й друге читання.

Розглянемо як відбувалося друге читання або «конституційна ніч». Очікування прийняття Конституції досягли своєї кульмінації, зволікання неможливі. Перед початком засідання спікер тодішньої Верховної Ради Олександр Мороз приймає тверде рішення - жоден депутат не покине залу засідання доки не буде прийнятий Основний закон. Парламент підтримав рішення голови. І так 28 червня 1996 року о 9 год. 18хв. ранку після 24х годинного засідання в світі стало на одну конституцію більше. Це справді одна із найвизначніших історичних подій в житті та розвитку України.

Отже, проголошення незалежності є фундаментом державотворення України, а прийняття Конституції України заклало першу цеглину в побудову правової демократичної держави. Тому кожне рішення щодо внесення змін до Конституції повинно бути зваженим і відповідальним, бо одна лише поправка може змінити тенденції розвитку як держави так і суспільства. В наш час на плечах державних органів влади, що приймають й вносять зміни та доповнення до Основного закону, а також тих органів влади, що займаються його застосуванням і тлумаченням, лежить величезна відповідальність. Адже, Конституція – це не просто документ, що має глави та статті. Вона є втіленням української ідеї незалежності та демократії в життя.

Науковий керівник: к.ю.н.; асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Омарова А.А.

*Щербаков Володимир,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
господарсько-правовий факультет,
2 курс, група 2*

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1648-1654

Ще з давніх давен формування української державності було одним з найважливіших питань, яке турбувало наших предків. Саме за часів Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького український осередок вперше за давні часи встав на шлях до створення власної держави під назвою Україна.

Національно-визвольна війна була частиною загальноєвропейської боротьби за створення національних держав та утвердження буржуазних відносин поряд з англійською

революцією та антиіспанським повстанням. Метою війни було звільнити Україну з-під влади Речі Посполитої та сформувати власну українську державу разом зі своєю системою управління.

Формування козацької держави було зумовлено подіями самої Національно-визвольної війни: битвами, угодами між Гетьманщиною і Кримським ханом, до речі саме через такі угоди козаки і набували болісного досвіду зради, договорами з Річчю Посполитою, які не завжди були вигідними для нашої країни, і іншими.

Офіційною назвою держави було Військо Запорізьке, хоча в історичній літературі її називали Гетьманщиною. Ще в той час можна простежити розподіл влади, що стало прообразом демократичної держави. Генеральна (Військова) рада вирішувала найважливіші питання внутрішньої та зовнішньої політики, але її значення неухильно знижувалося, а Старшинська рада складалася з полковників і генеральної старшини, з часом вона замінила Генеральну раду – це було щось на кшталт законодавчої гілки влади, хоча нею фактично володів і Гетьман. До уряду, як виконавчої гілки влади, Генеральної старшини входили генеральний писар, генеральний обозний, двоє генеральних осавулів, двоє генеральних суддів. Вищою адміністративною установою Гетьманщини стала Генеральна військова канцелярія. Водночас виконавча, законодавча й судова влади зосереджувалися в руках гетьмана; він же був головнокомандуючим збройних сил. Гетьмана обирали козаки, хоча його влада поширювалася на всі стани. Він також видавав розпорядчі документи – універсали.

Отже, на прикладі Гетьманщини ми можемо простежити зародковий розвиток української державності з усіма належними цьому ознаками, що є дуже важливим поштовхом до усвідомлення українцями самоїдентичності поряд з іншими європейськими державами.

Науковий керівник: асистент кафедри держави і права України та зарубіжних країн: Харасик Н. О.

*Дзюба Яна Аркадіївна,
Студентка 2 курсу, 7 групи,
факультету адвокатури
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

СУДОЧИНСТВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Активно здійснюючи державотворчу діяльність, благовірний князь Київської Русі - Ярослав Мудрий приділяв велику увагу становленню і розвитку судової системи Київської Русі, як одного з найважливіших і найнеобхідніших атрибутів правової держави.

З прийняттям християнства, виходом Київської Русі на міжнародну арену і розвитком феодалних відносин виникла необхідність реформування судової системи.

Особливе значення для становлення інституту судової влади Київської Русі за часів правління Ярослава Володимировича відіграло укладення князем «Правди Ярослава», яка пізніше стала частиною давньоруського кодексу «Руської Правди» і посіла одне з центральних місць серед джерел феодального права Київської Русі.

Положення «Руської Правди» свідчать про те, що у Київській Русі суд не був відділений від адміністрації. Перш за все, суддею виступав великий київський князь. До компетенції лише князівського суду належали справи, в яких хоча б однією зі сторін були представники феодальної знаті. Про суд князя йдеться у статті 33 Короткої Правди, яка містить санкції за самовільне покарання чи фізичне насильство без дозволу князя. Така відносно визначена диспозиція не допускає самочинних судово-процесуальних дій, обмежує юрисдикцію общинного суду. Повноваження княжого суду поступово розширювалися [3, с. 11]. Підтвердженням цьому є передбачене статтею 1 Короткої Правди скасування кровної помсти, яка була замінена на кримінальну відповідальність за вбивство перед самим князем. В результаті цього були розширені функції княжого суду пов'язані з можливістю застосування матеріального відшкодування для потерпілої сторони і князя [3, с. 14].

Крім князя судові функції здійснювали і представники місцевої князівської адміністрації. Їх помічниками у судових справах були — тіуни, вірники, мечники, дитячі. Відбувалося становлення і вотчинного суду, тобто суду землевласника над феодальнозалежним населенням, який здійснювався на основі імунітетних жалувань. Існував також і общинний суд про який згадується у статті 15 Короткої Правди, де укладачі зазначають, що княжий суд міг використовувати норми общинного судового процесу у деяких справах, наприклад, захисту прав власника [2, с. 38].

У Київській Русі панував обвинувально-змагальний судовий процес, тобто в ньому були наявні дві сторони, що змагалися між собою — позивач і відповідач, а суд лише виконував функції відносно безстороннього посередника

У справах про злочини, які безпосередньо зачіпали інтереси пануючого класу, та про злочини проти церкви і релігії, використовувався розшуковий (інквізиційний) процес. У цей період судова система мала лише одну інстанцію, а інституту апеляції не було.

У Поширеній Правді знаходимо свідчення заходів, які використовувалися для розшуку злочинця. Ними були «заклич», «звід» «гоніння сліду». «Заклич» передбачав оголошення потерпілим на торжищі про викрадення коня, холопа, зброї або одягу». «Звід» відбувався в тому разі, коли річ знаходилася протягом трьох днів і, якщо особа, у якої була виявлена річ, не могла пояснити, яким чином річ потрапила до неї, така людина визнавалася злодієм з усіма наслідками. «Гоніння сліду» виражалось у гонитві за злодієм по залишених слідах. Якщо сліди губилися власник речі припиняв розшук.

Після того як було виявлено підозрюваного, щоб доказати його причетність до злочину використовувалися різні види судових доказів. Серед них важливе місце посідали показання видоків, як безпосередніх свідків факту вчинення злочину і свідчення послухів, як свідків доброї слави тієї сторони у судовому процесі, на боці якої вони виступають. Наприклад, для того, щоб відвести від себе підозру у скоєнні вбивства, потрібно було виставити сім послухів [3, с. 29]. Одним із видів судових доказів був також «суд божий» різновидом якого були судова присяга — клятва позивача або відповідача у достовірності своїх тверджень під страхом божого покарання, судова ордалія - випробування залізом або водою, судовий поєдинок - єдиноборство позивача і відповідача, за результатами якого вирішувалася доля спірної справ. Про особисте зізнання «Руська Правда» нічого не говорить, але немає сумнівів у тому, що воно вважалося важливим судовим доказом.

Прагнучи створити цілісну систему права і правосуддя за участю митрополита Іларіона Ярославом Мудрим було складено «Статут князя Ярослава про церковні суди». Така спільна законодавча діяльність була зумовлена тим, що без участі митрополита неможливо було скласти перелік гріховних провин і злочинів проти моралі і церкви як мирян, так і притчу, а без участі князя київський митрополит самостійно не зміг би визначити межі церковної і князівської юрисдикції, установити не тільки духовні, а й матеріальні покарання у вигляді вір і продаж, закріплених у «Руській Правді» [1, с. 829]. Церковний суд розглядав також справи про святотатство, чаклунство і знахарство, про здійснення колишнього дохристиянського культу.

Отже, судова система Київської Русі за часів правління Ярослава Мудрого зазнала певних реформувань. У зв'язку із створенням і закріпленням на законодавчому рівні її нової нормативно-правової основи, вона стала роздробленою, було укріплено зв'язки із земельною власністю, виник невідомий раніше Київській Русі церковний суд. Однак, не зважаючи на свій формалізм і зовнішню об'єктивність, в умовах існування феодального ладу «судові установи» послідовно захищали інтереси саме панівного класу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т – X.: Право, 2016 -. Т. 1 : Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 848 с. : іл.
2. Гончаренко В. Д., Єрмолаєв В. М., Рум'янцев В. О. Історія держави і права України : підручник за ред. В. Д. Гончаренка. - X. : Право, 2013. - 704

3. Демиденко Г. Г. , Єрмолаєв В. М. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі : навч. посіб. / НЮУ ім. Ярослава Мудрого ; уклад.: ; вступ. ст. В. Я. Тацій. - Харків : Право, 2014. - 344 с.

Науковий керівник — к. ю. н., доц. К. М. Лісогорова

*Гончар Дмитро Сергійович,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ІНСТИТУТ ОБ'ЄКТИВНОГО СТАВЛЕННЯ У ВИНУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття 2 КК України закріплює норму, згідно з якою суб'єктом злочину може бути тільки особа, яка вчинила діяння, вказане в Особливій частині цього Кодексу. З цього принципу виходить також і світова практика. Однак, якщо зануритися вглиб історії, а саме до джерел права, що регулюють відповідальність за вчинення злочинів, ми виявляємо, що в різних країнах існував принцип об'єктивного ставлення у вину.

Відповідальність несли не тільки злочинці, а й інші особи в силу об'єктивних причин. Так, в Руській Правді Ярослава Мудрого ми стикаємося із таким визначенням як «дика віра» [1, с.64, 84, 87, 88, 92, 107, 108]. Під вірою розуміли штраф за вбивство, який йшов в княжу казну і платити повинна була вся громада. Це було пов'язано із взаємної виручкою людей, а також розміром штрафу. Княжа влада була зацікавлена щоб княжий слуга «вірник» міг протягом двох тижнів стягнути цей штраф з громади [1, с. 49, 63, 88]. Таким чином, законодавець узаконив вже сформовану практику в інтересах княжої влади. Громада не повинна була платити виру, якщо вбивство сталося в розбої [1, с.64, 83, 84].

Якщо звернутися до Салічної Правди франків (титул LVIII Про жмені землі), то вергельд, тобто штраф за вбивство, повинні були платити, перш за все, родичі вбивці по чоловічій лінії. Якщо цих коштів було недостатньо, то залишок платили родичі по лінії дружини. Але якщо коштів не вистачало, то решту суми мав заплатити родич, на якого винна особа кидала жменю землі. Причому це входило в обов'язок родичів, які були пов'язані круговою порукою. Таким чином, ми бачимо, що в Імперії Франків існувало об'єктивне ставлення у вину. Родичі які не скоювали злочин розділяли із злочинцем матеріальну відповідальність. В іншому випадку, до винної особи буде застосована смертна кара [2, с. 215-216]. У той же час, людина по Салічній правді могла відмовитися від родини і тоді він звільнявся від сплати вергельда. Але в такому разі він не міг в майбутньому розраховувати на аналогічну допомогу своїх колишніх родичів [2, с. 216].

У Стародавньому Вавілоні, згідно із законами царя Хаммурапі, покаранню також могли піддаватися особи, які безпосередньо не вчинили злочин. Наприклад, якщо обвалилася

покрівля будинку і загинув син господаря цього будинку, то вбивали сина будівельника [3, с. 22]. По суті, це принцип таліона «око за око, зуб за зуб». Саме так в давнину розумілася справедливість, що відповідальність за злочини повинна бути повністю ідентична характеру і наслідкам дій злочинця.

Питання про об'єктивне ставлення у вину гостро постає в період криз, повстань, революцій і контрреволюцій. У цей час стикаються різні ідеології, знецінюються життя, а люди страждають за свої політичні погляди, приналежність до соціальної групи. Так під час Великої французької революції, на ешафот відправляли безліч бідних і невідомих людей: шевців, кравців, повій, прислугу, робочих, кондитерів, ветошників, солдат, кучерів, поденників і селян [4, 225-227]. Згідно з підрахунками англійського дослідника Д. Гріра, соціальний склад засуджених в процентному співвідношенні становив: дворяни - 8,25%, духовенство - 6,5%, представники третього стану (буржуазія, селяни, робітники) - 84% [5, с. 277].

Яскравим прикладом є події революції 1917 року в Україні, коли розправа над ідеологічними противниками відбувалася в рамках позасудової репресії і в силу об'єктивних причин, страждали люди, які не здійснювали ніяких злочинів. Один з відповідальних працівників Народного комісаріату юстиції України Фалькевич підкреслював, що в будинках примусових робіт і концтаборах буржуазії і білогвардійців вже практично не було і майже 100% ув'язнених та засуджених становили робітники і селяни. [6, с. 89].

В процесі кодифікації, у 1922 р., був прийнятий перший Кримінальний кодекс УСРСР, перші статті Особливої частини якого були присвячені контрреволюційним злочинам. Системний аналіз даних статей говорить про те, що їх нечітко сформульовані диспозиції, зберігали можливість реалізації принципу об'єктивного ставлення у вину.

Дуже важливо, щоб в наш неспокійний час, як би важко не складалася політична ситуація, законодавство та правозастосування строго дотримувалися принципу суб'єктивного ставлення у вину. Повинна бути виключена будь-яка можливість кримінальної репресії щодо осіб, непричетних до злочинної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Российское законодательство X-XX веков. – Т.1.Законодательство Древней Руси.- М.: Юрид.лит.,1984 – 318с.;
2. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / сост.: Л.Н.Маймескулов, Д.А.Тихоненков; под.ред. Л.Н.Маймескулова. – Харьков: Право, 2011. – 872 с.;
3. Хрестоматия по Всеобщей истории государства и права. – Т.1 / под ред. К.И. Батыра и Е.В. Поликарповой. – М.: Юристъ, 1996. – 392с.;

4. Вильгельмъ Блосъ. Французская Революція. Историческій обзоръ событий и общественного состоянія во Франціи съ 1789 по 1804 г./ переводъ Г. Львовича. – С.-Петербургъ, типографія Альтшулера. Фонтанка, 96, 1906. – 436с.;
5. Документы истории Великой французской революции. Т. 1 – М.: Изд-во Московского университета, 1990 – 526с.;
6. Тихоненков Д.А. Проблемы контроля и надзора за органами ВУЧК и ГПУ в УССР в 1918 – нач. 1929 гг.: Монография. – Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. – 208с.;

*Дереш Юлія Вікторівна,
Студентка 2 курсу, 18 групи,
Інституту прокуратури та кримінальної
юстиції НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДДІЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ У 1917-1925 рр. В УКРАЇНІ

Теза 1

У світогляді українського народу релігія завжди була надзвичайно сильним регулятором суспільних відносин. Її вважають чи не найважливішим чинником етногенезу, розвитку та формування ментальності та національної свідомості. Історично склалося, що релігія мала вагомий вплив на функціонування як держави, так і правової системи, тому церковне питання не могло оминати і революційні 1917-1925 роки.

Теза 2

Українська Центральна Рада не мала чіткої державної політики щодо церкви. Це ж підтверджують і програми політичних партій, що входили до її складу. Так, наприклад, партія Українських соціалістів-революціонерів і Українська соціал-демократична партія наголошували на необхідності відокремлення Церкви від держави та школи, підтримували націоналізацію церковних і монастирських земель, вважали релігію особистою справою кожного. Незважаючи на те, що такі законодавчі акти як третій Універсал Української Центральної Ради (7 листопада 1917 р.) та Конституція Української Народної Республіки гарантували свободу совісті, на законодавчому рівні так і не був жодного разу окреслений правовий статус Церкви та її інституційна організація, що стало великим прорахунком української влади у справі популяризації української ідеї серед широких мас.

Теза 3

У період Гетьманату змінилося ставлення до релігійного питання. Датовані 29 квітня 1918 р. “Закони про тимчасовий державний устрій України” проголошували свободу віросповідання на території Української держави й одночасно відзначали, що “передовою в

Українській державі вірою є християнська, православна”. 2 травня по всіх церквах України був поширений обіжник Міністерства внутрішніх справ про оголошення Грамоти Гетьмана всієї України, в якій П. Скоропадський закликав усіх православних священників і мирян до єднання в єдину українську національну церкву задля спільної розбудови української державності. При цьому існувала низка суперечностей на інституційному рівні, які перешкоджали процесу становлення української церкви. Одна з них – статус церкви: вона не була відокремленою від держави.

Теза 4

Цілеспрямовану політику щодо церковного питання, порівняно з Центральною Радою та Гетьманатом, проводила Директорія. Прагнення Директорії до реалізації курсу на цілковиту незалежність України максимально сприяло розвитку національно-церковного руху в Україні. 1 січня 1919 р. Директорія затвердила закон «Про вищий уряд Української автокефальної православної церкви», за яким православна церква в Україні мала стати автокефальною.

Теза 5

Ситуація змінилася з приходом до влади більшовиків. Жовтневий соціалістичний переворот докорінно змінив догму віками створених церковно-державних відносин. Законодавче регулювання відносин, пов'язаних із здійсненням свободи совісті, почалося в УРСР з прийняття 19 січня 1919 р. декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Він був майже дослівним викладенням декрету Раднаркому РСФСР від 23 січня (2 лютого) 1918 р. "Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви». Цим декретом було рішуче усунуто усіляке насилля над релігійними або атеїстичними поглядами людини. Основні положення відділення церкви від держави викладені у Декреті «Отделение церкви от государства и школы от церкви» від 22.01.1919:

1. Церква відділялася від держави.
2. У межах республіки заборонялося видання будь-яких місцевих законів чи постанов, що обмежують свободу совісті чи встановлювали б будь-які переваги чи привілеї на основі релігійної приналежності громадян.
3. Свобода совісті та віросповідань
4. Відділення державних та будь-яких публічно-правових дій від релігійних обрядів та церемоній
5. Вільне здійснення усіх релігійних обрядів, якщо вони не порушували суспільний порядок і не супроводжувалися зазіханням на права громадян Радянської республіки.
6. Ніхто не міг, посилаючись на своє релігійне світобачення, ухилятися від виконання своїх громадянських обов'язків.

7. Скасовувалася релігійна клятва та присяга

8. Акти громадянського стану підпорядковувалися виключно державній владі- відділу запису шлюбів та народження.

9. Школа відділялася від церкви.

10. Викладання релігійних віровчень у всіх державних, а також приватних учбових закладах, де викладаються предмети загальної освіти, не допускалося. Громадянам дозволялося вивчати релігію лише приватно.

11. Усі церковні та релігійні організації підпорядковувалися загальним положенням про приватні організації та не мали жодних привілеїв та субсидій ані від держави, ані від місцевих автономних та самоуправних установ.

12. Заборонялися примусові збори платежів і обкладання на користь церкви та церковних організацій

13. Жодна церковна чи релігійна організація не мала права володіти майном.

14. Усе майно існуючих на Україні церковних та релігійних організацій оголошувалися власністю народу.

15. Будівлі та предмети, що призначені виключно для богослужбових цілей, віддавалися за особливими постановами місцевої влади та центральних органів державної влади, віддавалися у безкорисливе користування відповідних релігійних організацій.

Конституція УРСР ст. 23 проголошувала, що для забезпечення населенню дійсної свободи слова, а також з метою придушення можливості використати релігію та церкву в інтересах збереження класового ладу, церква відділялася від держави.

Теза 6

Тож, у складний період змін у політичній та соціальній сферах держава приділяла достатньо уваги релігійному життю, відносинам між віруючими та державою. Про це свідчать 104 законодавчих акти прийняті з 1917 року і до 1925 року, багато з яких діяло і в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусишин Б. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР) / Б. Андрусишин . – К.: Либідь, 1997. –176 с.
2. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського). – К.: Либідь, 1997.
3. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1996. – 592 с.

4. Декрет «Об отделении церкви от государства и школы от церкви» (1919) // Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1917—1918 гг. — М.: Управление делами Совнаркома СССР, 1942. — С. 286—287.

5. Ежегодник Большой Советской Энциклопедии. 1980. Вып. 24 [Текст] / гл. ред. В. Г. Панов. - Москва : Сов. энцикл., 1980. - 584 с. : ил. —

Науковий керівник - к.ю.н., асистент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн, Стеценко Ніна Сергіївна.

*Короленко Валерія Сергіївна,
студентка Інституту прокуратури та
кримінальної юстиції
НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

ЕВОЛЮЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНИХ ШТАТІВ ФРАНЦІЇ

Появі Генеральних штатів у Франції, як окремого важливого державного органу, передували розширені з'їзди королівської курії – консиліуми, які скликалися ще у XII-XIII ст. у ході проведення централізації. Формування станово-представницьких установ відбувалося по волі монархів, погляди яких впливали на еволюцію держави та державних органів. Особлива увага належить особі короля Франції Філіпа IV Красивого (1285-1314 рр.), який уперше скликав станово-представницьку установу Франції. Скликання Генеральних штатів королем Філіпом IV у 1302 році (сама назва "Etats generaux" стало використовуватися пізніше - з 1484 року) мало під собою цілком конкретні історичні причини: невдала війна у Фландрії, а також серйозні економічні труднощі.

До складу Генеральних штатів входили такі верстви населення, як-от: духовенство, дворянство і міщанство, тобто всі три вільні стани (складали три палати). Під час засідань Генеральних штатів представники кожного стану засідали окремо, тобто становили окрему палату.

Періодичність скликання Генеральних штатів не була встановлена. Це питання вирішував сам король у залежності від обставин і політичних міркувань. Кожне скликання станово-представницького органу Франції було індивідуальним і визначалося виключно розсудом короля. Частіше метою скликання Генеральних штатів було отримання підтримки станів з різних приводів: боротьба з орденом тамплієрів (1308 рік), укладення договору з Англією (1359 рік), релігійні війни (1560, 1576, 1588 гг.) і т.д. Генеральні штати зверталися до короля з проханнями, скаргами, протестами. При цьому вони мали право вносити пропозиції, критикувати діяльність королівської адміністрації.

У 1314 р. Генеральні штати здійснили перший в історії держави акт оподаткування населення - запровадивши надзвичайний податок на війну. З того часу цей державний орган

став традиційно затверджувати державні податки. Це стало головною прерогативою Генеральних штатів. У 1439 р. Карл VII отримав від Генеральних штатів дозвіл на стягнення з непривілейованих верств постійного королівського податку (талі). Щодо інших питань державного життя, то король міг лише порадитись із депутатами. Так монарх виявляв ставлення Генеральних штатів до того чи іншого законопроекту, хоча формально їхньої згоди на прийняття королівських законів не вимагалось.

Значення Генеральних штатів зростає під час Столітньої війни 1337-1453, коли королівська влада особливо потребувала грошей. У період народних повстань XIV століття (Паризьке повстання 1357-1358, Жакерія 1358) Генеральні штати претендували на активну участь в управлінні країною (подібні вимоги висловили представники Генеральних штатів, що відобразилось 1357 року в «Великому березневому ордонансі»). Дещо послабились позиції Генеральних штатів 1369 р., коли було ухвалено низку податків (соляний, подимний та ін.) на невизначений строк, - все залежало від того, скільки часу триватиме війна з Англією. Згодом, у 1435 р. та 1439 р., був ухвалений постійний податок на потреби армії. Це зробило короля більш незалежним у фінансових питаннях. Іншим фактором, що ускладнював діяльність Генеральних штатів, була неоднорідність представлених в них регіонів. Процес об'єднання держави йшов нерівно і інтереси різних місцевостей, які перейшли під юрисдикцію короля, були не тільки різноманітні, але часом і суперечливі. Підлеглий характер Генеральних штатів проявлявся і в тому, що вони, на відміну від англійського парламенту, не мали права законодавчої ініціативи - права розробляти законопроекти і представляти їх королю. Церемоніальне відкриття і закриття засідань штатів проводив король у загальній залі, тобто в присутності всіх депутатів. Після 1484 року Генеральні штати збиралися чотири рази, в моменти серйозних політичних криз: в 1560, 1576, 1588, 1614 рр.. (Причому в останньому випадку, за словами В. Герье, це було зроблено «по помилці тодішніх правителів»).

Структура і принципи діяльності Генеральних штатів у перехідний період - пізнього середньовіччя і початку нового часу - знову стали чисто становими. Вони поділялися на три палати, як це було в попередній період. Ступінь згоди між ними, а відповідно і дієздатність Генеральних штатів, перебували на дуже низькому рівні. Після 1614 Генеральні штати не збиралися аж до 1789. Лише 5 травня 1789 року на умовах гострої політичної кризи попередні Великої французької революції (1789–1799) король скликав Генеральні штати. 17 червня 1789 року депутати третього стану оголосили себе Національними зборами, 9 липня Національні збори проголосили себе Установчими зборами, які стали вищим представницьким і законодавчим органом революційної Франції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Генеральні штати // Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998—2004. — 672—768 с
2. Козинець О. Г., Козинець І. Г. Виникнення та розвиток генеральних штатів у Франції, 2017. – 13-17 с.
3. История Франции / за заг. ред. Ж. Карпантье, Ф. Лебрена. – СПб. : Евразия, 2008. – 607 с.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. - 2-ге вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2013. - 448 с.

Науковий керівник - к.ю.н., асистент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн, Стеценко Ніна Сергіївна.

***Коновалов Олексій Сергійович,**
Студент Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
2 курс, 13 група НЮУ ім. Ярослава Мудрого*

НАРОДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ.

ШЛЯХ БОРОТЬБИ ІЗ ЦЕРКВОЮ

Сьогодні більшість країн Європи є демократичними. Цінність демократії полягає в обмеженні державної влади, пануванні принципів свободи слова, вільного волевиявлення власної думки та поваги честі і гідності людини. Україна теж є державою, що розділяє ці цінності і більш того прагне долучення до європейських країн, які є еталоном демократичного розвитку на континенті.

Виникнення сучасної європейської демократичної спільноти безумовно зобов'язано християнству. На нашій землі воно було введено ще за часів правління Володимира Великого, а остаточне утвердження церкви відбулось за його сина - Ярослава Мудрого. У Європі в XI ст. церква перетворюється в найвпливовішу політичну організацію та фактично претендує на владу над усім християнським світом. Моя думка про те, що народження демократії, яку ми сьогодні дуже цінуємо, відбулося під час боротьби із церквою.

XIII ст.: Церковна влада нероздільно пов'язана із державною, возведення монархів на престол відбувається актом Папи, який фактично має право й відлучити монарха від церкви, а отже і від держави. Непомітно для себе, у погоні за духовною свободою, скованою ланцюгами церкви опинилась й звичайна людина. Як великий феодал, церква в різних державах Європи володіла до третини обсягу всієї землі, на якій використовувала працю кріпаків, застосовуючи ті ж методи й прийоми, що й світські феодали. Узурпувавши таким чином готові форми феодального суспільства, отримуючи від них незліченні плоди, як

організація, церква одночасно формувала ідеологію феодального суспільства, маючи завданням обґрунтування закономірності, справедливості та богоугодності цього суспільства. Жоден чоловік не міг вірити, як хотів, а повинен був робити це так, як його примушували. Держава й церква злилися в одне і церква оволоділа людьми за допомогою держави.

Після розколу церкви на католицьку та православну, що за часом співпало з останнім роком правління Ярослава Мудрого на Русі, радикальну “революцію” в духовній та церковній сферах являла собою Реформація. Вона вплинула на подальше формування демократичних традицій. Ідеологічною основою Реформації стали політико-релігійні вчення Мартіна Лютера та Жана Кальвіна.

Головними ідеями Реформації були однакова рівність кожної людини, з будь-якого стану, з будь-яким церковним саном, перед Богом, можливість кожної людини, що знає Біблію та Євангеліє, розмірковувати про Божу істину та недопустимість індульгенцій.

Реформація почалась передусім як релігійна течія проти зазіхань римської папської церкви. Але фактично це також була антифеодальна течія, сприяюча утвердженню нового буржуазного ладу. У Англії, Чехії та Німеччині Реформація стала привидом для боротьби за рівність селянами, що не бачили виправдання безмежним повинностям і поборам та феодальній ієрархії. Протестанти вимагали демократизації церкви та критикували її потяги до земних багатств.

Реформація почалась не тільки проти зловживань церкви, а й проти її концептуальних основ - принципів відносин людини і Бога. Самоусвідомлення людей, вважаючих, що “людина людині брат”, змінилось ідеєю конкуренції, що згодом сильно вплинуло на менталітет європейського суспільства. Положення протестантської етики, як зазначив відомий соціолог Макс Вебер, склали “дух капіталізму”. До цих положень відноситься культ підприємливості та працьовитості, безумовна ділова чесність, вірність слову та домовленості, особистий аскетизм, принцип свободи мислення.

Закінченням Реформації вважається підписання Вестфальського миру 1648 р. за підсумками якого релігія перестала грати вирішальну роль у політиці Європи. В результаті Реформації утвердилась думка рівності кожного перед Богом. В такому випадку становий поділ набуває умовного характеру і не несе вагомого значення, тож неправдну владу можна змінювати. Реформація здійснила великий вплив на розвиток капіталістичної економіки, зробивши підприємництво гідною професією. Ощадливість і вміння розумно розпоряджатися грошима стали вважатися ознакою могутності країни. В епоху Реформації була сформульована політико-юридична думка про те, що свобода совісті є передумовою і обов'язковою ознакою антидеспотичного, демократичного громадянського суспільства. М.

Лютер говорив: «Ні Папа Римський, ні єпископ, не має права встановити хоч одну букву над християнином, якщо не буде на те його власної згоди».

Обмеження державної влади, свобода слова, вільне волевиявлення власної думки, повага честі і гідності людини, свобода підприємництва - все це є принципами, що панують у демократичних державах. Значний вплив на формування та розвиток цих принципів спричинила Реформація, як суспільний рух проти свавілля церкви.

Науковий керівник: Казак Ріната Алімівна, к.ю.н., асистентка кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн

*Бурлаков Богдан Миколайович,
студент 2 курсу 3 групи факультету адвокатури
НЮУ імені Ярослава Мудрого*

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ – ВЕЛИКА ПОСТАТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПРОЦЕСІВ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ ТА СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ

Ярослав Володимирович – Великий князь Київський, фундатор руського писемного права та людина, яка посіла визначальне місце в українській та світовій історії. Актуальність цієї тематики обґрунтовується тим, що на протязі останніх десятиліть знаходяться документи, пам'ятки, які змушують по-новому дивитися на історичні події. Тому детальний аналіз відповідного питання сприятиме збільшенню точності та правильності вітчизняної історичної думки.

Ярослав Мудрий зробив величезний внесок у розвиток великої середньовічної держави. З історичних джерел можна прочитати велику біографію його княжої діяльності. Наступник Володимира Великого постає перед нами правителем, що не тільки продовжив справу батька, а й зробив набагато більше, ніж його попередники.

Серед основних досягнень Ярослава можна відмітити – розширення та закріплення впливу православ'я, створення київської метрополії, будівництво перших монастирів, піднесення міжнародного авторитету Київської Русі, закріплення династичних зв'язків з іншими державами, проведення кодифікації руського феодального права, результатом якої стало створення Руської Правди, започаткування загальностанової шкільної справи, реалізація широкомасштабної культурно-освітньої політики, здійснення вдалих військових кампаній проти зовнішніх ворогів тощо. Перелік значний, проте неповний.

Проаналізувавши управлінську діяльність князя Ярослава, можна дійсно сказати, що «батько зорав і зрушив землю, просвітивши хрестом, а Ярослав, Володимирів син, засіяв...», здійснивши колосальну роботу для розвитку всіх сфер державотворення, що є безперечно позитивним моментом. Тому не випадково постать Великого князя Київського возвеличується всюди різноманітними способами. Але чи були у такої великої людини вітчизняної історії, її

діяльності якісь негативні моменти? Дати відповідь на це запитання досить складно, оскільки всі події відбувалися тисячу років тому, і зараз ми маємо справу лише з історичними документами, які не можуть дати стовідсоткової істини. Але врахування різних версій, гіпотез, що дають нам можливість по-іншому подивитися на якісь події, є дуже важливим для точного та всебічного дослідження конкретного питання. Серед історичних джерел, що дають можливість з різних боків подивитися на образ князя, можна виділити – «Повість минулих літ», «Читання» Нестора про Гліба та Бориса, Еймундова сага, хроніка Тітмара Мерзебурзького.

Постать Ярослава Мудрого має декілька дискусійних моментів, але в межах даної роботи буде розглянутий один – захоплення влади у Києві, з приводу чого існує дві основні версії.

Перша та найбільш усталена версія пропонується «Повістю минулих літ». Вона полягає у тому, що Ярослав був не найстаршим сином, який майже весь час правив у Новгороді та через свій вік не мав законодавчих прав на головний престол, на відміну від найстаршого сина Бориса. Після смерті Володимира Великого розпочинається війна за престол, ініціатором якої виступає Святополк. Тривала війна закінчується перемогою Ярослава над головним братовбивцею, після чого перший займає київський престол, у тому числі через відсутність претендентів на владу. Проте, не зважаючи на це, до 1036 року все одно існував дуумвірат з останнім сином Володимира – Мстиславом. Це усталена версія приходу Ярослава Мудрого до влади, де він постає бар'єром війни між братами.

Тепер розглянемо другу версію, яка, з нашої точки зору, є антинауковою. Відповідно до цієї версії вини Святополка у вбивстві братів не може бути. Хоча в нього напередодні смерті батька були намагання захопити владу у Києві, проте за це Володимир Великий його ув'язнив у тюрмі приблизно у 1013 році, після чого він успішно втече до Польщі та повернеться аж у 1019 році у битві за владу. Прихильники другої версії зазначають, що на боротьбу Ярослава за престол було декілька причин. По-перше, він був не найулюбленішим сином, тому заздрість до Бориса та особиста образа разом з бажанням прагнення влади мають місце бути. По-друге, після смерті Володимира у скандинавів набули актуальності думки про поширення свого впливу на Київську Русь, тобто, Ярослав діяв не сам та мав інвестиції у боротьбу за головні важелі державного правління з боку інших держав. По-третє, деякі дослідники вказують на сам характер та фізичні вади князя, а саме – його кульгавість, схильність до насилля тощо. Зазначається, що Святополк не брав спочатку участі у війні за престол, а Ярослав мав всі причини та ресурси, щоб її розпочати. Головним поштовхом до боротьби стала його відмова від сплати данини, внаслідок чого до нього було надіслано військо на чолі з Борисом, який керував тоді у столиці Київської Русі. Однак його військо зазнало поразки у

битві, що дало підстави Ярославу встановити свою владу у Києві. З Ніконовського літопису можна зрозуміти, що такий прихід до влади населенням Києва засуджувався. Це дало підстави Борису зробити спробу поновити владу, тому, зібравши нове військо, він повів його на Київ, проте по дорозі до нього був підступно вбитий варягами у таборі. Схожа доля спіткала і іншого брата – Гліба, який був жорстоко вбитий скандинавами, а всі останки братів були поховані у Борисоглібському соборі. У цей самий час з'являється Святополк разом з Бориславом та намірами захопити владу, проте тодішній Великий князь Київський, маючи підтримку варяг, у 1019 році на річці Альта вбиває свого брата та остаточно займає престол. Прийшовши до влади, Ярослав вмикає ідеологічний апарат держави, який нав'язує населенню версію братовбивчої війни, розпочатої Святополком, а інші брати переносяться в образи великих мучеників.

Саме так, виходячи із змісту другої версії, Ярослав Мудрий і приходить до влади. Але слід наголосити на тому, що не має достатніх доказів та аргументів, які б давали можливість вважати другу версію остаточною та повністю правдоподібною.

Отже, Ярослав Мудрий – це безсумнівно велика постать світової історії, правитель, який зробив вагомий внесок у розвиток всіх сфер державотворення – правову, військову, церковну, економічну, міжнародну, культурно-освітню тощо. На нашу думку потрібно враховувати всі факти та дані, які відкриваються останніми роками, що у свою чергу діалектично взаємодіючи з позитивними моментами діяльності князя, нададуть змоги об'єктивно оцінити його образ та державно-правову діяльність.

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри історії держави та права України і зарубіжних країн Омарова А.А.

ЗМІСТ:

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ: ВИТОКИ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Святоцький Олександр Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, головний редактор юридичного журналу «Право України».

ДЕРЖАВНИЙ ЛАД КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЗА ЧАСІВ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Гончаренко Володимир Дмитрович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ

Зайчук Олег Володимирович – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник академіка-секретаря відділення теорії та історії держави і права НАПрН України.

ПРИНЦИПИ ЯРОСЛАВОВОЇ «ПРАВДИ РУСЬКОЇ» ПРОДОВЖУЮТЬ ЖИТИ

Єрмолаєв Віктор Миколайович - доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПИТАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СТАТУТІ ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА

Рум'янцев Вячеслав Олексійович - доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ОБ'ЄДНАННЯ ЯРОСЛАВОМ МУДРИМ ДАВНІХ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В ЄДИНУ ДЕРЖАВУ – РУСЬ ТА ЙОГО ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Бойко Ігор Йосипович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Головко Олександр Миколайович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, заслужений юрист України.

ДО 1000-ЛІТТЯ З ПОЧАТКУ ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Демиденко Григорій Григорович – доктор історичних наук, професор, головний спеціаліст Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, Заслужений професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ГОЛОВА ГУБЕРНСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ ТА ЙОГО РОЛЬ У РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Козаченко Анатолій Іванович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Кириченко Володимир Євгенійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України.

ШТРАФ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: ВІД КИЇВСЬКОЇ РУСИ ДО СЬОГОДЕННЯ

Пальченкова Вікторія Михайлівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехніка»

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ ЗА ЧАСІВ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Лозовой Віктор Олексійович – доктор філософських наук, професор, Заслужений працівник народної освіти України, завідувач кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРАВОНАСТУПНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Лук'янов Дмитро Васильович – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Пономарьова Ганна Павлівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ: ПЕРСОНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРАВІ

Тарасов Олег Володимирович – доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

АРАБСЬКІ КОНСТИТУЦІЙНО-АБСОЛЮТНІ МОНАРХІЇ – УНІКАЛЬНИЙ ВЗІРЕЦЬ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Зінченко Олена Володимирівна – доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

УРОКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кравчук Микола Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент, доктор права Українського вільного університету, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського Національного економічного університету, Заслужений юрист України.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Кампо Володимир Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, суддя Конституційного Суду України у відставці.

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917-1921 рр.)

Слінько Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ON INCREASING THE ATTRACTIVENESS OF STATE SERVICE FOR THE YOUTH OF KAZAKHSTAN

Guzal Galiakbarova - Doctor of Philosophy at Law (PhD) Acting Associate Professor Department of Civil, Labor and Environmental Law L.N. Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan.

THE STATEHOOD AND CONSTITUTIONAL TRADITION OF LITHUANIA

Гинтарас Шапока – кандидат юридичних наук (PhD.), доцент (Assoc. Professor) Інститута публічного права, школи права ім. Миколас Ромерис (Mykolas Romeris Law School), Литва.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 РОКУ

Вовк Олександр Йосипович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ МОНАРХІЇ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ (XV – XVI СТ.)

Ковальова Світлана Григорівна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА КОНЦЕПЦІЯ С. ДНІСТРЯНСЬКОГО

Протосавицька Людмила Степанівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного університету біоресурсів і природокористування України.

ЗАПОРОЗЬКІ ВОЛЬНОСТІ

Грозовський Ігор Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету.

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ ЧАСІВ РАННЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Власенко Сергій Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН В УСРР В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Васильєв Євген Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОНАРХА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В КОНСТИТУЦІЯХ КРАЇН-ЧЛЕНІВ СПІВДРУЖНОСТІ НАЦІЙ

Кушніренко Олександр Георгійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного Університету імені Ярослава Мудрого.

1960-1980-ТІ РОКИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Лисогорова Катерина Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ІДЕОЛОГІЯ КОНФУЦІАНСТВА В РОЗВИТКУ РЕФОРМ КНР НА ПРИКІНЦІ 1970-Х – НА ПОЧАТКУ 1990-Х РОКІВ

Лизогуб Віталій Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

КОНСТИТУЦІЯ СРСР 1936 ТА КОНСТИТУЦІЯ УРСР 1937 РОКІВ В УКРАЇНІ

Матвеева Тетяна Олексіївна - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Походзіло Юрій Миколайович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ (ДОБА ЯРОСЛАВА МУДРОГО)

Сіваш Олена Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ДО ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Скуратович Ірина Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СЛІДСТВО ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 р.

Тихоненков Дмитро Анатолійович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ДІАХРОННИЙ ПІДХІД У ПОРІВНЯЛЬНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ЯВИЩ

Шигаль Денис Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави та права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРОБЛЕМА РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В ІСТОРИКО-ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ

Григоренко Олена В'ячеславівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри підприємницького та корпоративного права ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

ЗЕМЕЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Булгаков Артур Олександрович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Гоцуляк Світлана Леонідівна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України і зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ХАРКІВСЬКА ДОПОМІЖНА КАСА ВЗАЄМОДОПОМОГИ ПРИСЯЖНИХ ПОВІРЕНИХ ТА ЇХ ПОМІЧНИКІВ (1864-1917 РР.)

Григоренко Дмитро Артурович – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, адвокат.

ВСТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ: ДІЯЛЬНІСТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Казак Ріната Алімівна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРАВА СПАДКОЄМЦІВ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Омарова Айсел Азад кизи – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНОСТІ» В ІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Середа Ольга Вадимівна – кандидат юридичних наук, доцент, директор юридичного журналу «Право України», заступник головного редактора.

ІНСТИТУТ РОЗЛУЧЕННЯ ЗА СТАТУТОМ ЯРОСЛАВА МУДРОГО ПРО ЦЕРКОВНІ СУДИ

Стеценко Ніна Сергіївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ЗА ЧАСІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Харасик Наталія Олегівна – асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ В УКРАЇНІ МІЖ ВЛАДОЮ ТА НАРОДОМ, ШЛЯХИ ЙОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ ТА НАСЛІДКИ КОНСЕРВАЦІЇ

Щетинін Сергій Михайлович – практикуючий фермер, юрист, правозахисник, активний учасник масових акцій протесту проти свавілля влади 2004, 2013-2014 років, учасників бойових дій, координатор та співзасновник Асоціації багатодітних політиків України, голова Вінницької ОГО «Ми разом».

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЯК НАПРЯМ НАУКОВОГО ФОНДОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ

Будецька Ольга Олексіївна – завідувачка відділом рідкісних видань і дисертацій наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

LAW IN HINDSIGHT: THE REPUBLIC OF INDONESIA'S 1945 CONSTITUTION AND ITS AMENDMENTS

Shannon Suryaatmadja - Fresh Graduate from Atma Jaya Catholic University of Indonesia.

LEGAL ANALYSIS ON THE PAPUA REFERENDUM USING INTERNATIONAL LAW PERSPECTIVE

Angela Jessica Desmonda - Master's Candidate at Padjajaran University, Indonesia), Dr. Idris., S.H., M.A. (Lector at Faculty of Law, Padjajaran University, Indonesia), Shannon Suryaatmadja (Fresh Graduate from Atma Jaya Catholic University of Indonesia).

INDONESIA'S LEGAL VIEW ON CRYPTOCURRENCY AND ITS FUTURE AS A PAYMENT TOOL IN THE REPUBLIC OF INDONESIA"

Jessica Korli Restiana - Master Degree Student, International Law, Shanghai University of Political Science and Law, China.

THE EFFECTS OF PRESIDENTIAL CHARACTER ON THE BUILDING PROCESS OF KOREA

Seoryeong Lim - Department of Law and School of International Studies, The Catholic University of Korea.

CONSUMER PROTECTION ON DIGITAL MARKETS

Bettina Büki - Law Student, Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Law and Political Sciences Budapest, Hungary.

РЕФОРМА В СФЕРІ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВА ОЗНАКА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В АВСТРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.

Пиртко Михайло Сергійович -- аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного імені Івана Франка.

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Лукань Марія Олександрівна – аспірант кафедри міжнародного приватного права і порівняльного правознавства Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КООПЕРАЦІЇ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 1917 – 1920 РР.

Гайденко Микола Іванович – аспірант кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ІСТОРІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Кампо Сергій Володимирович - адвокат, партнер Адвокатського об'єднання "Нечаєв і Партнері", аспірант Інституту економіко-правових досліджень НАН України.

ДЕРЖАВНИЦЬКА ТЕОРІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ПРАВОВІЙ НАУЦІ ТА ПРАКТИЦІ

Говоруха Любов Сергіївна - молодший науковий співробітник НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України.

РОЛЬ ЦЕРКОВНИХ СТАТУТІВ ЯК СТИМУЛЮЮЧОГО ЕЛЕМЕНТУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА ТЕРЕНАХ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Рижкова Юлія Андріївна – студентка 2 курсу, 4 групи, міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

«РУСЬКА ПРАВДА» ЯРОСЛАВА МУДРОГО ЯК ПЕРША СХОДИНКА В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ПРАВА У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Уколова Валерія Олексіївна – студентка 2 курсу, 4 групи, міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

УСТАВ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Бугай Юлія – студентка 1 курсу, 2 групи, ІПЮК для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СПАДКОВЕ ПРАВО ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ 1529, 1566 РОКІВ

Осипенко Юлія Олегівна – студентка 2 курсу, 21 групи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПОРІВНЯННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ 1529 І 1566 РОКІВ

Пінчук Аліна Валеріївна – студентка 1 курсу, 14 групи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ХОЛОПІВ ТА ЧЕЛЯДИНІВ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

Потапенко Ірина В'ячеславівна – студентка 2 курсу, 22 групи Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Білоус Ірини Андріївни – студентка 2 курсу, 2 група, ІПЮК для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ХТО Ж ПОБУДУВАВ СОФІЙСЬКИЙ СОБОР?

Демчик Ольга Володимирівна - курсантка 2 курсу, 2 групи, ІПЮК Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДЕРЖАВТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Якубов Богдан - студент 2 курсу, 8 групи, факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ПІД ЧАС НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ (1648-1654 рр.)

Щербаков Володимир Володимирович - студент 2 курсу, 2 групи, господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СУДОЧИНСТВО КИЇВСЬКОЇ РУСІ У ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Дзюба Яна Аркадіївна - студентка 2 курсу, 7 групи, факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СІМЕЙНЕ ПРАВО ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ КНЯЗЯ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Згоннік Олена Олександрівна – студентка 1 курсу, 8 групи, факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ІНСТИТУТ ОБ'ЄКТИВНОГО СТАВЛЕННЯ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гончар Дмитро Сергійович – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України.

ПОСТУПОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ІНДИВІДА ВІД ВПЛИВУ ОБЩИННИХ ПОРЯДКІВ ПЕРІОДУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Король Катерина – студентка 2 курсу, 19 групи, ІПКЮ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДДІЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ У 1917 – 1921 рр. В УКРАЇНІ

Дереш Юлія – студентка 2 курсу, 18 групи, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЕВОЛЮЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНИХ ШТАТІВ У ФРАНЦІЇ

Короленко Валерія – студентка 2 курсу, 18 групи, ІПКЮ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

НАРОДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ. ШЛЯХ БОРОТЬБИ З ЦЕРКВОЮ

Коновалов Олексій – студент 2 курсу, 13 групи ІПКОП, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ – ВЕЛИКА ПОСТАТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПРОЦЕСІВ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Бурлаков Богдан Миколайович - студент 2 курсу, 3 групи, факультету адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 10,00. Тир. 300 прим. Зам. 679-19.
Видавець та виготовлювач ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.

СТИЛЬ ®
ИЗДАТ
ТИПОГРАФИЯ
www.stil-izdat.com

